

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

36. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1942

Redaktionsudvalg:

Lærer *H. C. Hansen*, Trabjerg.
Lærer *Esbern Jespersen*, Vinding.
Redaktør *Hans Lilholt*, Lemvig.

INDHOLD:

	Side
Alfred Kaae: Slægtsgaarden Nør Esp, Torsted	5
A. Sørensen: To Trolldomssager fra Bøl.....	22
H. P. Hansen: Kaptejn Rahr og Tim Vandmølle	36
H. P. Hansen: En Dagbog fra 1864	55
Esbern Jespersen: Liber Daticus	72
P. Schou: En Mesalliance i Ringkøbing.....	89
J. Gr. Pinholt: Fra Tørlægningsforsøgene i Nissum Fjord	99
P. Nørskov Lauritsen: Hjerm Kirke.....	107
S. Fritz: Istandsættelsen af Hjerm vestre Kirke 1937-38..	140
Boganmeldelser.....	145
Historisk Samfunds Virksomhed i 1942	147
Navne- og Sagliste.....	149
Regnskab for 1941	152

SLÆGTSGAARDEN NØR ESP, TORSTED

Af Alfred Kaae.

TÆT ved Aaen laa Gaarden Nør Esp, hvor Vejen, der vringede ind ad det ene Gaardsled og ud ad det andet, gik ned gennem et lavvandet Vadested og arbejdede sig videre op forbi Nabogaardene Sønder Esp og ad Ringkøbing til. Nær Gaarden i Øst og Vest laa Agermarkerne. Ved Aaen var der Engkroge til Slet og Afgræsning og mod Nord, hvor Vejen kom fra, vidtløftige Heder og Sander, hvor Faarene kunde gennes hen. Svinene, de Bæster, tøjrede man nede i en Lavning nær Heden, hvor de kunde have fugtig Bund at rode i, selv om det blev tørt paa de høje Sandmarker. Saadan var det i Mands Minde; men Gaarden har sit Navn af en Skov, og i Olddage har Svinene ogsaa her haft Skovbund for Trynen med alle dennes saftfyldte Urter og ramme Agern. Ikke sært at her i Arilds Tid blev fast Bosted for Bønder. Man kan gennem Fund spore dem helt tilbage til den yngre Stenalder i Gaardens umiddelbare Nærhed. Det giver en sær Fortrolighed med Gaard og Jord og hedenfarne Slægter, dette at kunne spore Fædrene og deres Virke nogle Tusinde Aar tilbage i Tiden. Her ved den Eng, ved den Skov, ved det Vadested over Aaen har de boet og virket og haft deres Agre med Rug, Byg, Boghvede og Hør, eller hvad de nu gennem skiftende Tider har dyrket til Slægternes Be-

hov, til Brød, Grød og Øl, til Spind for Haandten og Rammevæv og senere for Rok og Standvæv.

Skoven blev borte, og Heden kom i dens Sted med haardere Vilkaar for den trofaste Slægts Virke. Men Bopladsen ved Vadestedet blev ikke opgivet, Navnet blev holdt i Hævd til Skovens og Slægternes Minde, selv om Svinene fik en Ring i Trynen og blev tøjret i al Nøjsomhed. Det skulde blive værre endnu. Sagnet siger, at i Heden kom to Tyre op at stikkes, og de blev ved at tumle med hinanden saa længe, til de fik Jorden rodet saadan op, at Sandet gav sig til at fyge og dannede de store Klitstrækninger, som nu er i Heden Nord for Gaarden og viden om paa Egnen. I Gaardens Hede langt ude mod Nord træffer vi et Par Stednavne, som maa hentyde til begyndende Sandflugt, enten den saa er opstaaet som Sagnet fortæller, eller der har været andre Forhold til Stede, som kunde bevirke Sandflugtens Opstaaen. Hedebrande maaske. De to Stednavne er På'n Bak'ker og På'n Grønner. Disse Navne stammer øjensynlig fra Tiden kort efter Sandflugtens Begyndelse, efter at der var gaaet Hul paa Lyngskjolden, eller Agermarkens Sand knøg op.

Ordet På'n er endnu levende paa Egnen, og det betyder saadan noget som: det gik i Stykker, det på'nt, eller: der gik På'n o' et, d. v. s. der gik en Stump af det. Jeppe Aakjær lader i Fortællingen »En Byge« den stramtandede gamle Stine Husholderske sige til den nye Pige, Maren, der havde begaaet et Fejltrin: »Nej, det er vel knap saa morsom, det her, som aa flyw aa flanni mæ æ Kaal æ Nætter med æ Daw, te der er gavn Paan paa baade Ær og Skam!«

Det er sandsynligvis allerede i den tidlige Jernalder,

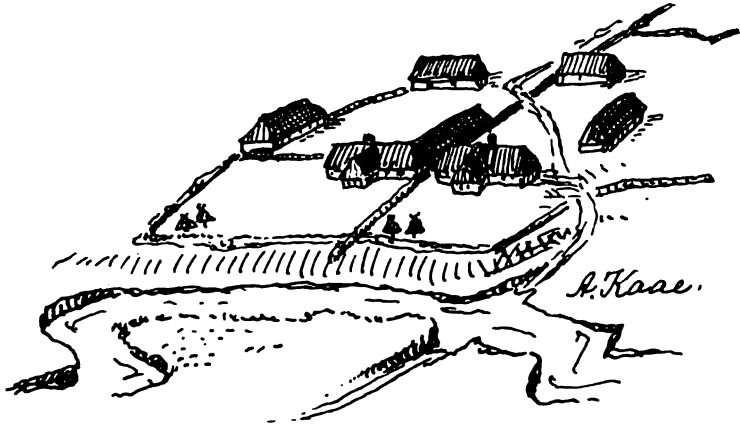
at Sandflugten her er begyndt. (Sammenligning: V. Milthers: Kortbladet Brande, Danm. geol. Unders. 1 R, N. 18. Afsnittet: Postglaciale Aflejringer ved Knud Jessen, S. 128 ff).

I historisk Tid vides det, at en Mand ved Navn Palli, som boede paa Gaarden i 1498, sammen med flere andre gav Kronen Skøde paa Nør Esp; men Kong Frederik den Tredje mageskifter 1548 Gaarden bort til »os elskelig Knud Gyldenstiern, vor Mand og Raad«, som ejede Timgaard og Gods. Gaarden havde paa den Tid nogle Enge i Tim Sogn, og da senere Nør Esp kom til Pallisbjerg i Staby og siden blev Selveje, beholdt den disse Tim Enge og svarede Skat af dem til Torsted. Disse Enge ligger endnu som en Enklave, der i kommunal Henseende hører til Torsted, skønt de ligger i Tim Kommune og nu delvis ejes af Folk i dette Sogn. En Retssag bekræftede for et Par Aar siden dette Forhold.

Nør Esp betegnedes i 1600-Tallet som en Helgaard; som Regel var der i Gaarden to eller tre Mænd, der selvfølgelig havde Raadighed over bestemte Agerstykker og Engparceller; men da Agermarkerne i 1683 blev opmaalt til Chr. V's Matrikel siges ikke noget om Fordelingen af Agrene mellem de tre Mænd. De har dog hver for sig Besætning, hvilket fremgaar af Kvægtællingslisten 1687, der angiver Gaardens Besætning som følger: Jesper Thuesen: 2 Plage, 1 Ko, 2 Ungnød og 2 Faar. — Anders Christensen: 1 Plag og 1 Ungnød. — Morten Nielsen: forarmet, 1 Ungnød og 2 Faar. — Paa samme Tid skatter de hver af et Ildsted.

Ved Overgangen til moderne Selveje omkring 1809 var den gamle Helgaard delt i to lige store Dele, men

paa Matrikelskortet fra ca. 1820 ligger begge Gaarde stadig paa Aabrinken. De to Stuehuse laa ud mod Syd med Gavlene saa tæt sammen, at der kun var et Skeldige mellem dem. Fra omkring 1740 til Verdenskrigens vilde Handelstid var begge Halvgaarde beboet af Efterkommere af den Thue Ollufsøn, der

Plan over Nør Esp efter et Kort fra omkring 1820. Begge Salshuse har en Kvist ud mod Syd.

var Fæster paa Gaarden i 1636 og 1664. Af og til kom en Datter fra den ene Gaard ind i den anden og blev Kone; man søgte at holde sammen paa Slægtens nøjsomme Velstand og samtidig forøge den ved gode Giftermaal fra andre Gaarde paa Egnen som Skik og Brug var blandt Bønder og andet Godtfolk fra gammel Tid. Den vestligste af de to Halvgaarde er endnu i den gamle Slægts Eje, og her holdtes Slægtens Traditioner smukt i Hævd. Indtil for en halv Snes Aar siden laa denne Gaard endnu omtrent paa sin gamle Plads, mens den østlige var flyttet lidt hen paa Marken. En Lynbrand ødelagde en Sommerdag 1931 i Løbet af en Times Tid det gamle Hjem.

Mange gamle Slægtsbilleder og nogle gamle Kvinde dragter gik tabt ved denne Lejlighed, desværre; for netop paa Dragternes Omraade havde Slægten, som vi siden skal se, en rig Tradition.

Gaardens nuværende Ejer, Marinus Jensen og Hustru Nielsine Kristensen, byggede efter Branden en ny smuk Gaard et Par Hundrede Meter længere mod Nord, hvor den ligger med nemmere Adgang til Agerjorden. Den gamle Vej gennem Aaen mistede sin Betydning, da en Vandmølle blev oprettet paa Nør Esp Marker i 1860erne, og den bruges nu slet ikke. Til Belysning af den gamle Helgaards Udviklingshistorie maa endnu siges, at den østlige Gaard efter sin Udflytning efter en Brandkatastrofe i 1920erne blev delt i to Ejendomme. Fra Møllen er solgt en Eng og Vandrettigheder til en Fiskepark, og endelig er Gaarden Halkærhus skilt ud fra Marinus Jensens Ejendom, saa der nu er ialt seks Gaarde og Huse, som alle har deres Oprindelse af den Helgaard, som Palli m. fl. skødede til Kong Hans i 1498. Havde Agerlandet været mere vidtstrakt og Aakrogene brede Enge, havde der vel ligget en Landsby.

Thue Ollufsens Æt i Nør Esp.

Et Par ejendommelige og ældgamle Mandsnavne vil vi træffe i Nør Esp-Slægten. Det er Thue og Telle, som vistnok begge stammer fra førkristelig Tid og saaledes er et Vidne om Slægtsbevidsthed meget langt tilbage i Tiden. Det er muligt, at Thue Ollufsens Æt har Rod i Gaarden paa Aabrinkerne fra Arilds Tid. Meget i Slægtens Karakter kunde tyde derpaa; men med Thue Ollufsen træder den ind i Historiens klare Lys. Han sidder som Fæster paa Gaarden i 1636 og

1664. Thue Ollufsen har altsaa haft Gaarden for fulde tre Hundrede Aar siden; men Slægten er, som før sagt, sikkert meget ældre i Gaarde. I 1664 svarer Thue Ollufsøn og den anden Mand i Gaarden, Niels Mortensen, tilsammen i Landgilde til Herskabet paa Pallisbjerg, den velbaarne Niels Trolle til Troldholm m. m. Statholder i Norge, ialt 2 Tønder Rug à 10 Skæpper, 2 Ørte Byg à 10 Skæpper, 1 Skovvogn, 1 Svin, 1 Fødenød, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 12 Hestes Gæsteri. Alt dette var, omregnet i Hartkornsværdi, 8 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb.

Disse Naturalydelse er sikkert allerede paa dette Tidspunkt ældgamle. Skovvognen, der vistnok maa betragtes som en Arbejdsydelse, Kørsel i Skoven, ser jo noget mærkelig ud paa en Tid, da der ingen Skove var i Vestjylland.

Endnu paa Thue Ollufsøns og hans Søn, Jesper Thuesens Tid kender vi intet til, om der er Slægtskab mellem Gaardfællerne, men det er overvejende sandsynligt. Jespers Søn, Thue Jespersen, der døde 1731, faar sine Børn anbragt i begge Gaardsparter. Familien er dygtig og paapasselig. Endnu ved man at fortælle, at Herremanden paa Pallisbjerg skulde have givet Gaarden de før nævnte Enge i Tim Sogn, fordi han vilde paaskønne deres Tjenstvillighed ved Hovgerningen. Mændene i Nør Esp var ikke Ugedagstjenere, de gjorde ikke til daglig Hovgerning paa Herregaarden, men som andre saakaldte Fribønder maatte de dog i Sæd og Høst gøre enkelte Hovarbejder. De skulde køre Møg ud paa Bygmarken om Foraaret, og dette Arbejde gjorde de godt og villigt, saa Herremanden efter Slægtens Tradition gav dem disse Enge. Sagnet maa dog vistnok ikke for-

staas saadan, at Engene er kommet fra Pallisbjerg; men det maa være et Minde, Slægten har bevaret i mundtlig Overlevering fra den Tid, Gaardene blev købt af Fæstebønderne. — Da maa Herremanden, Strandbygaard, have sagt, at de Engstumper vilde han forære dem for ingenting, fordi de var saadan nogle flinke Hovfolk. Dette milde Ord fra den store Herre faldt ved de arbejdsvillige Hede bønder, saa det tyktes dem værd at mindes.

Det er Thue Jespersens to yngste Børn, der kommer til at føre Slægten videre i Gaarden, idet Else Marie Thuesdatter bliver Kone i den vestlige Side 1737, og Niels Thuesen bliver Mand i den østlige Side af Gaarden 1747. Da disse to Søkende kom op i Aarene, fik Niels's Søn, Thue Nielsen, Østparten, mens hans Datter, Mette, blev gift over i Vestparten med sit Søkendebarn Thue Jepsen. Dette fandt Sted omkring 1780. De to Thuer er Fættene og Svogre; men Indgifte kan jo være farligt, og det fik Slægten i Vestgaarden at føle. Thue Nielsen i Østgaarden havde ni Døtre og ingen Sønner, saa her skulde altså en Mand ind; men i Vestgaarden var der kun een Søn, Telle Thuesen, saa man maatte se sig om og hente en Mand til Østgaarden udefra. Det blev Ole Knudsen af Stadil Sogn, der 1825 blev gift til denne Gaard og Pigen Mette Thuesdatter, i hvis Efterslægt denne nu særskilte Gaard gik i Arv indtil Salget under Verdenskrigen. Thue Nielsens Datter Ane Katrine blev 1818 gift med sin Fætter Telle Thuesen og Kone i Vestgaarden. Men det var anden Gang, Fætter og Kusine blev gift fra Gaard til Gaard, og det synes, som om Naturen har sat sig op mod Slægtsgaardens Krav. Ægteskabet blev barnløst, og

i 1857 flyttede Ane Katrine som Enke bort fra Gaarden, efter at hendes anden Mand Kristen Clemensen i Sindsforvirring havde taget Livet af sig. Gaarden overlod hun til en Søstersøn. Den skulde blive i »æ Familli«. Søstersønnen Jens Kristensen, der fik Gaarden, var en begavet og udmærket Mand, der i sine yngre Dage havde været en af de Omgangslærere, som der paa den Tid var saa mange af i jyske Hedeegne. —

Jens Kristensen er Fader til den nuværende Ejers Hustru Nielsine, der blev gift med Marinus Jensen 1903. De har tre Børn. Døtrene Kristiane og Karoline er forlængst fløjet ud af Reden, men Ægteparrets Søn Telle, der om nogle Aar skal overtage Slægtens gamle Ejendom, er gift og bor paa Gaarden. Hans lille Datter er Nummer ti i Slægtsrækken fra Thue Ollufsøn, der er den lille Piges Tiptiptiptiptiptipoldefader. Den direkte Slægtsrække ser saaledes ud:

Thue Ollufsøn lever 1636 *) og 64 paa Gaarden.

Jesper Thuesen lever 1688, men er død før 1701. Søn af foregaaende.

Thue Jespersen, Søn af foregaaende, f. ca. 1683, d. 1751 i Torsted. Han var gift med Karen Nielsdatter, d. 1747 i Torsted.

Niels Thuesen, Søn af foregaaende, f. 1723, d. 1783 i Torsted. Han var gift med Ane Johansdatter, d. 1801 i Torsted. Fra Glistrup i S. Nissum.

Thue Nielsen, Søn af foregaaende, f. 1752 i Torsted. Han blev 1790 gift med Kristiane Ane Magdalene Graversdatter, f. i Lystbæk i Torsted 1768, d. i Torsted 1839.

Ane Thuesdatter, Datter af foregaaende, f. i Tor

*) Medd. af Genalog Thorv. Lodberg, København.

sted 1795, d. 1885 i Torsted. Gift 1822 med Kristen Jensen, f. i Karsbæk, Lem S., Bølling Herred 1799*), d. 1873 i Torsted. De boede i Lystbækkær.

Jens Kristensen, Søn af foregaaende, f. i Staby 1824, d. 1903 i Torsted. Gift 1851 med Kristiane Pedersdatter Bukbjerg, f. 1820 i Ulfborg.

Nielsine Kristensen, Datter af foregaaende, f. i Torsted 1864. Gift 1903 med Marinus Jensen, f. 1870 i Gaarden Filsø i Ulfborg. Nuværende Ejer af Gaarden.

Et Skud af Slægten er paa morsom Maade blevet landskendt. Det er Johanne, en af den ovennævnte Thue Nielsens ni Døtre, Søster til Jens Kristensens Mor Ane Thuesdatter og til den Ane Katrine, der flyttede bort fra Vestgaarden 1857 som Enke. Johanne Thuesdatter er altsaa Grandtante til den nuværende Ejers Hustru. Hun blev aldrig gift, men lærte at sy, og som Sypige tjente hun paa Herregaarden Nørre Vosborg i Ulfborg hos Etatsraad Tangs, hvis mange Døtre holdt meget af Johanne, der var saa god til at fortælle om gamle Dage. En Sommerdag omkring 1850 kom Maleren F. C. Lund til Nørre Vosborg. Han rejste Landet rundt og maale sine kendte Billeder af danske Nationaldragter.

Paa Vosborg fik man overtalt Johanne til at staa Model for Maleren, for hun havde en gammel Dragt, der stammede fra hendes Mors Ungpigetid; i den Dragt blev hun malet og har, siden disse Billeder blev udgivet i Farvetryk, repræsenteret Ringkøbingegnens gamle Kvindedragter. Kirken i Baggrunden af Billedet er Ulfborg Kirke.

*) Medd. af Thorv. Lodberg.

Johanne med Hatten.

(Kliché fra Danmarks Turistforenings Aarbog 1927).

Museumsinspektør Elna Mygdal skrev om denne Dragt i Turistforeningens Aarbog 1927 og mener, den stammer fra 1820erne, idet det er en Empiredragt med højtsiddende Bæltsted. Men hvis Dragten har været brugt af Johannes Mor i dennes Pige dage, maa den være fra 1780erne, for hun blev gift 1790*). — Dragten kan jo være svet om af Johanne i 20erne, da hun selv var ung. Hun var jo Sypige.

Den korte Trøje eller Bul og Skørtet er af samme Slags Tøj og vistnok sammensyet. Tøjet er brunligt med en Antydning af rødt i Striberne. Ærmerne er røde Bindeærmer, og det lyse Forklæde er blaatærnet, ligesom Lommetørklædet, der sirligt er svøbt om Salmebogen. Skuldertørklædet er brunt med en kulørt Bort; det er stoppet ned under Bullen og Skulderremmene. Paa Hovedet er Johanne iført Hagehat af hvidt Moll, der bruser ud ved hendes Kinder og er fæstet under Hagen med røde Baand. Over Hagehatten, der egentlig er en Kyse, bærer Johanne Sypige den morsomme højpullede Hat. Saadanne Hatte brugtes meget her paa Egnen i første Halvdel af 1800sTallet; stærkest florerede de vistnok omkring 1840. I øvrigt fortælles det, at de kom i Brug ved, at en Købmand i Ringkøbing købte et stort Parti saadanne Hatte paa en Strandingsauktion. Dette kunde jo godt stemme med, at Frk. Mygdal mener, Moden er kommet fra England.

Vi synes, at Hatten virker lidt komisk; men i Sammenligning med Nutidens Damehatte maa den kaldes nobel. Hatte brugtes ikke af Bøndernes Kvinder i 1700sTallet. Johannes Bedstemor, som ogsaa hed Jo-

*) Se ogsaa Thorv. Lodberg: Fra Thorsted Sogn i Hing Herred. Jyske Saml. 5. R., V B., S. 159 ff.

hanne og døde som ung Kone i Barselseng efter at have født sin eneste Datter Kristiane Ane Magdalene Graversdatter 1768 i Lystbæk, havde ingen Hatte men fem Fløjls-huer i forskellige Farver.

Hagehatten skulde være meget stærkt stivet for at sidde ordentligt.

Skuldertørklædet og Hagehatten er de Stykker af Folkedragten, der holdt sig længst i Brug her i Vestjylland.

Med Hensyn til de landøkonomiske Tilstande i Nør Esp kunde gives mange Enkeltheder fra Skifteforretninger o. lign., men vi maa nøjes med nogle faa Ting, der dog vil give os et Billede ikke alene af Slægtens Økonomi, men ogsaa af den Aand, der raader i Gaardens traditionsbundne Slægter.

Der var Ejerskifte i den østre Gaard 1827, da først nævnte Thue Nielsen med de ni Døtre afstod Gaarden til Svigersønnen Ole Knudsen, som ægtede Datteren Mette, en Søster til Johanne med den sjove Hat. Der blev nu efter Tidens Skik oprettet en Aftægtskontrakt, hvis Ydelser blev kapitaliseret til 200 Rdl. Sølv. Som aarlige Leverancer nævnes her: 4 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 1½ Lispund Smør, 6 Snese Hvilling og 4 Torsk, 2 Snese Æg, 16 Pund Flæsk, 6 Rigsdaler i Sølv, 8 Pund Hør, 6 Pund Tælle, 4 Faar græsset og fodret, Jord til Kaal og en halv Skæppe Kartoflers Lægning, Ildebrændsel og Mælk, Kørsel til Mølle og til Kirke. Denne Opregning er i og for sig typisk for Egnen — Brændevin mangler dog. Men mere typisk for Slægten er, at Datteren Johanne med den sjove Hat efter sine Forældres Død skulde nyde: Hus og Ildebrændsel, 1 Td. Rug aarlig og Mælk; men gifter hun sig, nyder hun som de andre Søstre og faar des-

uden 16 Rdl. Sølv. Johanne giftede sig ikke, og Bestemmelserne gjaldt for hendes Vedkommende til 1876. Dog har Bestemmelserne om Hus og Brændsel jo ikke været i Kraft den Tid, hun tjente paa Vosborg. Hun ligger jordet paa Ulfborg Kirkegaard.

Aftægtsbrevet blev tinglæst som anden Pant efter en Obligation til Anders Sørup i Torsted paa 264 Rigsdaler Sølv.

Men dermed var man ikke færdig med det økonomiske. Ole maatte udstede en Obligation paa 170 Rdl. S. til sin Kones uforsørgede Søstre: Ane Johanne, Kirsten, Berte Marie, Nielsine, Johanne (med Hatten) og Petrea, hvori han forpligter sig til at udbetale den som Arvepart i Gaarden følgende:

a) Hver af Pigerne frit Bryllup ud af Gaarden (60 Rdl.).

b) Til de fem yngste (sidstnævnte) hver 18 Alen Olmerdug og 12 Alen Bolster, alt hjemmegjort (20 Rdl.).

c) Til samme fem Piger hver et Par Lagener (10 Rdl.).

d) Til de fire sidstnævnte hver en Fyrredragkiste (20 Rdl.).

e) Til de fem yngste hver 24 Pund godt Fyld, hvoraf de 18 Gaasefyld (15 Rdl.).

f) Johanne og Petrea hver fire Sæt hjemmegjorte Klæder (20 Rdl.).

g) Til Berte Marie, Nielsine, Johanne og Petrea hver en hjemmegjort Kavaj (10 Rdl.).

h) For alle Søkende gives i Sygdomstilfælde frit Ophold og Pleje i Gaarden her et halvt Aar (15 Rdl.).

Forældrene har altsaa ikke naaet at faa alle Pigebørnene fra Haanden, inden de gik paa Aftægt; men

i Stedet for at tage rede Penge ud af Gaarden skal Svigersønnen nu efterhaanden fremskaffe alle disse rare Sager til Pigerne. Paragraffen om Sygepleje og Ophold viser rigtig de omsorgsfulde Forældres Tanker. Man ved jo aldrig, hvad der kan støde til. Johanne maa have været svagelig, siden hun forlods sikredes en særlig Ydelse. Listen fortæller os ikke saa lidt om, hvilket Udstyr unge Piger i en Hedeegn fik, naar de gik ud fra Hjemmet.

En Aftægtskontrakt fra 1809 mellem Thue Jepsen og Telle Thuesen i den vestre Gaard har foruden lignende Ydelser i Korn, Mælk, Smør, Hvilling og Torsk, Æg, Hør, Tælle og Faaregræsning o. s. v. ogsaa en Bestemmelse om en svag Datter, der saafremt hun ikke kommer til bedre Helbred »og Forsynet baner Vej for hende at indlade sig i Ægteskab«, skal have Forældrenes halve Aftægt efter deres Død.

Ja, det er Alderdomsforsørgelse og Forsikring mod Sot og Svaghed og ugift Stand. Slægtsgaarden maa yde alt dette af sine egne Produkter, næsten som den i tidligere Tider svarede Naturalier i Landgilde. Men naar Aftægtsnyderen døde, gik Kapitalen igen ind i Boet for at være i Bero, til næste Slægtled skulde ind i Aftægtsstuen.

I Aaret 1779 døde en ung Kone i den vestre Gaard. Hun hed Karen; hun havde lige født en lille Pige til Verden, og denne Begivenhed tog Moderens Liv, som det saa ofte hændte i disse Tider. Man enedes nu ved Skifteforretningen om, at den lille Pige skulde arve Moderens efterladte blaamalede Fyrrekiste med hendes Klæder i, og disse Klæder blev vurderet til 42 Rdl. Vi vil se lidt paa Karens efterladte Klæder. Der er nu først en hel Dynge Skørter: 1 rødt Firsils,

1 grønt do., 1 blaat do., et brunt, 1 sort, 2 røde og blaa do., 1 gul og blaastribet do., 1 rødt, 1 grønt, 1 brunt Ryes Skørt og 2 røde Vadmels Skorter.

Til disse Skorter hørte følgende Trøjer: 1 blaa Silkedamaskes, 2 blaa Uldendamaskes, 2 blaa Klædes Trøjer med 8 Sølvknapper i den ene, 1 Livstykke med Uldendamaskes Ærmer, 1 rød og grøntribet hjemmegjort Trøje med røde Bindeærmer, 2 do. med grønne Bindeærmer, 2 gamle Bul, 1 bunden Indertrøje. Desuden var der en Kjole af sort og rød blommet Kattun med rødt Ryes Dræt og 7 Forklæder. Over Skulderen har hun baaret et Tørklæde, som passede til Dragten. Der var tretten at vælge imellem lige fra Hørlærreds til Silketørklæder i alle Regnbuens Farver, blomstrede, tavlede, prikkede; der var ogsaa et Par med Kniplinger om. Hun havde ni Par Lærreds Halværmer, hvoraf de seks Par havde Kniplinger.

Af Hovedbeklædning var der 6 Hørlærreds Huer, de fire med Kniplinger, 7 Hagehatte, de fem med Kniplinger, endvidere 1 Kys, 2 sorte Fløjls Pandestykker med Kniplinger, 1 grøn Fløjls Hue, 1 rød og blaablomstret Silkehue, 1 blaa do., 1 gammel do., 2 grønne og gule Huer. Derimod havde hun ikke Strømper af Fløj og Silke; men hun havde baade et Par blaa hjemmegjorte Fodhoser og et Par Stumper. To Par Sko havde hun og et Par Tøfler, 2 Hørgarns Særke og to Blaargarns. Hun havde ikke meget Sølvstads, men dog et Midjebaand med Sølvspænde og et med Tombakspænde; hun havde Metalspænder til Skoene. Hun havde et Par hvide Bomuldshandsker og to sorte Muffer af Hundeskind, og til Rejsebrug »en grøn Uldendamaskes Overstyk med høyrøde Bindærmer udi«.

Saadan var en Nør Esp Kone udstyret i Stavnsbaandstiden et lille Hundrede Aar før Johanne Thues datter lod sig male med det nye Aarhundredes Hattemode paa sit beskedne Hoved.

25 Aar tidligere var ved Bonden Jeppe Pedersens Død i samme Gaard oplyst, at i Stuen stod bl. a. 1 Egebord med Fod, 1 Egekiste og 1 Jernkakkelovn. Besætningen bestod af 4 Heste, 3 Køer, 4 Stude, 4 Ungkreaturer, 2 Svin, 22 Faar og 1 Lam (det var 15. April).

— Blandt forskelligt Haandværkstøj fandtes »fire Sægle at skære Korn med«.

Disse Segle synes at have været i Brug ved Kornhøsten paa den Tid. Gaardens nuværende Ejer, Marinus Jensen, ved endnu at forklare Slægtstraditionen om disse mærkelige oldtidsagtige Høstredskaber. Han siger, at de brugtes ved Byghøsten, og at man krøb paa Knæene, naar man skulde »sægel« Byg. Man har formodentlig kunnet høste Byggen mere fuldmøden ved Hjælp af Seglen. Byggen har jo ogsaa for Vane i fugtige Somre at lægge sig, saa den er vanskelig at høste. Ved Hjælp af Seglen kunde man faa hver Haandfuld samlet med. Der er en ejendommelig Modsætning mellem denne mundtlige Tradition om Seglens Brug ved Kornhøsten og Landbrugshistorikernes Opfattelse af Brugen af dette Redskab, som væsentlig bygger paa kirkelige Kalkmalerier og antike Billeder af Kornhøst. Man mener, at Seglen anvendtes til Afskæring af Aksene alene *). Det er meget muligt, at

*) Se Hatt: Agerbrug i Danmarks Oldtid S. 71. Endnu i Mands Minde brugtes Seglen af Kvinderne paa Fano; meddelt af Sekretæren Lærer H. C. Hansen, Trabjerg, der som Dreng har set sin Moder skære Græs med Segl paa Fano.

Ægyptens Agerbrugere skar Aksene af og ikke brugte Halmen, men nøjsomme jyske Bønder havde Behov for al den Halm, der kunde følge med Akset; de krøb paa deres Knæ for at tage Kornet ved Roden saa tæt som muligt.

Seglen er et Oldtidsredskab; det er morsomt at kunne føre Traditionen om dens Brug gennem utalte Slægter helt op til Slægtsgaardens nuværende Ejer i Maskinteknikens Aarhundrede.

Vi har nu set, hvorledes Thue-Slægten holdt sig i Nør Esp. Men Marinus Jensen, den nuværende Ejer af den vestre Gaard, har ogsaa sine Slægtsrødder dybt fæstet i det gamle Torsted Folk, idet han stammer fra Erik-Slægten i Vester Lystbæk. 1743 kom Erik Nielsen fra Hestlund i Idom og blev her gift ind i en gammel Slægt, hvis Særnavn var Povl. 1683 bor i Lystbæk baade den Jens Povlsen, der døde 1708, og hvis Sønnedatter fik Erik Nielsen, og en Povl Nielsen, som sandsynligvis er Jens Povlsens Fader.

Der er intet i Vejen for, at Povl Nielsen i Lystbæk og Thue Ollufsen i Nør Esp har været gode Venner og kendt hinanden svært godt i Midten af 1600-Tallet; men de har dog ikke kunnet ane, at der i 1942 skulde sidde en lille Pige i Nør Esp, hvis Oldefædre med 6 Tipper de begge skulde være.

TO TROLDDOMSSAGER FRA BØL

Af A. Sørensen.

AT Lovens Arm er af en usandsynlig Længde, og at Forbrydelser ikke glemmes, selv om de naar op over Konfirmationsalderen, maatte den stakkels Gunder Christensdatter i Bøl bittert erfare, da Kirkenævninge 8. Juli 1651 paa Lønborg Birketing svor hende Tov og Trolddomssag over formedelst hendes grove Trolddomsbedrifter og andre onde Gerninger, hun bedrev for samfulde 17 Aar tilbage, paa hvilken Tid en anden Misdæder, Margrethe Hansdatter, for samme Forseelse maatte bestige Baalet. Denne sidste havde som Fange rettet grove Beskyldninger mod Gunder, hvilket bevidnedes af Sognepræsten og flere troværdige Dannemænd.

Nu foreskrev imidlertid den kallundborgske Reces af 1576, at Domme i slige Sager skulde prøves ved Landstinget, og for at føre Sagen til Ende, lader Henrik Müller til Lønborggaard samtlige Kirkenævninge i Lønborg stævne til Viborg Landsting 10. September 1651*) for deres retmæssige Eds og Tavs Bekræftelse. Der henvises til Nævningeed af 4. Marts 1634, der beviser, at Gunder Christensdatter allerede da var beskyldt for Trolddom, og at det af fornævnte Margrethe Hansdatters og en anden Troldkvindes Bekendelser kan ses, hvorledes Gunder med sin Kristendom havde handlet, og hvilken fin Engel hun var, og der-

*) Dombog C 1651, Bl. 201b.

efter havde dette syndige Menneske holdt sig fra det hellige og højværdige Sakramente fra den Tid, da hun bortrømte, og til nu, da hun omsider fandtes og førtes til Lønborggaard. Desuden skal der være erhvervet flere Vidnesbyrd og Sigtelser; bl. a. at hun har lovet sal. Johanne Madskone i Lavstrup, at hun skulde pines paa Kroppen, og at hun havde taget Livet af hende ved Trolddom. Maren Hansdatter i Varsibøl havde hun lovet en Ufred, og sigtedes nu for at have forgjort hende og taget Livet af hende. Endelig skal hun under en Samtale med Karen Andersdatter i Bøl have vedgaaet, at hun havde gjort Jesper Hansen Holst og Lambert Christensen Smeds Hustru i Bøl den sælsomme Sygdom, de nu lider af.

Gunder Christensdatter har ved Nørre Horne Herreds Ting bedt om og faaet et 24 Mands Vidne, der ganske vist ikke tjener hende til Befrielse, men tvertimod kalder hende en berygtet Kvinde, der har været bekendt for Trolddomskunster.

Nu finder Retten imidlertid, at da Tiltalte nægter sig skyldig, og der intet i Dokumenterne findes indført, hvorpaa Nævningenes Ed kan være grundet, bør Eden at være uaflagt, og Nævningene igen at gøre Deres Ed.

Der hengaar dog kun til den 24. September før Sagen atter kommer for Landstinget i Henhold til Jyske Lov, 3. Bog, 69 Kap.*), og denne Gang møder Angriberne vel forberedte med en Stabel af Tingsvidner af Lønborg Birketing, der til sidste Detaille trævler hendes lange Synderegister op.

11. Februar 1634 bevidnede Mads Nielsen i Kongsgaard, Mette Madsdatter og Laurids Lauridsen

*) Dombog C 1651, Bl. 286b.

smst., at Johanne Madskone var syg og skrøbelig, og denne hendes Svaghed skyldtes Gunders Trolddomskunster. Gunders Broder, Jens Christensen i Lavstrup, vilde have haft fat i Johanne Madskones Gaard, og da hun mærkede hans Hensigt, sagde hun, at han ikke skulde faa Gaarden, før hun fik en grøn Tørv over Hovedet. Christen Jensen, Strange Jensen og Lars Sørensen i Lavstrup bevidnede, at Johanne længe laa meget syg og var ganske sælsom skrøbelig, og Margrethe Hansdatter bekendte den Dag paa Tinget ved Gud og hendes Salighed, at Gunder kom ind i Johanne Madskones Skorsten i en Lærkes Skabning og satte sig paa hende, da hun laa i en Halmseng.

Et Vidne af 4. Marts 1634 beretter, at Mads Nielsen i Kongens Gaard beskyldte Gunder for ved Trolddom at have taget Livet af hans Kone, ligesom Christen Mortensen i Bøl skal have mistet sin Mandighed for 8 Aar siden, og at Gunder var Skyld deri, hvilket bekræftedes af Maren Nielsdatter i Lønborg og Bendid Hanskone i Bøl, der tilføjede, at han af samme Grund maatte slippe sin Gaard.

I et Tingsvidne af 11. Februar 1634 beretter Karen Andersdatter i Bøl, at Gunder for ca. 15 Aar siden lovede at »gøre hende saadan til«, at hun skulde miste Forstanden, hvad hun ogsaa gjorde et Aars Tid, indtil hendes Fader sagde det til Gunder, og straks derefter fik hun det bedre. Maren Ottosdatter i Lønborg, der havde noget Vævearbejde for Gunder, fik noget efter Pinse Aaret før Besøg af hende, og da det ikke var hendes Arbejde, hun var i Færd med, lagde Gunder Fingrene over Kors og sagde, at hun inden i Morgen skulde skaffe Maren en Djævels Fod, og in-

den den Tid fik hun store Smerter og gik fra Forstanden en 3 Dages Tid.

Jens Christensen i Brosbøl bevidnede, at omkring Mikkelsdag 1633 kom Gunder ud til ham og sagde til hans Kone, at hun skulde give hendes Broder, Jens Christensen, nogle af de Penge igen, som han havde givet for den Hest, han havde købt af dem, ellers vilde hun sørge for, at de mistede det dobbelte. Straks derefter drog Jens Christensen til Keldbæk for at pløje, men da han, efter at have spændt for Ploven og gaaet for at faa sin Mad, kom tilbage, laa hans to Øxne i et Hul og var døde, og det havde han Gunder svært mistænkt for.

Niels Christensen fra Lønborg berettede, at ved Vor Frue Dags Tider 1630 kom Margrethe Hansdatter, som da boede i Lavstrup, gentagne Gange i hans Gaard, og hver Gang hun havde været der, døde en af hans Kalve, og ingen kunde finde Sygdomstegn hos dem. Laurs Christensen i Lavstrup mistede omkring St. Hans 1632 3 Kalve og Morten Pedersen smst. ligeledes 3 omkring Maj 1631, og Margrethe bekendte nu for Tinget, at hun havde købt Gunder til at forgøre og tage Livet af dem, for hvilket Værk hun havde faaet en Fjerding Korn.

I et Tingsvidne af 18. Februar 1634 beretter Maren Davidsdatter, født i Nordenaa, at hun for 17 Aar siden tjente i Bøl, og da kom Gunder Christensdatter til hende og sagde, at dersom hun vilde give hende noget, da vilde hun mage det saaledes, at Peder Hanssen skulde ægte hende, og dersom han ikke vilde det, skulde hun gøre ham saa ravgal, at han aldrig skulde faa nogen anden. Ane Nielsdatter ved Aaen svor, at for 17 Aar siden, da hun var Enke, kom Gunder til

hende og sagde, at hun skulde faa Kjeld Jørgensen til at ægte hende, og hun kendte den Kunst, som hun havde lært af en Kvinde sønder ude. Ester Andersdatter, født i Lønborg, bevidnede, at for 4 Aar siden kom Gunder til hende i Tarm og sagde, at dersom hun vilde give hende noget, skulde hun ordne det saaledes, at Ebbe Poulsen, der havde besvangret hende, skulde ægte hende.

I et Vidne af 18. Februar 1634 anker Karsten Olufsen paa Lønborggaard over, at Gunder ikke havde gjort sin Hovgerning, ligesom hun ikke havde været at finde, siden hun mistænktes for Trolddom, og 9 Mænd i Bøl erklærede, at hun ikke havde været at finde siden Margrethe Hansdatter Dagen efter Vor Frue Dag sidst forleden blev brændt.

11. Februar 1634 fremlægger Karsten Olufsen et Brev, hvori bl. a. berettes, at Margrethe Villoms havde bekendt, at Gunder Christensdatter var med hende og flere andre forsamlede i en Dans om Natten i Lønborg Præstegaard.

I et Tingsvidne af 27. Maj 1651 bevidner Peder Nielsen og Johanne Nielsdatter i Varisbøl, at Gunder Christensdatter for 3 Aar siden kom til dem og bad om Almisse, som hun ogsaa fik, men da den ikke var efter Ønske, blev Gunder vred og lovede Peder Nielsens Kone, Maren Hansdatter, en ond Færd, og straks derefter fik hun en sælsom Sygdom og laa paa sin Seng og pintes i 20 Uger, og mens hun laa, kom Gunder ind i Stuen til hende og sagde, at hun aldrig skulde staa op mere, og al den Tid hun laa paa sin Seng hævdede hun at være forgjort af Gunder. Karen Andersdatter i Bøl, der for 4 Aar siden blev frugtsommelig uden Ægteskab, klagede sin Nød

for Gunder, der svarede, at dersom hun vilde betale hende for det, vilde hun sørge for, at den, der havde lokket hende, skulde komme til at ægte hende, og Karen havde da givet hende et rødt Skørt og en halv Side Flæsk samt Husværelse til hendes Fader, saa længe han levede, hvilken Forklaring godkendtes af hendes Fader, Anders Mathiesen i Bøl.

Lambert Christensen og Anders Gjødese i Bøl bevidnede, ligeledes 27. Maj, at Kirsten Effer i Bøl havde ligget syg et Aars Tid, og de havde mange Gange besøgt hende og hørt hende sige, at Gunders Trolddomskunster havde kastet Sygdommen paa hende. Mads Madsen *) i Tarm Bisgaard bekræftede, at Kirsten havde været syg, og at hendes Mand, Effer Lausen, ved højeste Ed havde beskyldt Gunder for at have forgjort hende. Karen Andersdatter i Bøl bevidnede, at ved Kyndelmisse sidst forleden kom Gunder til Mette Andersdatter sammesteds og begærede, at hun skulde ægte hendes Brodersøn, og da hun nægtede dette, lovede Gunder, at hun ingen Lykke skulde faa efter denne Dag. Siden havde hun ægtet Lambert Christensen og blev da meget syg og skrøbelig. Samtidig fremlagde Sognepræsten en Skrivelse, hvoraf det bl. a. fremgik, at hun var hos førnævnte Peder Niensens Hustru, da hun døde, og hørt hendes sidste Bekendelse og Skriftemaal og havde ofte hørt hende sige, at hun var forgjort af Gunder.

Ved Birketinget 19. Juni 1651 havde Gunder Christensdatter staaet for Dom og gjort sit Skudsmaal til menige Herredsmænd, hvorledes hun havde forholdt sig imod dem og saa mange, som kendte hende, om de vidste noget at beskyldte hende for. Derefter frem-

*) Herredsfoged i Nørre Horne Herred.

stod 24 Mand, der havde kendt hende indtil 30 Aar, og samdrægteligen svor, at hun, saa længe de havde kendt hende, havde været berygtet for Trolddom. Sluttelig fremlagdes Nævningeeden af 16. September sidst.

Dermed var den skriftlige Del af Rettergangen overstaaet, hvorefter Gunder selv fremstod for Retten og nægtede sig skyldig, hvorimod Laurits Lauritsen i Kongensgaard fremstod og med højeste Ed sigtede og beskyldte hende for ved Trolddom at have aflivet hans Hustru og Peder Nielsen i Varisbøl, Jesper Holst i Bøl og Lambert Christensen beedigede ligeledes, at hun var Skyld i deres Hustruers Sygdom, hvorefter Christen Pedersen i Lønborg begærede, at Gunder skulde lide for sine Gerninger. Retten resolverte herefter saaledes:

»Eftersom adskillige bevidner, Gunder Christens datter har lovet Folk ondt, som en Part paa Liv og Helbred og andre Maader er vederfaret, hvorfor hun til Hjemting saa vel som her for Retten fuldkommen ved Haandspaalæggelse og højeste Ed er sigtet og beskyldt, og hun i lang Tid har været berygtet for Trolddom, hvilket ogsaa bevises ved hendes eget Stokkenævn, og tilforn af 2 Misdædere at være udlagt, og tilmed er undvigt i adskillige Aar, saa det ene med det andet om hendes onde Liv og Levned bestyrkes, og intet hun derimod kan fremlægge, hvorved hun bevises at have opført sig kristeligt og ærligt. Og eftersom Loven formaar, at den som vider anden for Trolddom, og ganger han ej ved, der sigtede vorder, og den, der sigter, alligevel gæder og tilmoder ham det paa Haand, da værge sig den, der Sag giver, med Nævn i Kirkesogn. Som Nævninge

af Lønborg har været opkrævet, som bedst hendes Lovlighed var bevist, og de ved deres Ed for Trolddom har tvende Kirkenævn oversvoren, da har Retten efter forberørte Lejlighed ikke vidst nogen Tilgang dem for deres Ed og Tov at kunde fælde, uden ved Magt at blive«.

Med denne Sejr over Mørkets Magter faldt der desværre ikke Ro over Gemytterne. Allerede 19. November s. A. staar Henrik Müllers Fuldmægtig atter for Landstinget i en lignende Trolddomssag.*) Denne Gang er det Anders Christensen Skrædder i Bøl, der skal bringes paa Baalet, og til den Ende er Kirkenævningene atter stævnet. Sigtede er imidlertid ikke tabt bag af en Vogn. Han anser ikke straks Slaget for tabt, men gaar over til Modangreb, idet han just ikke lader det mangle paa en Kontrastævning.

Først stævner han Christen Pedersen i Lønborggaard, Søren Hansen, Ladefoged samst., for et Vidne til Lønborg Birketing 14. Oktober angaaende Ridefogdens Befaling til at bringe Anders Skrædder til Lønborggaard for at erklære sig mod Gunder Christensdatter. Da man kom for at hente ham, havde hans Hustru gemt ham, men ved Eftersøgning fandtes han i et aflaaet Kammer. Dernæst stævnes Dorthe Jenskone i Kyvling for et Vidne St. Voldborg Dag. Anders Skrædder skal være kommet til hendes Mand, Jens Christensen, og begæret et Laan, der nægtedes ham, hvorover han blev vred og sagde, at det skulde han faa betalt. Noget derefter kom han igen og vilde laane noget Korn, der ogsaa nægtedes ham, hvortil han svarede, at Jens Christensen ikke skulde leve og æde det, han havde, men skulde faa

*) Dombog C 1651, Bl. 404.

andet at tænke paa. Derefter blev Jens Christensen syg og led meget, til han døde, og indtil da klagede over, at Anders Skrædder havde forgjort ham. Dette Vidne, hævdede den tapre Skrædder, var kun Ord og Mundheld, og han svor ved Gud og Salighed, at han aldrig havde brugt slige Ord. Tillige stævnes Laurits Andersen i Kyvling for i samme Vidne at have vundet, at han havde hørt Jens Christensen klage over, at Anders havde forgjort ham. Dette, hævdede Anders Skrædder, passede ikke. Vidnerne angiver ikke Tid og Sted og er heller ikke bekræftet ved Sognepræsten eller andre Dannemænds Kundskab. Tilmed var Jens Christensen en gammel og udlevet Mand, der jo skulde dø (!).

Dorthe Jenskone stævnes for at have bevidnet, at da der skiftedes efter hendes afdøde Mand, havde Anders Skrædder sagt til Arvingerne, at Dorthes Seng var bedre end alle de andre, og siden da kunde hun ikke finde Ro om Natten i samme Seng; først da hun fortalte det til Anders, fik hun Ro.

Christen Christensen stævnes for en Klage og Sigelse til Lønborg Birketing 28. Oktober paa Anders Skrædder for at skulle have forgjort hans Hustrus Farbroder, førnævnte Jens Christensen. Dette fandt Anders Skrædder var løgnagtig Klage og Kære, som aldrig kan bevises.

Maren Andersdatter i Kyvling stævnes for et Vidne af 28. Oktober. For 12 Aar siden var hendes Broder, Mathias Andersen, udskrevet til Soldat paa Lundenæs, hvad hun mente Anders var Skyld i. Denne blev vred og lovede ondt, og straks derefter blev Mathias syg, saa han hverken kunde faa Ro til at staa eller ligge et halvt Aars Tid. Mens han laa, kom

Anders til ham og spurgte, om han havde nogen Tanke til ham for sin Sygdom, hvortil Mathias svarede: »Ja, Anders, jeg havde vel Aarsag dertil, jeg haver skeed liden Lykke siden du blev vred paa mig for jeg opregnede dig til Soldat«, og til sin Død klagede han over Anders Skrædder. Ligeledes Lambert Christensen stævnes for i samme Vidne ved Gud og Salighed med oprakt Finger at have sigtet og beskyldt Anders for ved Trolddomskunst at have forgjort hans Hustrus Broder, Mathias Andersen, og derfor givet Kære og Klage paa ham, og lyst ham en fuld Trolddomssag til. Anders Skrædder beskyldte de vidnende Kvinder for at fare med Usandhed, thi det var alle Granderne bekendt, at Præsten i Kirken havde bedt for Mathias, der havde en hæftig Vatersot, hvoraf han døde.

Lambert Christensen stævnes tillige for en Klage til Birketinget over Anders Skrædder og Søster, Sidsel Jøskone i Bøl, og deres »Selskab«, fordi de ved Trolddomskunster havde forgjort hans Hustru, Mette Andersdatter. Anders hævdede, at denne Klage var falsk, og at det ikke kunde bevises, at han havde skadet hans Hustru, men det kunde derimod erfares, at hun havde faaet sin Sygdom ved at hun laa og frøs, da hun tjente øster henne, og siden havde hun haft Sprinkler. (En Sygdom, der giver smaa røde Pletter i Huden — mulig en Art Tyfus).

Nok stævnes 24 Mand for et Vidne, at for 14 Aar siden, som var noget efter Anne Jensdatter i Bøl blev brændt, da havde de hørt Rygter af hende, at hendes Søn, Anders Skrædder i Bøl, havde været beskyldt for Trolddom, i hvilket Vidne han savnede Oplysning om, hvorfra det kom, og det var tillige stik imod hans eget Stokkenævn af Nørre Herreds

Ting 16. Oktober, som ogsaa paa Lønborg Birketing var læst og paaskrevet.

For et Tingsvidne af 28. Oktober stævnes Christen Pedersen ved Lønborg Kirke, Niels Christensen af Lønborg, Lauge Christensen i Lavstrup og Søren Nielsen i Bøl, der havde vundet,*) at de var paa Lønborggaard Dagen før Mikkelsdag, og da hørte de Gunder Christensdatter bekende, at Anders Skrædder var Aarsag til, at de var forsamlede i Jesper Holsts Gaard i Bøl, hvor de dansede, fordi han var vred paa Jesper for en Ager denne fik fra ham, og da vilde forgøre ham, og samme Tid satte de under Jespers sønderste Salsdør en Haandfuld Haar af Folk og Fæ samt nogle Negle af Folk, saa der var 9 eller 10 Slags, som Anders satte ind i et Hul i Fandens Navn og sagde, at ligesom det i Jorden rørende, saa skulde hans Helbred formindskes til hans Dødsstund, men hans Hustru kom først derover, og Ulykken ramte da hende. Samme Tid havde de et Voksbarnd med, som Anders lavede af Voks, taget af Lysene i Lønborg Kirke, og gjort det til et Barn i Maren Tersbendsdatters Hus i Krages(gaard?), hvorfra de gik til Ildvad (!), hvor de smykkede sig, og derfra drog de til Lønborg Kirke, hvor Margrethe Jørgens og Fanden blæste i Nøglehullet, hvorpaa Kirkedøren sprang op. Jens Lauritsen i Kongensgaard kristnede Barnet, som Margrethe holdt, og kaldte det Jesper. Saa gik de atter til Jespers Gaard og satte Barnet ind i Huset, og naar Barnet brændte i hans Hus, skulde han pines til alt brændte ud, hvorefter han skulde dø. Ligeledes bekendte hun, at den Sygdom, Jespers Kone havde haft, havde Anders Skrædder og deres

*) vidnet (ældre Dansk).

»Selskab« gjort ved Trolddomskunster, hvorefter hun vilde dø. Nu beskyldte Anders dem for at have vundet efter en Misdæders Ord, og da hun for sine Misgerningers Skyld var rettet, kunde man efter Re-
cessen ikke agte hendes Ord.

For et Vidne samme Dag stævnes Lambert Christensen og Anders Gjødese i Bøl, der var hos Jesper Holst og i hans Salshus søgte efter det omtalte Voksbar, som de fandt i et Hul ved sønderste Salsdør. Dette Vidne kunde Anders Skrædder ikke godkende, eftersom Anders Gjødese var i stor Gæld til Jesper.*)

For et Vidne af samme Dag stævnes Johanne Pallesdatter, som for kort Tid siden boede i Styg, og som havde vundet, at for 10 Aar siden, da hendes Mand, Christen Nissen Styg, Birkefoged i Lønborg Birk, havde dømt mellem Jesper Holst og Anders Skrædder om en Ager og dømt Anders imod, havde denne lovet hendes Mand ondt derfor, og straks efter gik han fra Forstanden og drog bort fra Hus og Hjem, og siden havde ingen hørt eller set noget til ham. Dette Vidne stemplede Anders Skrædder som Usandhed, thi det var noksom bekendt, at Johanne Pallesdatter og hendes Søn, Christen, ved deres Utrøskab, daglig Drikken og Fylden med Brændevin bragte Christen Nissen i stor Gæld, hvorfor han nødsagedes til at rømme.

Ane Christensdatter i Kyvling stævnes for at have vundet, at Anders Skrædder noget efter St. Voldborg Dag kom til hendes Fader og vilde laane 2 Øg til at harve med, og da dette nægtedes ham, blev han vred og sagde, at det skulde han faa betalt, og straks

*) Jesper Holst har iflg. Lensregnskab 1652 hele 1200 Rd. paa Rente.

derefter mistede de et Føl, som de fandt bundet paa Hoved og Hale.

Ridefogden, Jens Pedersen, stævnes for et Vidne af 14. Oktober, da han skal have vundet, at han har tilbudt Anders Skrædder, at dersom han vilde sætte lovfaste Dannemænds Borgen for sig, at han vilde være nærværende til Sagens Udgang, da skulde han fries af Fængsel, hvortil Anders havde svaret, at han havde ingen Borgen at sætte uden Gud i Himmelen. Ligeledes havde man tilbudt ham at tage Stokkenævn af hans Sognemænd der til Tinget eller til Nørre Herreds Ting, hvad han dog ikke vilde, ej heller ønskede han Kirkenævn.

Anders Skrædders Protester hjalp ham desværre ikke, selv om Tingsvidnerne havde adskillige svage Punkter. F. Eks. maa det siges at være haardt nok at beskyldte ham for at have forvoldt Lambert Christensens Hustrus Sygdom, som Gunder Christensdatter bl. a. ogsaa fik Skyld for. Der afsiges nu følgende knudrede Dom:

»Saa og efterdi adskillige Vidner bevisliggøres Anders Skrædder at have lovet Folk ondt, en Del paa Liv og Helbred, og en Del paa sin Pung og Fæmon at være handlet og vederfaret, han og af den Misdæder Gunder, som for kort Tid siden er heden rettet, er udlagt for Trolddoms Konst og Gerning med hende bl. a. at have været i, og i Synderlighed Espen Hansen i Bøl at have forgjort, hvad ogsaa Gunder Christensdatter haver bekendt, Spøgeri med Fandens Kunst at være gjort, nemlig i Kirken med Voksbarne, som Anders Skrædder havde taget af Alterlysene og bidt det, der ogsaa efter hendes Bekendelse er be- funden i Dannemænds Husværelse, Syn og Kund-

skab Haar i Espen Hansens Gaard, saa vel som en Voksunge, hvilket ogsaa er bevist saavel ved Hjemting som Landsting, hvorimod han intet har fremlagt, men 24 lovfaste Dannemænd beviste ham et ondt Rygte for Trolddom siden hans Moder ogsaa for slig Kunst er heden rettet, at have paahængt, der foruden og bevises han sig inden Laas og Lukkelse at have skjult sig da han sigtes som Misdæder for at svare til Gunder Christensdatters Sigtelse, men har frygtet at Gunder Christensdatter noget ved ham skulde røre, saa det ene i saa Maader med det andet med forne i Vidnesbyrd, Sigtelse, Klager, Syn og Bekendelser bestyrkes, og Loven melder, at hvo der vidner anden for Trolddom, og ganger ham ej ved, der sigtet er, og den, der sigter, alligevel gæder, den anden det paa ham, da værge sig den, der Sag gives, hvilke og han er tilbudt for Nævning af Lønborg Sogn, som bedst hans Lejlighed har været bevist, haver været opkrævet, og de ved deres Ed har ham for Trolddomsbedrift Kirkenævn oversvoren, da har vi ikke vidst forsk. Nævninge for deres Ed og Tov at kunne fælde, men ved Magt at blive«.

Hermed var Anders Skrædders Skæbne beseglet, og Lønborg Sogns Kirkenævninge kunde notere deres anden Sejr i Løbet af samme Aar, skønt »Heksebaalene« ellers paa den Tid blussede mindre kraftigt. Helt færdig med dette Barbari var man dog ikke, thi saa sent som 1683 *) skal Lønborg Sogn atter have været Skueplads for en lignende Proces med paafølgende Baal paa Vostrup Hede, men det var formentlig ogsaa det sidste Udslag af Raseriet paa denne Egn.

*) Trap VII, 343.

KAPTEJN RAHR OG TIM VANDMØLLE

Af H. P. Hansen.

I 1880'erne kom jeg til at gaa i Skole i Gullestrup ved Herning. Læreren, Vilhelm Frederik Lind, var lille, og hvad værre var, han blev efterhaanden for gammel. Skolen var ogsaa lille, men, efter Tidens Forhold, ret hyggelig indvendig. Skolegangen kan man paa en Maade nok kalde festlig, thi Børnene lavede Fest hver Dag — omtrent — baade i og udenfor Skolen. Om Sommeren spillede vi Pind, sprang Bagestpar, tuk Klafonni, bank'e Gro' Læj'er u'r, dansede, sloges, handlede o. s. v., saa der var Afveksling nok. Og om Vinteren sloges vi naturligvis med Sne, eller vi legede og tumlede i Skolestuen, hvis hvide Bræddegulv hver Dag blev fejjet og sandstrøet, hvorfor der altid laa en tyk Støvsy over Stuen, naar Timen atter skulde begynde. Den Gang gik alle Børnene naturligvis i Træsko.

Men én Dag om Aaret lavede Lærer Lind Fest for sine mer eller mindre uartige Unger. Det var Fastelavnsmandag; da var det nemlig Skik, at Børnene skulde ind og have en Kop Kaffe med en dejlig Fastelavnsbolle til.

Jeg mindes den bløde Sofa, hvori der kunde sidde fire Dreng; det var noget andet end den haarde Slagbænk, vi sad paa hjemme. Men der var andre Herlige

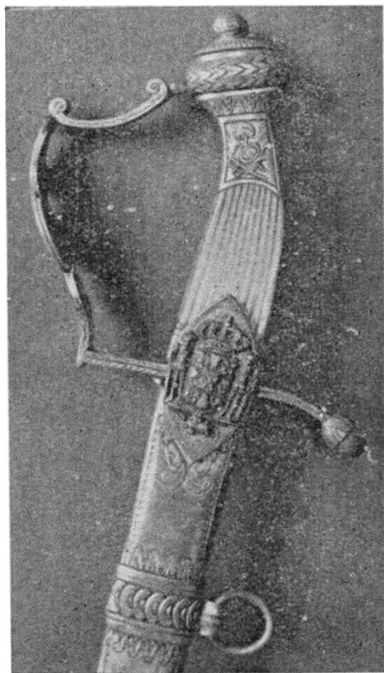
heder i Stuen: et ovalt Bord paa et Ben, et smukt Taffeluhr, som man ingen Steder saa Mage til, og saa hang der paa Væggen ved Siden af Chatollet en lang, krum »Guldsabel«, hvis Haandtag var af Perlemor, og det var en Genstand, man aldrig glemte, naar man blot én Gang havde været inde i Degnens Stue.

Rahrs Æressabel.

Fæstet er belagt med Perlemor og ellers, ligesom Skeden, af guldbelagt, rigt ciseleret Messing og prydet med krigerske Emblemer. Midt paa Parerstangen findes det danske Vaaben i Sølv og derunder er paa Skeden indgraveret: Af Erkjendtlighed til Leutn. Rahr fra Rekruttskolen 1835.

Klingen er prydet med Blomster og Krigssymboler samt Fr. VI.s kronede Navnetræk. Paa Epauletterne etc. findes derisod Fr. VII.s Navnetræk.

(Herning Museum).

Lærer Lind, Skolen og mange af hans Elever er borte for længe siden. Han var født d. 1. 11. 1830 i Lemvig, hvor Faderen, Christian Øllgaard Lind, den Gang var Købmand. Senere fik de Tim Vandmølle, og da Moderen, Caroline Vilhelmine Frederikke Øllgaard, giftede sig anden Gang med Kaptejn Mathias Christian Rahr, fik Børnene, der var fire levende, Stedfader. Lærer Lind lærte som ung Snedkerfaget i Vejle, men saa læste han til Lærer,

blev privat dimitteret og fik i 1867 det lille Embede i Gullestrup. Han blev gift med Thorun Eyolfsdottir fra Reykjavik. Ægteskabet var barnløst; Manden Lind døde 1885, saa blev Linds Søster, Birgitte Petrea Lind, Husbestyrerinde for ham. Lind døde d. 15. 12. 1908, og Jomfru Lind døde Aaret efter.

Inden Lærer Lind døde, havde han bestemt, at Herings Museum skulde arve omtalte »Guldsabel«, der havde tilhørt hans Stedfader, og efter Jomfru Linds Død fik Museet forskellige Genstande, et Par Skulderepauletter med Guldfryndser, Bandoler og hvad det hedder, samt et gammelt Maleri af Kaptejn Rahr; han er prydet med Guldsablen og de andre Munderingsgenstande.

Men udover, at disse Genstande havde tilhørt Kaptejn Rahr, vidste vi intet om disse eller om Manden. Imidlertid fik Museet i Fjor sendt en Pakke gamle Dokumenter vedrørende saavel Kaptejnen som Tim Vandmølle fra Kaptejnens Slægtinge, Forstanderparret Randløv Jensen, Rends Efterskole, og da jeg af en anden fjern Slægting af Rahr laante en maskinskrevet »Stamtavle« over den Øllgaardsk-Lindske Slægt«, udarbejdet af Adjunkt Hans Øllgaard Lind i Randers (f. 1834, d. 1884), fik jeg Materiale til Udarbejdelsen af følgende.

I Begyndelsen af 1700 Aarene levede der i Ølgod Sogn en Mand, der blev kaldt Peder Østergaard. En af hans Sønner, Christen Pedersen, der blev døbt i Ølgod Kirke d. 22. 12. 1728, kom som voksen til Ribe, hvor han d. 5. 1. 1760 tog Borgerskab. Han var baade Landmand, Købmand og Værtshusholder, og saa havde han desuden et lille Skib paa 14½ Kommercælæster, der var stationeret i Sønderho. Ganske

naturligt fik denne Mand Ølgod føjet til sit Navn, og ved hans Død, 1797, kaldtes han Christen Pedersen Øllgaard. Med Biskop Øllgaard i Viborg var der intet Slægtskab.

Ølgod er vel i det vestjydske Maal udtalt som Ølgor, og dette er saa senere paa Grund af fejlagtig Opfattelse blevet stavet Øllgaard.

Den 2. 11. 1764 blev Christen gift med Maren Pedersdatter fra Lustrup ved Ribe. De boede vistnok paa Hjørnet af Sønderportsgade og Sviegade, og paa det modsatte Hjørne boede Raadmand Rasmus Rahr. Disse to Familier omgikkes meget, og Christen og Marens anden Søn blev nævnt op efter denne Raadmand. De fik følgende Børn:

- 1) Peder Øllgaard (1766—1806).
- 2) Rasmus Rahr (1767—99).
- 3) Birgitte Øllgaard (1769—1858).*)
- 4) Christian Peder Øllgaard (1771—1814).**)
- 5) Hans Øllgaard (1773—1856).***)

*) Birgitte blev g. m. Knud Peter Lind, Præst i Naur og Sir senere i Hygum og Hove og derefter Provst i Eltang og Vilstrup, hvor han døde 1833. Mange Efterkommere.

***) Chr. P. Øllgaard, der blev g. m. Bodil Marie Christensdatter, overtog Faderens Forretning i Ribe, og han døde som Delefoged (Kæmner) s. Sted 1814. Mange Efterkommere.

***) Hans Øllgaard blev g. m. Christiane Kirstine Krarup, Datter af Pastor K. i Ølby. Efter at være blevet teologisk Kandidat, blev han Kapellan i Varde, saa blev han Præst i Snejbjerg-Tjørring, flyttede derfra til Møborg-Nees, tog sin Afsked 1845 og døde i Ulvsund 1856. Parret fik to Børn: Marie, der blev g. m. Poul Ulrik Lind. Mange Efterkommere. Og Balthazar Krarup Øllgaard, der døde som Prokurator og Ejer af Tanderup 1852. Han var g. m. Christine Laurette Begtrup Krarup, Datter af Provst K. i Vejle. Mange Efterkommere, deriblandt den nuværende Biskop Øllgaard i Odense.

Peder Øllgaard blev Toldkasserer i Vejle og døde som Toldinspektør i Ringkøbing. Han var gift med Vilhelmine Frederikke Winther (1769—1837), hvis Fader var Kapellan i Vejle. De fik tre Børn:

1) Caroline Vilhelmine Frederikke Øllgaard (1799—1858), gift i Hvidbjerg 1825 med Christian Øllgaard Lind, hendes Fætter (1796—1839). Disse var ovennævnte Lærer Linds Forældre. Da Manden var død, giftede Vilhelmine sig altsaa med Kaptejn Rahr, der baade var Fætter til hende og til hendes første Mand.

2) Christian Peter Øllgaard (1801—37). Han døde ugift som Prokurator i Aalborg.

3) Hans Frederik Øllgaard (1802—57). Ogsaa han blev Prokurator, virkede først i Herning og derefter i Frederikshavn, hvor han døde ugift.

Chr. Pedersen Øllgaards anden Søn, Rasmus Rahr, blev vistnok hjulpet frem af Raadmanden, han var kaldt op efter. Kun et Par og tyve Aar gammel blev han theologisk Kandidat; fra 1789—93 var han Hører (Adjunkt) i Ribe, saa fik han Kaldet som Præst for Sønder Felding og Assing Menigheder, og i 1794 blev han gift med Else Bech, en Præstedatter fra Skjærbæk. Efter ham findes en Stambog, hvori der er skrevet baade paa Tysk, Fransk, Latin og Græsk, denne Bog er nu havnet i Museet blandt de andre gamle Papirer vedrørende Rahr. I dette Ægteskab blev der kun født en Søn, førnævnte Mathias Christian Rahr.

Om Pastor Rahr ved man iøvrigt kun lidt udover, at han fik en pludselig Død. I Ahlergaard i Borris boede en gammel Ungkarl, Mads Rahbæk. En Dag Mads laa paa et af Husene, de var ved at tække,

kom Pastor Rahr kørende gennem Gaarden med sin unge, smukke Kone. Da Mads fik Øje paa hende, udbrød han ved sig selv: Gid Vorherre havde Præsten — og jeg Konen! Mads blev virkelig bønørt, thi da Præsten med sin Kone og deres lille Søn, Mathias, den 3. Juni 1799 var kørende ind over Barde Hede paa Vej til Holstebro, bedede de lidt, og da Præsten atter vilde stige til Vogns, blev han ramt af et Slagtilfælde og døde. En passende Tid efter rykkede hans Enke ind i Ahlergaard som Kone.

Mathias fulgte naturligvis med sin Moder til Ahlergaard, men da han skulde gaa til Præst, kom han i Huset hos Pastor Stochholm i Aadum, der gav ham følgende Skudsmaal paa stemplet Papir:

Mathias Rahr, en Søn af afdøde Sognepræst til Felding og Assing Hr. Rahr, har i et halvt Aar opholdt sig i mit Huus og blev af mig confirmeret i Foraaret f. A. Han communicerede første Gang i Meenigheden 2den Søndag efter Paaske afvigte Aar. — Med gode Kundskaber og lys Forstand forener han et meget sædeligt Forhold. — Da han nu vil forlade sit Hiem for at opholde sig blandt fremmede, vil jeg ønske, at dette retskafne unge Menneske maa modtages med den Yndest og Godhed, hvortil han vist ved sit Forhold vil gjøre sig værdig.

Aadum Præstegaard, d. 22. April 1811.

N. Stochholm.

Sognepræst for Aadum Meenighed.

Dokumentet bærer desuden Paategning om, at Mathias Rahr har været til Alters d. 13. Oktober 1811, d. 26. Maj 1822, d. 10. December 1824, d. 12. December 1825, d. 15. November 1827, d. 17. August 1828 og d. 12. September 1829.

Knap 16 Aar gammel kom Mathias i Handelslære hos en Strømpehandler i København, fra hvem der foreligger en Forholdsattest eller Anbefaling af følgende Indhold:

At Mathias Christian Rahr har ifølge oprettet Lære Contract fra Aug. 1811 i 5 Aar som Dreng lært Høsekræmmer Handelen hos mig, og derpaa conditioneret hos mig som Svend i andre 5 Aar.*) Og da han nu med begge vores Villie forlader min Handel for selv at etablere sig, saa kan jeg paa Forlangende meddele ham dette sandfærdige Vidnesbyrd: at han som Dreng har viist sig troe, lydig og lærvillig, som Svend stedsede havt min Fordeel til Hensigt, ved en nøjagtig Paapassenhed, Fliid og Nidkjærhed for min Handel, hvilken han til dels i de sidste Aaringer haver bestyret, og derhos lagt for Dagen, at han er en god Varekjender og temmelig kyndig i Korrespondance, og saaledes duelig til selv at begynde en lignende Handel, hvortil ønskes ham Held og Lykke.

Kjøbenhavn, d. 15. Juli 1819.

Jens Jørgensen.

Strømpehandler.

Boende paa Østergade No. 24.

Den 7. September s. A. fik Høsekræmmersvend Mathias Christian Rahr kgl. Tilladelse til at »maae være sin egen Værge og selv sine Arvemidler til sig annamme, samt derover raadig være, uagtet endnu ikke sine fulde 25 Aar efter Loven opnaaet haver —«. Og den 26. Oktober s. A. løste han Borgerskab som Høsekræmmer. Dokumentet vedrørende dette lyder:

*) afbrudt ved, at R. selv fik Forretning.

Over-Præsident, Borgemestere og Raad udi den Kongelige Residence-Stad Kiöbenhavn, Giöre vitterligt: At Aar 1819 den 26. Oktober er for os her udi Raadstuen fremkommen Mathias Christian Rahr, fød i Ringkjøbing Amt, som for Hosekræmmer blev indtegnet. Og efter at han sin Eed om Huldskab, Lydighed, og anden Pligt, som han Hans Kongelige Majestæt, vor allernaadigste Arve-Konge og Herre, det Kongelige Arve-Huus, denne Stads Magistrat og sine Medborgere, er skyldig at bevise, havde aflagt er han bleven antaget til Borger her i Staden, saa at han sine Næring med lige Rettighed, som andre Medborgere Hosekræmmerne her i Staden, kan søge og nyde.

Dets til Bekræftelse under Stadens Segl og Secretairens Navn.

Kiöbenhavns Raadstue, Datum ut supra.

(Underskrift og Segl).

Om Rahrs Forretning vides intet udover, hvad der fremkom i Pastor J. C. H. Molbechs Tale ved Rahrs Død. I den skrevne Tale, der gemmes blandt nævnte Papirer, hedder det:

»Kun 15 Aar gammel forlod han det fædrene Huus for at drage til Hovedstaden at uddannes til Handelen. Hvorledes hans Ungdom er hengaaet i det bevægede Liv der, veed jeg ikke, men han opnaede at indtage en selvstændig Stilling som Borger og Handlende i Kjøbenhavn. Dog førte Omstændighedernes Magt det med sig, at han efter kort Tids Forløb maatte opgive denne, og efter at have betalt Enhver sit, beholdt han kun lidet tilbage, som han kunde anvende paa sin Uddannelse til Officer ved Livjæger-

korpsset, i hvilket han som Handlende havde staaet. Som Lieutenant vare hans Omstændigheder knappe, men han laae ikke paa den lade Side, han bødede derpaa ved at informere, ved at give Smaa børn Undervisning, og hans efterladte Papirer udvise, at han ved sit barnlige og kjærlige Sind har vidst at vinde sine Elevers Kjærlighed og Agtelse. I mange Aar var han Skoleofficer ved Korpsset, og den Sabel der (nu ligger) paa hans Kiste, blev skjænket ham som et hædrende Beviis paa den Hengivenhed, hans Dygtighed, Humanitet og elskelige Væsen havde vakt hos hans Undergivne. Kun 3 Aar var han Capitain, men derhjemme i Møllen staaer et Sølvhorn skjænket ham ved Afskeden af det Compagni, han commanderede, som et talende Vidnesbyrd om, at han ogsaa i den Stilling og i saa kort en Tid var bleven agtet og elsket«.

Kongens Livjægerkorps var oprettet i 1801 af frivillige, Studenter og Borgere, og det bestod af 4 Compagnier. I 1807 gjorde Korpsset sig særlig bemærket ved Udfaldene i Classens Have, hvorfor det samme Aar blev optaget som Korps i Hæren, men det blev dog ved med at være et frivilligt Korps. Officererne fik Rang som Linieofficerer. Korpsset, der i 1843 talte 544 Mand, blev ophævet ved Lov i 1870, det opstod igen 1885, men blev atter ophævet faa Aar efter.

Mathias Chr. Rahrs Bestalling som Capitain, med Christian den Ottendes Underskrift findes nu i Museet. Det er et flot udstyret Dokument, hvori det hedder:

Vi Christian den Ottende — — —
 — — at vi allernaadigst have antaget og beskikket,

saa og hermed antage og beskikke Os Elskelig, Ædle og Velbyrdig Mathias Christian v: Rahr som har de i Indfødsretten fastsatte Egenskaber, til at være Vor Capitain af Livjæger-Corpsset og det med Anciennitet fra den 1ste Juli 1841.

Thi skal han være Os, som sin absolute og souveraine Arve-Konge og Herre lydig, huld og troe, og udi alle Maader vide og ramme Vores Gavn og Bedste, Skade og Fordærv derimod af yderste Magt og Formue hindre og afværge. I Synderlighed af al Kraft og Formue derhen tragte, sine Idrætter dirigere og arbeide, at Vores absolutum Dominium, Souverainitet og Arverettighed over Vort Kongerige og Vore Lande uforanderlig conserveret og paa Vore retmæssige Arve-Successorer i Regeringen forplantet og fremsat vorder, hvorpaa han Liv, Gods og Blod skal forpligtet og skyldig være at vove og tilrette; Han skal og ikke tilstæde eller samtykke, at Nogen ihvo det og være maae, Noget derimod i nogen Maade, hemmelig eller aabenbare, som præjudicialt kunde være, foretager, taler eller handler; men saafremt noget Saadant skulde imod Forhaabning skee, og ham vitterligt og bekjendt vorde, sig ikke alleneste derimod sætte, men endog det Os, uden Ophold, tilbørligen aabenbare og give tilkjende. Særdes skal han Vore Instructioner, Krigsartikler og Forsordninger, som enten allerede givne ere, eller herefter givne vorde, tilbørligen efterkomme, og udi alle Krigsbestillinger og ham anbetroede Forretninger sig med største Flittighed, villig og hørsom lade finde og bruge, med Liv og Blod, overalt og imod alle, naarsomhelst og hvor han bliver commanderet, saavel som og ved alle andre forefaldende Leiligheder sig

saaledes skikke og forholde, som det en ærekjær tapser Capitain af bemeldte Corps og troe Tjener egner, bør, og vel anstaaer, og han agter at svare og være bekjendt.

Kaptein M. Kahr.

Efter Maleri i Herning Museum.

Givet i Vort Kongelige Residentsstad Kjøbenhavn,
d. 1ste Juli 1842.

Under Vor Kongelige Haand og Segl
Christian R.

(L. S.)

Vedrørende Kaptejn Rahrs Arbejde ved Korpset findes der en Skrivelse fra General-Lieutenant Holstein:

Kaptain Mathias Christian v. Rahr har tjent Kongens Livjæger Corps i en Række af 27 Aar og fra 25. Maj 1821 som Officer; han har i den Tid været commanderet som Lærer i 15 Exerceerskoler hvoraf han som Forstander har leveret 3de til Corpsets fuldkomne Tilfredshed, han har stedse ved Opfyldelsen af sine Tjenstpligter lagt den umiskjendeligste Flid for Dagen og ved enhver Leilighed udviist en saa fortrinlig Conduite, at jeg anseer det for en kjær Pligt at anbefale denne duelige og i enhver Henseende retskafne Officer til Deres Majestæts Naade.

Kjøbenhavn, d. 5. Juli 1842.

allerunderdanigst
F. Holstein,
Gen: Lieutenandt.

Hvortil denne Anbefaling skulde bruges er uvist, jeg ved ikke af, at Rahr blev dekoreret; men kun to Aar efter søger han sin Afsked som Kaptejn. Blandt de gamle Papirer findes et Privatbrev, der er dateret Kbh. d. 16. December 1844 og underskrevet med et ulæseligt Navn, hvori det hedder:

Herr Captain v. Rahr!

At Hans Majestæt har bevilget Deres Ansøgning om Afsked med Pension tillader jeg mig foreløbig at tilmelde Dem, Idet jeg glæder mig over at De har erholdt Deres Ønske opfyldt, men jeg beklager at Kongens Livjæger Korps i Dem taber en af sine bedste Officerer. Gud give Dem i Deres nye Stilling al den Lykke og det Held som De ved Deres retskafne

Vandel har saa stor Krav paa, og vedbliv stedse at ansee mig som Deres Ven.

(Navnet).

Den officielle Meddelelse om, at Kongen havde bevilliget Rahr sin Afskedsbegæring d. 15. December 1844, er dateret: Det Kongl. General-Commissariats Collegium d. 28. Decbr. og af denne fremgaar det, at han er afskediget formedels Svaghed i Naade med $\frac{2}{3}$ af hans Gage i Pension, og at denne bliver 200 Rigsdaler om Aaret.

Den 17. 3. 1845 blev Rahr gift, og saa var han Møller Resten af sit Liv; men de Kilder, jeg har haft at øse af, melder intet om ham og hans Virksomhed i Thim, før han dør ved et Ulykkestilfælde.

En kold Vinternat, den 14. 1. 1862, kørte han sammen med en god Ven hjem fra et Besøg. Vognen væltede, og Kaptejnen blev dræbt. Blandt de gamle Papirer, der nu findes i Herning Museum fra Møllen, er ogsaa tre skrevne Taler, der af forskellige Præster blev holdt ved Rahrs Begravelse. I et usigneret Manuskrift hedder det: »Et varigt Minde har han sat sig, da han prydede denne magre Egn med den lille venlige Lund ved Aaens Bred, i hvis svale Skygger han gjerne om Sommeren samlede om sig Husets og Naturens Venner og beredte dem mangan glad Time«.

Talerne omtalte den afdødes store Venlighed og Godmodighed og en udtalte med Hensyn til Forholdet mellem Rahr og hans Stedbørn: »Han har saaledes vist i Gjærning, at han ikke blot var deres Stedfader, men han har ogsaa været dem i Faders Sted«. Og Pastor Molbech udtalte blandt andet: »De fattige

ville savne ham, thi mange kom til ham med deres tomme Poser og Lommer og gik hjem med Meel i deres Sække«.

Om Ulykken faar vi kun at vide, at denne selvfølgelig har gjort et smærteligt Indtryk paa Kaptejnens mange Venner. I Molbechs Tale hedder det: »Og nu et Par Ord til dig, du den hedengangnes hengivne Tjener, som har taget dig hans Død saa nær — — — Til Livet kjørte du din Herre hiin Dag, som du i Dag har kjørt hans Støv til Hvilen i Graven. Han har ogsaa for mig omtalt dig som et tro, hengivent og paalideligt Tyende, som et saadant har du vist dig ogsaa ved denne Lejlighed, og jeg har hørt det samme bekræftet fra alle Sider. Dette være sagt dig her offentligen til din Trøst og din Ære«.

Der var noget tragisk over Slægtens Afslutning. Pastor Rahr døde ved et Slagtilfælde, Kaptejn Rahr omkom ved et Ulykkestilfælde, hans Hustru døde af et Hjerteslag i 1858, og hendes Søn, Hans Chr. Lind, fik samme Skæbne.

Om Tim Vandmølle fortæller P. M. Nødskov følgende i sin Beskrivelse over Thimgaard og Thim Sogn, 1787, S. 99: »Møllen, som ligger under Hovedgaarden, er berømt formedelst sin Færdighed i Maling ved det altid overflødige Vand. I Landmaalens Tid 1683 laa den et andet Sted, nemlig tæt Østen for Hovedgaardens Mark, hvor endnu sees det gamle Aaested og Mølleddam. Vandfaldet kom da af Askøe-Bierg og Klie-Bakken meget sparsom, saa Møllen om Sommeren undertiden stod stille, ligesom den og i Regne- og Tøe-Væjr stod af Bagflod, hvilket alt forvoldte dens Flytning«.

Der havde tidligere været en anden Vandmølle

mellem Oxbjerg og Pølsmark, den nævnes 1620, og i 1743 satte en Stadilmand en Vejrmølle, men denne blev »neddømt formedelst den Fornærmelse, den vilde have gjort Thim Mølle«, skriver Nødskov.

I 1782 blev Møllerne i Thim, Vedersø, Skjærum, Gamle- og Ny Mølle enige om at tolde 5 Kopper af hver Tønde Rug og Byg, den, der tog mindre, skulde første Gang bøde 10 Rdl. til de fattige o. s. v.

Side 156 hedder det, at Møllen »ligger saa meget yndigere og fordeelagtigere nu, siden Landevejen er lagt igjennem den, med 3 Broer over Mølle-~~Aaen~~. Dens Agerbrug er nu saa forøget, siden dertil af Hans Aastrup i Grønne den 15. Marts 1783 bleve overdragne 13 Agre«.

Nødskov opgiver følgende Brugere af Møllen:

Christen Larsen, døde 1686.

Jens Christensen, til 1693.

Christen Eskildsen, døde 1725.

Eskild Christensen, døde 1763.

Poul Pedersen, døde 1771.

Anne Marie Nielsdotter, hans Enke, indtil 1781.

Jacob Frandsen Bolderup (senere Selvejer af Vium Mølle).

Christian Peder Krag, som sidste Foraar tiltraadte Thim-Mølle, den han i Fæste tage.

De gamle Papirer oplyser følgende: I 1798 købte Christian Peder Krag »hans paaboende og ifæstehavende Mølle (Fæstebrev af 21. Sept. 1785), Thim Mølle kaldet, beliggende i Thim Sogn, af Hartkorn Ager og Eng = 6 Skp. 3 Fdk. og Mølleskyld 8 Tdr. 4 Skp., tilsammen 9 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk., som er af Thimgaards frie Hovedgaards Taxt, saa og de trende

derved beliggende Broer,*) med samme Privilegier, Byrder og Pligter — —« af Landvæsenskommissær Lindahl, Ejer af Thimgaard.

Det hedder bl. a. i Vilkaarene, at den solgte Mølle og dens Jord bestandig skal være fri for Hoveri, at Møllens Hartkorn aldrig maa tjene til at completere eller underlægges nogen Hovedgaard, at Møllejorden, efter Købekontraktens Bestemmelse, skulde udskiftes af Fællesskabet, og at den Ret, Thimgaards Ejere hidtil havde haft til at faa frit malet paa Møllen, skulde ophøre d. 1. 5. 1799. Købesummen, der var 2200 Rdl., blev betalt i Viborg Snapsting d. 24. 6. 1799, hvor ogsaa Skødet blev underskrevet — det blev derefter tinglæst paa Thimgaard Birketing d. 11. 10. s. A.

Den 1. Marts 1825 blev Møllen, efter Forlangende af Landvæsenskommissær Køefod, stillet til Auk-

*) Disse Broer hørte med til Møllens Herligheder, idet Ejerne havde Privilegium paa at hæve Bropenge af de Rejsende. I en Bevilling, der er dateret i Kjøbenhavn d. 27. Juni 1826 hedder det: »At vi i Anledning af en af Ejeren af 3 Broer ved Thim Mølle paa Hoved Landeveien mellem Vore Kjøbstæder Ringkjøbing og Lemvig samt Holstebro — — Peder Schouboe indgiven allerunderdanigst Ansøgning — — have bevilget og tilladt, saa og herved bevilge og tillader, at førnævnte Peder Schouboe og efterkommende Ejere af bemeldte 3 Broer maae af alle Fremmede og Reisende, som passere disse, lade oppebære udi Bropenge af en Carosse, Chaise, Phanton eller deslige Sex Skilling, af en beslagen Vogn Fire Skilling, af en ordinar Bondevogn To Skilling, og af en Ridende Een Skilling, alt Sølv, dog undtages Amtmanden over bemeldte Ringkjøbing Amt, Posten og andre som paa Embeds Vegne og i Vort Ærinde derover maatte passere, samt de Bønder, der kjøre i Markarbejdet — —«.

Nødskov fortæller, at der »tilforn var et Privilegium paa 4 Broer, nemlig 2 ved Broegaard, 1 ved Madum, og 1 ved Møllen af 19. Januar 1753, ved hvilket sidste Sted Hr. Cancellieraad Hygum lod tilbygge 2 andre«. Privilegiet blev fornyet 1784.

tion. Købmand Heinrich Cohn i Ringkøbing bød 5400 Rbd., men ved den næste Auktion, d. 5. s. M., bød Købmand Peder Schouboe i Ringkøbing 20 Rbd. mere, og saa blev han Ejer af Møllen.

Peder Schouboe solgte atter Møllen ved Købekontrakt, dateret Thim Mølle d. 2. Juli 1838, til Købmand og Strandingscommissær Christian Lind i Lemvig for 12,000 Rbd., hvoraf de 6000 skulde blive staaende i Møllen — Panteobligationen blev først udslettet i 1855. Chr. Lind døde d. 3. 9. 1839, og sad hans Kone, Vilhelmine, Enke, indtil hun i 1845 blev gift med Kapt. Rahr.

Ved Samfrænde-Skifte efter Chr. Lind blev Boet vurderet saaledes: Møllen med tilliggende Ejendomme 9000 Rbd., Udbo, Besætning og Avlsredskaber 500 Rbd. og Indbo, Møbler, Linned, Løsøre, Inventar og Effecter 500 Rbd. Ialt 10,000 Rbd. Derfra gik følgende Udgifter: Gæld til P. Schouboe 6000 Rbd., do til Enkefru Lind, en 2. Prioritet, 1200 Rbd., løs Gæld og Skifteomkostninger 200 Rbd. Ialt 7400 Rbd. Hver af de fire Børn blev tillagt en Arv paa 370 Rbd., der blev dem udbetalt efter Rahr's Død i 1862.

Blandt Papirerne findes en udateret Concept, hvori Kapt. Rahr har lavet en Slags Status. Der mangler nok et Blad, thi han begynder saaledes:

3. Det østre Fløjhus 16 Fag, indrettet til Gjæstekamre, Tørvehus, Melkestue og Svinesti. Bindingsværk med 1 Skorsten.

4. Det nordre Hus 17 Fag, Grundmur, indrettet til Vognport, Hestestald og Karlekammer.

5. Det østre Hus 17 Fag, Grundmur, indrettet til Kornlade.

6. Det søndre Hus 19 Fag, Grundmur, indrettet til

Kostald, Faarehus og Snedkerstue samt til Hølade.

7. Et Hus norden for Gaarden, 8 Fag Bindingsværk, indrettet til Tømmer og Materialhus.

Alle i velvedligeholdt og brugbar Stand, og i Landets almindelige Brandkasse assureret for 6750 Rbd. Jordejendommene er ca. 60 Tdr. Land Ager og Eng og ca. 50 Tdr. Land Hede.

Denne Ejendom antages at kunne afgive følgende Indtægter:

Toldkornet 100 Tdr. Rug à 5 Rd.....	500 Rd.
100 Tdr. Byg à 3 Rd. 48 Sk....	350 »
50 Tdr. Malt, Grutning à 2 Rd.	100 »
Svinehold 20 Stk. à 30 Rd. Parret.....	300 »

Jorderne antages med almindelig Drift at afgive følgende Avl: Rug 60 Tdr., Byg 30 Tdr., Havre 30 Tdr., Kartoffler 30 Tdr. samt 40 Læs Hø. Kreaturholdet er 16 Stkr. Køer og Ungkvæg, 4 Heste og 12 Faar med Yngel. Deraf bliver endeel forbrugt i Husholdningen, hvorimod samme antages at give et aarligt Udbytte af 150 Rd. Den samlede Indtægt er 1400 Rd.

Udgifterne:

Kongelige Skatter, Tiende og Kommuneafgifter	170 Rd.
Folkelønne.....	200 »
Husholdningsudgifter, Bygningernes og Inventariets Vedligeholdelse	230 »
	<hr/>
	600 Rd.

Overskud 800 Rd. som Udgjør Rente 4 pCt. af Capital 20,000 Rd.

Efter at have taget samtlige Omstændigheder i nøje Betragtning kan vi efter de for Tiden i daglig Handel

og Vandel værende Priser ansætte den foranbeskrevne Ejendom til en Værdi af 15,500 Rd. — — —

Concepten er undertegnet Hauch (?) og Rillqvar (?) og Som Reqvirent C. R a h r.

Maaske er det i Anledning af Optagelsen af et Laan, at denne Vurdering har fundet Sted.

EN DAGBOG FRA 1864

Af *H. P. Hansen.*

Midt- og vestjyske Bønder skrev kun sjældn i ældre Tid; det er derfor ret sjældent, at man finder Breve og endnu sjældnere, at der findes Dagbøger, der er skrevet af vestjyske Soldater under vor sidste Krig. Derfor vil følgende antagelig kunne interessere Aarbogens Læsere, saa meget mere, som Karlen, der førte Bogen, virkelig fortæller noget.

Jens Chr. Therkelsen var født i Møbjerg i Sdr. Omme, men han kom til at bo i Karstoft, Skarrild Sogn, hvor han døde i 1926. Han blev gift med Marie Andersen fra Bøvl i Sdr. Omme. Parret fik fire Børn, en af disse, Anders Therkelsen, fik en Søn, Jens Chr. Therkelsen, der nu bor i Hjælland i Arnborg, og han ejer Dagbogen. Det er en lille, smal Notesbog i Lærredsbinding. Paa de første 101 Sider er Optegnelserne ført. Skriften er ret smuk, gotisk, og jeg har kun undtagelsesvis rettet lidt ved Sproget.

Denne Bog tilhører mig Jens Christian Therkelsen, Soldat ved 6. Infanteri Regiment 5. Comp. No. 382.

Den 15. Maj 1863 meldte jeg mig som Soldat i Slesvig og fik Mundering samme Dag, og jeg kom til at ligge paa Gottorp Slot. Saa gik jeg paa Skolen i seks Uger og vi havde otte Timers Øvelse daglig. Exersitsen havde jeg let ved at lære. Saa gik vi til Bataillons Exersits i en Maaned og siden til Skive

skydning og Felttjeneste. Vi havde forresten gode Dage i al den Tid. Den første September begyndte Manøvrerne og vi var 10,000 Mand samlede; de første seks Dage havde vi det strængt med at exersere, men siden havde vi det godt. Den 22. havde vi Revue for Kongen ude paa Vedelspang, det var en Søndag og det regnede den hele Dag. Den 24. blev de gamle permitterede og rejste hjem. Den første Oktober blev Bataillonnen inddelt i seks Compagnier, og jeg kom i femte, jeg havde før staaet i første Compagni. Den 1. November blev der to Aars Mandskab indkaldt, saa kom der en Del til at ligge i Byen og der kom jeg med, jeg kom i Kvarter hos Sadelmager Hoffmann i Bolfus tilligemed Peder Christensen i Brande. Den 16. November modtog vi det sørgelige Budskab, at vor folkekjære Konge Frederik den Syvende var afgaaet ved Døden paa Glücksborg Slot, og Christian den Niende havde besteget Danmarks Trone.

Den 5. December rejste jeg fra Slesvig ud til Store Reide, 1½ Mil Vest for Slesvig. Jeg kom i Kvarter hos Kromanden. Der skulde vi arbejde paa Skanserne ved Danevirke, men vi blev der kun i tre Dage, saa fik vi Ordre til at rejse tilbage til Slesvig igen, og saa kom jeg i Kvarter hos Madam Fog i Bolhus. I de første otte Dage i December var alt Mandskab bleven indkaldt indtil Forstærkningen, og Bataillonnen var kommen til at bestaa af otte Compagnier, hver paa 200 Mand, saa at Regimentet, som det nu skulde kaldes, kom til at bestaa af 1600 Mand. Vi havde ogsaa faaet en Del af de frispillede, som havde lært paa Control-Skolen.

Nogle Dage før Jul rykkede Prøjserne og Østerrikerne ind i Holsten, og nu blev næsten hele den

danske Arme samlet i det Slesvigske. Paa Juledag fik hver Mand 60 skarpe Patroner udleveret, og paa tredie Juledag rejste vi fra Slesvig for vist aldrig at komme der mere. Vi marcherede til Ellingsted, 1½ Mil Vest for Slesvig. Der blev jeg indkvarteret hos Gaardmand Johan Hagge, og samme Aften kom jeg paa Vagt i Danevirke Skanse No. 22. Det var en forfærdelig kold Nat, det sneede og det frøs, saa det var voldsomt. Om Dagene havde vi Exersits og lidt Marchøvelse til den 3. Januar, saa fik vi Ordre til at marchere fra Ellingsted. Saa rejste vi gjennem Morgenstjerne Hollingsted og Clove til Bynge, der blev jeg indkvarteret hos Sognefogden. Der skulde vi sløjfe Dige, og det var saa frossent, at vi næsten ikke kunde arbejde i dem. Saa skulde vi ogsaa sauge Is, og det var heller ikke behageligt, da Støvlerne frøs fast paa Benene og der gik Frost i vore Ører, og desuden exerserede vi lidt og havde nogen Marchøvelse.

En Dag marcherede vi igjennem Clove til Store Reide, ¾ Mil Øst for Bynge, og en Dag marcherede vi gjennem Hollingsted efter Ostenfeld 1 Mil, og en Dag marcherede vi igjennem Volde efter Bergenhusen en Mil, og en Dag havde vi Marchøvelse gjennem Clove og Dorpsted til Ny Børm, en Mil. Den 11. Januar fik vi 12 Skilling i kongelig Gave, den 16. fik vi første Gang Naturalieforplejning, som bestod i Kjød og Gryn hver anden Dag og Flesk og Ærter den anden, og saa en halv Pægl Brændevin daglig, og for dette blev der aftrukket 12 Skilling af vor Lønning.

Den første Februar gik Tyskerne over Eideren, og saa begyndte den første Uro i Armeen, og vi fik Ordre til at lade vore Geværer. Den anden var der alle-

rede Slag ved Midsunde, 9000 Fjender angreb Midsunde og stormede to Gange, men blev slagne tilbage af vore, der kun var 3000 Mand, nemlig 9 Compagnier af 18de og 3die Regiment og to Eskadroner af 4de Regiment. Kaptajn Skov af 18de Regiment var den første Officer, der faldt, i dette Slag og denne Krig. Vores tabte den Dag henved et Par Hundrede Mand — for dem var Frihedskampen kort.

Den anden Februar rykkede vi ud paa Forpost i Skanserne No. 27 og 24 og 25, der stod vi i tre Døgn og fik ingen Søvn. Da vi havde staaet der i et Døgn, var vi helt gennemvaade og vores Støvler saa fulde af Vand, at ordentlig heldte det der ud af. Vi ventede hver Dag paa, at Tyskerne skulde komme, men de blev borte. Den femte om Morgen kom vi paa Forpost ved Heide Kro, og her stod vi til Klokken 7 om Aftenen, saa trak vi os tilbage til No. 27, der samledes vi og marcherede til No. 24, og da vi kom der, blev vi meget forundret, da alt Militær var borte. Derfra saa gjorde vi Holdt, brød Broen op, og da vi var færdig dermed, stod Tyskerne allerede paa den anden Side af Broen. Vi marcherede da igjennem Holtingsted (der var ogsaa alt Militær borte) — — her sprængtes den store Bro over Trene Floden, som vist frelste mange fra at falde i Fjendens Hænder, da det var en betydelig Hindring for deres hurtige Fremrykning. Marchen fortsattes ad mange Omveje efter Husum til, hvor vi kom paa $\frac{3}{4}$ Mil nær i Morgenstunden. Rejsen gik nu langsomt efter Flensborg. men i Dag fordres Udholdenhed, thi alle mangle Søvn og Hvile, og mange har ikke engang en Bid tørt Brød, og hvor vi nu kom frem, saa vi Soldater ligge ved Vejen, syge og ganske udmattede. Men endelig efter

mange Anstrengelser naaede vi Flensborg Skov. Her bristede vort gode Haab om straks at skulle rejse til Jylland, thi Fjenden rykkede frem, og vi maatte besætte den højre Fløj, nemlig Flensborg Skov, og Fjenden angreb vor venstre Fløj, som stod ved Oversø, nemlig 1ste og 11te Regiment, og en heftig Kamp fandt Sted, som varede til Mørkets Frembrud; men intet Skud faldt hos os, da den højre Fløj ikke angrebes. Det var den 6te Februar, og det sneede, saa det var mageløst. Vor Arme tabte den Dag næsten 1000 Mand.

Om Aftenen fortsatte vi atter vor March Vesten om Flensborg og ankom til Landsbyen Harritslev. Her var Ophold et Par Timer, som tilbragtes paa Gaden. Igjen maatte vi ud og indtage en Stilling, thi Fjenden rykkede atter frem; men vi fik dog efter en Times Forløb Afløsning, og saa fik vi Rolighed i en Time i en Smule Halm, og her sov hver Mand trygt. Men det varede ikke længe, inden vi maatte ud igjen; saa marcherede vi efter Bau til, hvor vi ankom i Dagningen. Her gjordes Holdt, og vi maatte igjen ud i Kjæde mod Fjenden, og nu blev vi trukket ad en lang Omvej ad Smedeby og traf Landevejen en Mil Nordvest for Flensborg. Da var de fleste helt udmattede, dels af Sult og dels af Mangel paa Søvn og Hvile. Rejsen gik nu meget langsomt, og hvor vi kom frem, laa Vejgrøfterne fulde af Kanoner og Vogne, som var kørt itu, og desuden smed Soldaterne Tornystre og Geværer for bedre at kunne følge med. De stakkels Heste, som gik for Vognene, holdt nu hvert Øjeblik, da Vejen var hel glat af Is.

Endelig naaede vi Graasten, her holdtes en Times Hvil, og her fik vi dog lidt at spise. Igjen fortsattes

Rejsen ad Sønderborg, og dertil naede vi efter mange Anstrængelser den syvende Februar om Aftenen Kl. 9. Jeg gik ind i det første Hus, jeg kom til, og blev der.

Om Morgen, da jeg vaagnede, hørte jeg, at det var Fastelavnsmandag, jeg gik ud paa Gaden og traf der flere fra vort Compagni. Omsider fandt vi dog ogsaa vor Capitain, saa marcherede vi ud til en By, som kaldes Kjær, $\frac{1}{2}$ Mil fra Sønderborg, og Dagen tilbragtes paa Gaden for at samle det tabte Mandskab. Her blev noget Beskøjter og Flesk udleveret til os, som smagte vel, da mange endnu intet Mad havde faaet. Det var Snevejr hele Dagen, og vi maatte gjøre Vrøvl med Officererne for at komme i Kvarter, som vi først kom om Aftenen. Næste Dag rejste vi til Ulkebøl, en By tæt ved Kjær, der kom nu 100 Mand i Kvarter hos Sognefogden. Nu kom vi da endelig til Rolighed efter den atten Mil lange March, men det værste var, at vi ikke kunde faa noget at spise, Brød var ikke til at faa for Penge, og vi fik ingen Ting udleveret. Nu udhvilede vi os til den tredtende, da maatte vi ud til Dybbøl paa Forpost i Sundberg (?) Skov. Der stod vi i 24 Timer, og det var et frygteligt Vejr. Den anden Dag stod vi i Dybbøl Skanse No. 9, og tredie Dagen var vi paa Vagt i Dybbøl By. Den 16. blev vi afløst af Forpost og marcherede til Ulkebøl Vestermark — der havde vi nær frosset ihjel, for der var en rædsom Kulde i disse Dage.

Den attende Februar blev der blæst Allarm, og vi marcherede ud til Dybbøl for at slaas med Fjenden, men den Dag kom de ikke, og saa gik vi hjem i vort Kvarter. Dagen efter var vi paa Skansearbejde ved

Dybbøl, og da vi var færdige dermed, marcherede vi til Langdel Sønden for Augustenborg og næsten to Mil fra Sønderborg, og da vi havde været der en Time, var vi allerede i Halmen, saa fik jeg tilligemed seks andre Ordre til at marchere til Sønderborg, da vi skulde paa Vagt. Nu var vi saa trætte, at det var os næsten umuligt at gaa længere, saa lejede vi en Vogn til at kjøre med os til Sønderborg, og da vi kom der, saa var Vagten allerede besat fra et andet Regiment — saa kørte vi hjem igen.

Dagen efter, den 20., marcherede vi herfra til Sundsmark, $\frac{1}{2}$ Mil Østen for Sønderborg. Den 22. om Morgen Kl. 6 rykkede vi atter ud paa Forpost, det sneede saaledes, at vi næppe kunde holde Øjnene oppe. Da vi kom over Broen og ud paa Vejen mødte vi mange Saarede, thi Fjenden havde i Morgenstunden angrebet vore Forposter og slaaet dem tilbage. Vi tabte den Dag en 100 Mand. Vort Regiment besatte nu den højre Fløj og her sendte Fjenden os de første Granater, som sprang lige ved Siden af os. Vi maatte til at dække os bag nogle Diger, da vi ikke var bekjendt med disse Kavalerer den Gang. Nu trak Fjenden sig hurtigt tilbage, saa rykkede vi frem og tog en Forpoststilling ved Rakkebøl.

Om Aftenen trak vi os noget tilbage. Dagen efter blev vi afløst og kom til at ligge bag Skanserne paa venstre Fløj. Vi var der ude i seks Dage, og deraf laa vi to Nætter i Sønderborg, og om Dagen maatte vi gaa paa Arbejde. Den 28. Februar blev vi afløst og marcherede til Ketting, $\frac{1}{2}$ Mil Nordøst for Augustenborg. Der blev vi indkvarteret, og der var vi i seks Dage til den 5. Marts, da stillede vi om Morgen Kl. fem og marcherede til Dybbøl, der skulde

vi nu atter være i seks Dage, og deraf var vi to i Sønderborg ligesom forrige Gang.

En Nat blev der Uro, og vi maatte holde os i Slagsorden hele Natten. Omsider naaede vi den 12. Marts, og saa blev vi afløst og marcherede til Sebbelev, $\frac{1}{2}$ Mil Nord for Augustenborg, og der kom vi i Kvarter. Den 14. Marts var jeg til Ligparade i Augustenborg, den femtende kunde vi høre Kanonerne, da begyndte Bombardementet paa Dybbøl. Den syttende marcherede vi atter ud paa Forpost og skulde være der i seks Dage. Vi kom til at staa bag Skanserne bag nogle Diger, og her stod vi uden Fare for Geværkuglerne, men Granaterne fløj rundt imellem os, dog uden at gjøre nogen Skade. Om Middagen angreb Fjenden vore Forposter og slog dem tilbage til Dybbøl By. Nu rykkede 4., 7. og 8. Regiment frem og optog Kampen mod dem. Vore fægtede tappert, men maatte dog tilsidst gaa tilbage for Overmagten og kunde ikke forhindre, at Fjenden satte sig fast i Dybbøl By. Vor Arme tabte den Dag en syv eller otte Hundrede Mand. Vi opholdt os imidlertid bag Skanserne til om Aftenen Klokken 10, da rykkede vi op paa Landevejen ved Møllen, og her brugte vi Vejgrøfterne til Natteteleje. Om Morgenen maatte vi forlade vor kolde Nattestilling, thi Granaterne tillod os ikke længere at blive der — Tyskerne havde nemlig til Hensigt at skyde Møllen i Brand, der kom hvert Øjeblik en Granat og slog ned i Møllen, saa Stumperne brummede omkring os, hvorfor vi maatte trække os noget tilbage. Jeg saa en Granat, som sprang lige uden for Vinduerne i Møllen, og jeg er vis paa, at der ikke blev et helt Vindue tilbage. Om Eftermiddagen blev vi afløst og gik til Sønderborg, men Dagen efter

maatte vi atter ud, og vi besatte Skyttegraven paa venstre Fløj — her stod den tyske Kjæde næppe hundrede Skridt fra os, saa vi baade kunde høre og se den.

De drak af Brændevinsflasken og holdt den i Vejret og vinkede med Huen efter os. Dagen efter kom vi til at staa bag et Hegn bag Skansen Nr. 4. Her var Granaterne os ogsaa i Vejen, og den Dag mistede vi ved Regimentet tyve Mand, som blev lemlæstet af Granatstumper. Vi maatte fra Morgenstunden til Aften ligge rolig ved hver sin Dækning, da ellers Granaterne vilde have gjort meget mere Skade. Endelig blev vi afløst om Aftenen og kom til at ligge i Barakkerne bag Dybbøl Mølle, og her havde vi Rolighed til næste Morgen Klokken fire. Natten havde været kold, og vi maatte exersere lidt for at faa lidt Varme i Fødderne, saa kom vi igjen ud til Skanserne. Den 23. om Aftenen blev vi afløst og marcherede gennem Sønderborg til Sundsmark og blev indkvarteret. Her var vi i tre Dage til den 26. om Eftermiddagen, saa maatte vi igjen ud til Dybbøl og besatte Skansen Nr. 6. Vi arbejdede hele Natten. Dagen efter var det Paaskedag, og den plejede vi at holde hellig, men i Aar maatte vi hele Dagen staa under Gevær, og det var Regnvejr, saa vi blev helt gjenneblødt. Om Aftenen kom vi ind til Sønderborg, blev indkvarteret, og her sov vi godt til om Morgenen Kokken tre, saa blev der blæst Allarm, og vi maatte ud, thi Fjenden var rykket frem mod Skanserne. Vi kom ud i Løbegravene i Skanse Nr. 8, Fjenden stormede frem, og det var voldsomt, som Kuglerne fløj over Hovederne paa os, men kun faa ramte. Vort Compagni fyrede dygtigt paa dem, og jeg saa, hvorledes den ene faldt efter den anden.

Det var den første Gang, jeg skød efter Tyskerne, og jeg ønsker ogsaa, at det maatte blive den sidste Gang. Omsider trak Fjenden sig tilbage, vort Tab var ikke stort den Dag, vi havde noget over hundrede døde og saarede. Natten efter besatte vi højre Fløj. Det var Regnvejr, og Natten var kjedsommelig. Den 29. om Morgenen blev der leveret os noget varmt Øl. Dagen var rolig, vi blev afløst om Aftenen og kom i Barakkerne. Dagen efter kom vi ud og besatte Løbegravene paa venstre Fløj, og vi arbejdede hele Natten, der faldt ingen Skud, og Tiden gik hurtig, for det var dejligt Vejr; men op paa Formiddagen begyndtes igjen med Granater fra Broager, og de sprang imellem os uden at gjøre os nogen Skade. Den første April afløstes vi og marcherede til Ulkebøl Nørre-mark. Om Eftermiddagen den 2. April gjordes der Allarm, og vi marcherede til Ulkebøl. Da havde Fjenden skudt Sønderborg i Brand, hvorved intet kunde gjøres, da Fjenden skød saa stærkt fra Broager, hvorfor vi straks vendte om og gik hjem i vores Kvartierer, men vi afskød Geværerne undervejs ved Augustenborg Fjord. Om Aftenen kunde vi se, hvorledes den skjønne By stod i lys Lue.

Den fjerde April marcherede vi herfra gennem Ulkebøl nordvest om Sønderborg paa Grund af den stærke Bombardement paa Byen, og vi blev sat som Reserve ved Skansen Nr. 8. Om Aftenen blev vi afløst og kom i Barakkerne, men vi havde kun været der en halv Time, førend der blev blæst Allarm, thi Fjenden rykkede frem. Vi rejste hen til Dybbøl Mølle, her fløj Geværkuglerne muntert over os, men alligevel gjorde de ikke os stor Skade. Her maatte vi ligge hele Natten. Aftenen efter besatte vi Løbegravene ved Nr.

6, her faldt enkelte Granater uden Skade, og vi arbejdede den halve Nat. Den syvende om Morgenens begyndte de Fjendtlige igen med Kanonaden, og vi trak os tilbage til de bageste Løbegrave. Her slog den ene Granat ned efter den anden, men heldigvis blev kun en Mand af vort Compagni saaret. Om Aftenen blev vi afløst og indlagt i Teltene ved Brohovedet. Natten var rolig og ligeledes den paafølgende Dag.

Den ottende og niende April laa vi igjen ude ved Skanserne. Om Aftenen blev vi afløst og indkvarteret i Barakkerne. Dagen efter blev der skudt saa stærkt med Granater, at vi maatte forlade Barakkerne, Dybbøl Mølle blev nedskudt, og Granatstumperne saarede flere af os i Barakkerne. Om Aftenen afmarcherede vi til Sebbelev, og der var jeg i tolv Dage. Saa kom jeg paa Vagt i Augustenborg. Den 13. April marcherede vi igjen til Dybbøl og besatte Løbegravene paa venstre Fløj, og andet Compagni kom i Skyttegrave, men Fjenden kom uventende til og hjalp med Afløsningen, hvorved en lille hæftig Kamp udbrød, hvorved mistedes mange Mand, der dels blev skudt, dels saaret og fanget. Vi maatte trække os tilbage fra Skyttegravene, som i samme Øjeblik blev besat af Fjenden. Den 14. April blev vi afløst og indkvarteret i Teltene. Her var Rolighed om Natten. Om Morgenens kom vi paa Arbejde og om Aftenen besatte vi Løbegravene paa højre Fløj. Natten var nogenlunde rolig, men i Morgenstunden den 16. begyndte den fjendtlige Ild igjen sin vante Gang, men vi hensled Dagen med Taalmodighed uden at miste nogen af vort Compagni. Om Aftenen afløstes vi, men maatte igjen tilbringe Natten under aaben Himmel, da vore Barakker blev saa stærkt beskudte af de fjendtlige

Granater; men Aftenen efter marcherede vi til Klin-
ting, og her ankom vi om Natten Klokken tolv og
kom i Kvarter, saa sov vi godt til Dagen; men denne
Nat blev Dybbølstillingen saaledes beskudt, at det
ingensinde har været værre.

Den 18. April hen paa Formiddagen rykkede Fjen-
den frem med en frygtelig Styrke og angreb vort Cen-
trum. Efter en kort Modstand maatte vore trække sig
tilbage. Dernæst angrebes vor venstre Fløj, her gjorde
vore Tropper ikke nogen synderlig Modstand, men
trak sig øjeblikkelig tilbage, saa hele Stillingen paa
højre Fløj nær allerede var i Fjendernes Hænder. Da
kom Panserskibet »Rolf Krake« os til Hjælp og skød
Fjenden i Flanken. Nu forsøgte 9. og 20. Regiment at
slaa Fjenderne tilbage, hvilket lykkedes saa godt, at
de holdt Stillingen $\frac{1}{4}$ Time for at frelse vor højre Fløj,
der ellers vilde være blevet afskaaren og alle Mand fal-
den i Fjendens Hænder. Derefter trak vore Tropper
sig fægtende tilbage indtil Sønderborg, og Broen blev
dels opbrudt og dels sprængt. Om Eftermiddagen var
hele Stillingen i Fjendens Magt, vor Arme led et vold-
somt Tab, vi mistede af døde, saarede og fangne 5000
Mand og deriblandt 120 Officerer. General du Plat
blev skudt oppe ved Dybbøl Mølle. Tyskerne glem-
mer vist heller ikke den dyre Sejr, hvormed han tog
det sidste af Slesvigs Land.

Vort Regiment havde Lykken med sig den Dag. Vi
var jo bleven afløst Aftenen i Forvejen, vi blev rigtig-
nok blæst ud om Formiddagen og marcherede efter
Sønderborg, men dengang vi kom der, var vore Solda-
ter allerede trængt over Broen, og vi marcherede da
ned til Rønhaage Skov og her laa vi under aaben
Himmel den Nat. Dagen efter var der Rolighed, thi

der var Vaabenhvile for at bringe de saarede og døde bort fra Valpladsen. Vi blev afløst om Eftermiddagen og marcherede til Klinting igjen og indkvarteret der.

Den 20. om Eftermiddagen Klokken seks marcherede vi til Miang midt inde paa Als. Klokken var tolv den Gang vi kom der, og den paafølgende Dag maatte vi marchere lige tilbage og paa Forpost ved Sønderborg, og her var vi i seks Dage. Hver anden Nat laa vi i Barakkerne i Sundsmark og hver anden Nat i Løsbegravene. Undertiden arbejdede vi, og vi kunde se, hvorledes Tyskerne gik derovre ved Dybbøl og sprængte den ene Skanse i Luften efter den anden.

Den 27. blev vi afløst og marcherede til Vollerup Barakker. Der var vi i to Dage, saa marcherede vi atter ud paa Forpost og besatte Løsbegravene nede ved Kjervig. Hver anden Dag var vi indkvarteret i to Gaarde paa Ulkebøl Vestermark. Den fjerde Maj blev vi afløst og marcherede til Vollerup, hvor vi blev indkvarteret.

Den syvende Maj rykkede vi atter ud paa Forpost og besatte Løsbegravene ved Kjervig, og saa laa vi hveranden Nat i de samme Gaarde i Ulkebøl Vestermark. Den 12. blev der sluttet Vaabenhvile for en Maaned og om Eftermiddagen marcherede vi to Mil til Elstrup, og der blev vi indkvarteret. I den Tid, vi var der, gik vi til Exersits og til Skiveskydning.

Den 27. Maj marcherede vi herfra og til Broballe, en By tæt ved Nordborg. Der kom jeg i Kvarter hos Sognefogden, P. Madsen. I den Tid, vi laa der, gjorde vi Strandvagt, exerserede og gik til Skiveskydning, og undertiden var vi paa Arbejde og bandt Skansekurve.

Den 8. Juni var Vaabenhvilen udløben, og vi kom paa Forpost i Broballe, men Dagen efter blev vi af-

løst, da Vaabenhvilen var forlænget i fjorten Dage. Den 22. havde vi Præsentation for vores Brigadekommandeur, Oberst Faaborg. Den 15. Juni om Aftenen kom vi paa Forpost, fordi Vaabenhvilen i Nat Kl. 12 er udløben. Den 26. laa vi nede ved Bransbøl Skov. Dagen efter marcherede vi til Stevning, som var en god Mil fra Broballe, og der kom vi til at ligge i en Gaard, som kaldes Gyllinggaard.

Den 28. rejste vi paa — (nu er der fire Blade ødelagt i Bogen, men paa Resterne læses: — vores Forposter...ikke havde været...vaagen nok bleve straks slagen tilbage.....

— — —

...under stadig...til Hørup...og Kegnæs, hvor vi efterhaanden kom om Bord og.....

— — —

...det var 4....og 18. Regiment...var med i det...Vores Brigadekommandeur, Oberst Faaborg, faldt... (Ind)skibnings... (tæt) ved Nordborg...der kom vi om Bord paa Dampskibet Villemoes.....

— — —

.....Kvarter.....efter marcherede vi til Grønn () og kom i Kvarter. Der var vi i tre Dage.....

— — —

.....Jule.....kom igjennem Svanninge.....

— — —

...og forbi Asse(ns)...Husby, hvor vi (laa) i Kvarter.....

— — —

...marcherede..... Tybinggaard.....hele Bataillonon kom der i Kvarter. Den Dag gik vi to Mil. Den niende drog vi ud paa Forpost paa en Landtunge en halv Mil sydvest for Herregaarden. Den tiende blev vi afløst

og marcherede to Mil til Roerslev Mølle, som ligger en Mil Øst for Middelfart. Der var vi i to Dage, og i den Tid laa vi ude hver Nat, i fire Nætter laa vi udenfor Møllen. I tre Nætter laa vi ved Asperup Kirke $\frac{1}{2}$ Mil borte, og i andre tre Nætter laa vi udenfor Kusstrup Mølle, det var ogsaa $\frac{1}{2}$ Mil borte.

Den 20. Juli blev der sluttet Vaabenhvile til den første August, og Klokkeren tolv om Natten marcherede vi herfra til Bro, som var et Par Mil, vi exerceerede lidt og gik til Skiveskydning. Den 28. arbejdede vi ved Baaringsvigbro, dertil var to Mil. Den 29. havde vi Præsentation for Generalmajor Brammer. Den 29. stillede hele Regimentet i Brænderup ved en Herregaard, som kaldes Kjærsgaard, og der blev nogle Dannebrogsgardener uddelt, mest til Underofficerer. Den 30. Juli rejste vi fra Bro til Aunby, $2\frac{1}{2}$ Mil. Dagen efter var Vaabenhvilen udløben, men den blev forlænget i 48 Timer. Den anden August blev endelig Vaabenstilstand afsluttet paa seks Uger med andre seks Uger til Opsigelse. Den tredie August marcherede vi til Bro igjen og kom i Kvarter. Den femte August rejste vi fra Bro gjennem Inslev, Balslev, forbi Assens til Ebberup, en halv Mil Østen for Assens. Vi havde den Dag gaaet fem Mil. Det har vistnok været deres Mening, at vi skulde have sejlet fra Assens til Sjælland, men Dagen efter fik vi Ordre til, at vi skulde marchere til Nyborg, som var en Mil.

Den 7. August rejste vi altsaa fra Ebberup gjennem Sønderbroby, den smukkeste Landsby, jeg har set paa Fyn. En stor Mængde Dannebrogsgardener var udehængt. Saa kom vi forbi Grevskabet Muckadell og gjennem Herregaarden Jensgaard til Byen Sallev, $3\frac{1}{2}$ Mil. Dagen efter rejste vi atter tre Mil gjennem Hil-

lerslev, Ringe, Ryslinge til Byen More. Den niende August marcherede vi halvanden Mil til Laundrup. Dagen efter rejste vi $\frac{3}{4}$ Mil til Nyborg, og her gik vi om Bord paa Dampskibet »Thor« og sejlede over Store Bælt til Korsør, der var vi et Par Timer, saa kjørte vi 12 Mil med Jernbanen forbi Slagelse, Sorø, Ringsted, Roskilde, Taastrup Station, saa marcherede vi en halv Mil til Thorslunde, og jeg blev indkvarteret i Præstegaarden. Dagen efter marcherede vi tre Mil til Kjøge — her flagedes næsten fra alle Huse i Byen. Jeg kom i Kvarter hos Jørgen Hansen i Nørregade.

Den 15. August blev Tusind Mand permitteret fra vort Regiment, saa at der nu kun er seks Hundrede Mand tilbage. Den 18. August blev vi omkvarteret, og jeg kom i Kvarter hos Hjulmand Petersen i Vester-gade.

Den 14. August overræktes vor Compagnikommandeur Ingversen en smuk Æressabel med følgende Ins-kription: Til Captain Ingversen fra samtlige Under-officerer og Menige ved 6. Regiment 5. Compagni. Paa den anden Side: Hav Tak for Humanitet og god Ledelse af det femte Compagni. Og paa Haandfanget, som er af Sølv og vejer 18 Lod, staar: Som en kjer Erindring om det 5. Compagni. Sabelen har kostet 76 Rigsdaler. I de første Dage, vi var her, bestilte vi ikke andet end arbejdede paa Vaabenkammeret. Nu har vi begyndt med lidt Exersits igjen, men vi bliver dog ikke haardt plaget dermed.

Den 10. Oktober havde vi Præsentation for Divisionsgeneral Vilster. Hele Regimentet stillede paa Torvet, og saa marcherede vi en Fjerdingvej udenfor Byen, der kom Generalen til os, og han talte med

enhver Officer og Underofficer, og da vi var færdige, havde vi Revue March forbi Generalen.

Den 17. September var jeg ude at høste paa en Herregaard, Juellingelund, to Mil Syd for Kjøge. Det var en stor Gaard paa 1000 Tdr. Land, og der var en Besætning af 200 Køer, 1000 Faar, 40 Heste og en 400 store Høns (velsagtens Kalkuner!).

Den 20. September kom jeg ud at høste paa en Herregaard, som kaldes Sophiendal, der var jeg i fire Dage. Den 22. blev der 90 Mand permitteret her fra Regimentet af dem, der havde lært tillige med mig, og saa kom der Dagen efter lige saa mange Frispillere fra Kjøbenhavn. Den 30. kom jeg igjen paa Høstarbejde paa Sophiendal, dengang var jeg der i tre Dage. Den tredie Oktober blev der 160 Frispillere permitteret fra vort Regiment.

Den 21. Oktober var her en Landboudstilling, som jeg var ude at se paa. Den 26. Oktober havde vi en Marchøvelse paa 3 Mil, vi marcherede gjennem Vallø, som er et adeligt Frøkenkloster, og hvortil der hører en smuk Dyrehave, derfra til Herfølge og saa hjem til Kjøge.

Den 30. Oktober blev Freden sluttet mellem Danmark og de to tyske Stormagter. Danmark maatte afstaa alle tre Hertugdømmer og give Erstatning for de opbragte Skibe. Den 28. og 29. var jeg til Marked i Kjøge. Den 5. November afleverede jeg min Mundering, den 7. blev alle de faste Mandskab permitteret, der har lært i Slesvig, og alle Frispillere fra 57 og 58.

LIBER DATICUS

Af Esbern Jespersen.

EN Dag i Aaret 1766 satte Hr. Terkel Dorschæus sig hen i en af sine højryggede Ruslæders Lænestole, hvoraf han ejede en Snes Stykker, og funderede over et Brevskab, han havde modtaget fra hans Højærværdighed Doktor Biskop Bloch i Ribe.

Biskoppen beordrede ham til at anlægge en Liber Daticus efter en medsendt Formular.

Kort forinden havde han modtaget en Tilrettevisning fra Provst Kynde i Holstebro for mangelfuld Anskuelighed i Fattigprotokollen, som han iøvrigt fyldte med Jammer over elendige Almisselemmer og ynkværdige Korsdragere. Galsindet som han var, havde han smidt Protokollen til Kapellanen og bedt denne indføre den følgende Fattigligning over Korn og Penge. — Men at skrive en Liber Daticus kunde man vel ikke betro en Kapellan. Det maatte han selv gøre. Og Gudskelov for denne Beslutning; for ellers kunde Vinding-Vind Sognes Liber Daticus let være blevet lige saa kedsommelig som en moderne Kirkebog eller en Indberetning om udleverede Petroleums-kort.

Hr. Terkel spidsede altsaa sin Gaasefjer, men mærkede snart, at hans Tanker ikke lod sig bortvende fra Limkasterne vesten for Præstegaarden. Det var en Ynk at se, som de stod og drev over Redskaberne,

ruinerende for en fattig Præst. Nej, han kunde ikke komme i Aande; han lagde Gaasefjeren fra sig og gik vestenom for at opmuntre Arbejderne.

Hvordan det iøvrigt gik til, at den skrivelystne Præst lod hengaa 9 Aar, før han gav Liber Daticus de Oplysninger, den kunde tilkomme, skal vi ikke efterspore, men bare konstatere, at hans store kantede Skrift kom til at fylde særdeles meget i Embedsbogen.

Under Post A, hvor der skulde gøres Rede for Sognets Præster før ham selv, kunde han dog fatte sig kort og bare henvise til, at han selv havde bekostet og indrettet en ny Kirkebog og deri indført alle de Oplysninger, han var i Besiddelse af.

Under Post B skulde han give Oplysning om Decimanterne*) i Vinding og Vind Sogne. Det kunde være gjort med et Par Tal, 46 for Vinding og 29 for Vind Sogns Vedkommende; men Hr. Terkel var en grundig Natur og fandt Anledning til at meddele Efterverdenen adskilligt mere.

I Vinding Sogn var tre Gaarde gaaget ud af Decimanternes Tal, idet de var lagt sammen med andre Gaarde til stort Tab for Hans kgl. Maj. saa vel som Præsten. I Vind Sogn var ganske modsat opstaaet en helt ny Ejendom, idet Husbonden Hr. Friedenreich til Krogsdal udi Aaret 1752 tillod Niels Lavesen Sigh at opbryde noget Eng og Hede ved Fuglkjær Aa og opføre en Ejendom der. Men Hr. Terkel har endnu det Herrens Aar 1775 ikke modtaget nogen Tiende af bemeldte Mands indavlede Korn.

Dette er saa meget mere lumpent, som Engen, den saakaldte Feldts-Eng, engang har tilhørt Kirken. — Jo, gamle Folk har tilforladelig berettet, at der har boet

*) Tiendeyderne.

en Feldtpræst der og haft FeldtsEng i Besiddelse. Men hvor samme Præst egentlig har boet, kan jeg ikke med fuldkommen Vished definere.

Til behagelig Oplysning for Efterkommerne oplyser Hr. Terkel, at hans Tiende for Aaret 1774 var 77 Tdr. Rug 4 Skpr. Byg. — Og saa erindrer jeg, at en VindingPræst 1649 opgav sin hele Tiende til 44 Tdr. og konstaterer en 75 Procents Forøgelse, der sikkert maa have en stor Velstandsforøgelse blandt Bønderne som Aarsag.

Under Post C fortsætter Dorschæus Opgørelsen af sine Indkomster og meddeler bl. a., at han af hver Decimant modtager 20, 30 à 40 Æg om Aaret, samt at han ifl. Tiendebogen har soleklar Ret til at erholde Oste af Vindboerne. 1 Pd. Ost pr. Td. Hartkorn. Denne Forpligtelse var Vindboerne i Færd med at frigøre sig for, og Hr. Terkel afstod sagtmodig fra at inddrive dem ved Proces, især fordi han ofte havde faaet slette Oste, som ikke kunde spises engang af Tjenestefolkene.

Post D handler om Præstegaarden, og hvad dertil henhører, og fylder i mine Optegnelser en hel Skrivebog. Jeg plukker lidt ud.

Fædriften norden Gaarden grænser til Ramskov, og Skelstenene i forrige Tider er ventelig optagne og bortflyttet fra deres rette Sted til Skade og Fortrædelighed for Præstegaardens Kreaturer, da RamskovBoerne vil drive ind udi Heden her til Præstegaarden, ja, mange Gange ind paa Præstens Agre.

Sønden Gaarden ligger ogsaa noget Hede til Fædrift, hvor Degnen lader drive med sit Kvæg og sætter sine Bæster paa nogle grønne Steder, skønt han har ganske ingen Ret dertil. Hertil har Hr. Terkel me-

stendels tiet stille for Fred og Rolighed at have.

Efter en Omtale af Degneboligen gaar han over til Brændselsproblemet, som kun synes at have været et Problem for Præsten. Alle hans Sognebørn har en Guds Velsignelse af Hedetørv og Lyng — om andet Brændsel er der overhovedet ikke Tale — kun Præsten er i Knibe. Det kneb for sl. Fader, og jeg har haft samme Skæbne, skriver han. Og Brændelyng at bage ved, Faarelav, Lyng til Faarene om Vinteren samt Tækkelyng har jeg bestandig meget bekosteligt maatte faa dels fra Vind og dels fra Tvis og Felding Sogne, hvilket er særdeles tungt og meget dyrt at bekomme, da Proprietærerne ikke engang vil tillade deres Bønder at afhænde det til andre og stundom borttage det, som man med Møje og stor Bekostning har ladet bjerge og slaa til fornøden Brug.

I et Lysglimt faar vi her gamle Dages høje Vurdering af Lyngen præsenteret. Og Egnens livsbetingende Værdi bliver os klar under Læsningen af Præstens Beskrivelse af hans otte Engarealer.

Enge som Heder var lige udsatte for Naboernes Kreaturer. Mest udsat er Lukken under Svenstrup store Bakker. Det er Præstegaardens bedste Eng, men »lider nu ubodelig Skade aarlig derved, at Svenstrups trende Beboere lader deres Hyrder med Faar og Fæ løbe ned ad den skrækkelig store Bakke i dette bløde og milde Eng at øde og træde det op. Fra den anden Side kommer begge Thusholt Mænds Bæster, Faar og Fæ gennem Aaen udi samme Eng, og ved Kreaturerne, som fasten daglig bevante dertil, akkurat hvor de kan svømme over denne store Aa i bemeldte Luk-Eng.

Til denne Fortrædigelse kommer, at en eneste Torødenskyl kan gøre Aaen saa høj og stor, at den kan

oversvømme hele Engen og rent borttage alt Høet.

Et andet Engstykke, kaldet Skidenest, oprindelig firkantet, men nu trekantet, efter at den ene af fire Skelsten er fjernet, er ved denne Træskhed halveret — men, skriver Dorschæus, »for Vitløftighed, Proces og Ulejlighed at undgaa har jeg tiet stille dertil og ladet mig nøje ved slig Forurettelse af onde og træske Naboer«.

Om Bygningerne oplyses, at Præsten har betalt dem med 200 Rdl. og siden, 1751, ombygget Salshuset, hvilket kostede ham 800 Rdl. Sydsiden og Østenden blev opført af brændte Sten. »Jeg gjorde det ikke af Overmod, at jeg lod det mure; men Vægleret var nu i nogle Aar blevet saa slet, at Væggene faldt mestendels aarlig ned inden Mikkelsdag«.

Vindingboerne har nok korset sig over en saadan Flothed, og vi kan være temmelig sikker paa, at der gik mere end et Slægtled, før andre i Sognet lod opføre Bygninger af Teglsten. Hr. Terkels Salshus stod til 1902.

»Gud bevare baade Ild og Lius
og alt det, som er udi vort Hus.

Saaledes maa vi nok alle hjerteligen sukke og inderligen anmode den allerhøjeste og barmhjertige Gud om, hvilket følgende Hændelse udviser«. Og saa faar vi en lang Historie om, hvornær hele Præstegaarden var blevet lagt i Aske af en skarnagtig Qvinde, og en endnu længere Historie om de Kvaler, Fæstebonden i Annekspræstegaarden i Vind Sogn beredte ham.

Under Post E (Beneficia) fortæller Dorschæus, at han har skænket Vinding Kirke en smuk Lysekroner, som hans sl. Faster havde foræret ham. Men man skal da ikke tro, at den kunde hænge i Kirken i Fred og

Ro. Dels havde Dorschæus Kirkeejeren Jens Hvas paa Tvis Kloster mistænkt for at ville tilegne sig Kronen, hvorfor han lod Niels Sædkjær i Holstebro forsyne Kloden med tvende Strofer Vers samt hans eget og hans Kones Navne, hvilket kostede ham fire slette Daler. Dels havde Soldaterne deres Munderingsskab i Kirken, og Lysarmene led Overlast under Geværernes Rengørelse. Saa fik Hr. Terkel efter megen Umage dette Uvæsen hindret og Skabene af Kirken udflyttet.

Og han fortsætter.

Sl. Fader fik en Snes Aar hver Skærtorsdag trende Tønder Rug af Kirkeejerne paa Tvis Kloster for at holde Kirken med Vin og Brød. Jeg har ligeledes bekommet fra Kirkeejerne trende Tønder Rug for Vin og Brød. — Denne Anstalt var vel højst fornøden. I min sl. Faders Embedstid udi de første Aaringer blev der engang paa Alteret fra Kirkeejerne frembaaret fransk Brændevin og en anden Gang rød Kurlak, saa at han, da han kom af Prædikestolen og fik det at se, maatte bie i Kirken, lade sjunge en Psalme og Vin hente i Præstegaarden. Dette er en bekendt Sandhed.

Post F skulde handle om Udgifter af Kaldet; men det gør Dorschæus sig hurtigt færdig med og giver sig til at fortælle om Lyn og Torden og Regnskyl, som fordærver hans Eng og hans Hø. Dernæst dvæler han ved Bøndernes Nærighed. De har opbrudt megen Hede og gødet Jorderne med Lim, hvorfor deres Afgrøde Aar for Aar bliver stedse større. Men det vil Bønderne aldeles ikke vedgaa, naar man skal akkordere med dem om Tienden, skønt det er en ren Sandhed udi sig selv.

Post G handler om Hospitaler, Fattigpleje og Skoleforhold. Hospitaler har man ingen af; men tvende

Vindboer burde rettelig indsættes i et saadant: den taabelige Dorthe Gosmar, som i mange Aar ikke har været ved Guds Bord, men ofte om Natten været borte i Moser og Kjær under den haarde Vinters Tid — og den elendige Krøbling Kristen Skovgaard, som er en graadig Stakkel, ingen kan være tjent med at have paa Omgang. Det er anmeldt til Amtmanden Hr. Etatsraad Hansen, dog uden Frugt eller Hjælp.

Vindingboerne har Skolegang, dels ved Degnen og dels ved en Omløber. Skidt gaar det, fordi man ikke har villet indrette Skolegangen efter Præstens Ønske. Men værre staar det til i Vind, hvor der slet ikke holdes Skole. Efter at have bevist, hvorledes tvende oprørske bærer Skylden for dette, slaar Præsten over i Latinen: *Graviores morbi asperis curandi suint remedia, d. e. u.: med ondt skal ondt fordrives el. der skal skarp Lud til skurvede Hoveder.*

Efter en Fortegnelse under Post H over Embedets Dokumenter eller Breve fortsætter Dorschæus løfterig: »Hvad andre mærkelige Ting angaar, som kunde forefalde, skal de blive herudi anførte, naar de arriver«. Dorschæus er imidlertid saa oplagt til at skrive, at han ikke afventer de mærkelige Ting, men sætter sig hen og repeterer mærkelige Ting, som han allerede har oplevet, og han begynder med Aarstallet 1766, da *Liber Daticus* jo rettelig skulde være begyndt.

»Dette Aar fandt jeg Lim Vester oppe ved Bækken og lod opkaste 200 Læs til at gøde noget oprudt Hede med og nogle ubrugelige og udelige Stykker af Engbunden for at have noget til at avle Havre efter til Bæsterne, som det er meget dyrt og kostbart at føde Bæsterne med bare Rug, og lidet Rug samme Aaringer avles.

Et Aars Tid derefter lod jeg med stor Bekostning kaste Lim ved Estbæk Bæk, som var bedre end forrige Lim, men det var saa dybt nede udi Jorden og Overdelen gruset og stenig«. Derfor kneb det for Præsten at faa Folk til at grave. Og han fortsætter: »Bønderne som selv arbejder og gaar med til at grave, kan bedre og mindre bekostelig faa Lim kastet og gravet, da de selv har Børn og kan saaledes faa Tjenestefolkene des bedre til at række Haanden udi sligt tungt Arbejde. Dog til disse Dages Arbejde maa der vel Tobak og tillige Brændevin, ihvor man end faar det fra, ellers bliver Arbejdet ikke fremmet.

1767. Første Søndag efter Paaske blev gjort Formaning af mig til Menigheden, at de skulde bede Gud give vores allernaadigste Konge, hvis Kroning den 1. Maj skulde foretages, Naade, Lykke og Velsignelse udi hans Regering. Ham til Glæde og os til Gavn etc.

Den 7. Maj fik vi til fattige Skolebørn i Vinding 4 Pontoppidans Forklaringer af hans Højærværdighed Hr. Doctor Bloch.

Monitum af 17. Juni — at Præsterne især 23. Søndag post Trinitatis, skulde foreholde dem, der sælger og køber Kontrabandevare, hvad Synd der er imod Guds og Kongens Lov.

7. November kom der Befaling at bede for vor allernaadigste Dronning Karoline Mathilde, som er begavet med Livets Frugt.

1768. 7. August visiterede Provsten Hr. Kynde i begge Kirker, og samme Dag installeredes her Hr. Christen Aagaard Henschell til Kapellan pro Persona.

Udi dette Aar blev avlet en meget slet Rugavl, til Præstegaarden knap Isæden.

1769. 23. Martiis begravede jeg i Vinding Lund Daat

ter, som var født dum og kom aldrig til at tale et eneste Ord. Hun blev 8 Aar, 8 Maaneder og 8 Dage.

4. Oktober. Da udgik et Monitum, at Præsterne ikke maatte danse.

1770. 27. Oktober udgik en Forordning, at den tredje Festdag af de trende store Højtider skulde aldeles afskaffes, og desforuden Helligtrekongers Dag, Marie Renselsesdag, Sankt Hansdag, Marie Besøgelsesdag, Mikkelsdag — som er otte i Tallet.

1771. 14. Augusti kom et Monitum fra Ribe Landemode, at enhver Klokke i Købstæderne og Degnen paa Landet skulde give nøje Agt, at naar Præsten skulde uddele Sakramentet, at i Fald Præsten skulde tage fejl, at Degnen da kunde erindre ham derom. I lige Maade blev Degnene paamindede om ej at være forsømmelige med Cirkulære-Breve at befordre.

1772. Dette Aar var der stor Mangel paa Korn, saa en Skp. Byg her i Egnen kostede 7 Mk. 8 Sk.; det var lige saa dyrt i Aaret 1773. 1772 kostede en Skp. Rug 4 Mk., ja derover.

Af Mangel paa Korn led mange Mennesker stor Nød og Hunger disse tvende Aaringer; thi Pengene var borte iblandt Folk. Og manges en fattig, som næsten kreperede, gik ud at betle, men kunde i visse Sogne ikke faa et Stykke tørt Brød at stille deres Hunger med, saa at mange jamrede sig og græd bitterligen af Hungers Nød. Ja, tvende Almissemønder her i Vinding Sogn tog Betlerstaven og søgte ned ad Lemvigs Kant, hvor den gamle Mand, over 70 Aar, fik Sprinkelen og døde. Denne gamle Mands Kone, som ikke var uden 50 Aar gammel, turde da ikke komme hjem til Vinding, da hun ligeledes gik med Sprinkelen udi Legemet, søgte derfor ned til Thye-

Land, om Føden, hvor hun udi Søeberg Sogn meget smertelig og elendig døde udi et Udhus eller en Lade. En liden klejnlig og forsult Daatter paa 8 à 9 Aar var da her i Sognet efter Forældrene, som fik Almissekorn et Par Aars Tid derefter, indtil hun kom til at vogte nogle Faar og nogenledes kunde fortjene Føden, hvilket alt de fattiges Protokol udviser.

1773. Udi dette Aar var her i begge Sogne en Smit-som Sygdom, som kaldtes Forraadelsesfeber, hvoraf døde nogle, som Kirkebogen forklarer, mens en Del efter særdeles udstanden Smerte og lang Elendighed blev restitueret. Nogle forvandt ikke den haarde Svaghed førend Aaret derefter; ja, somme forvinder denne Svaghed aldrig, saa rent og ganske tog den Kræfterne fra dem«.

Det ser ikke ud til, at Præsten blev smittet; men vi skal da ikke tro, at han derfor undtagelsesvis var Skæbnens Favorit. Hr. Terkel fortæller videre: »I Sandhed kan jeg bevidne, at jeg dengang havde aldrig Roslighed Nat eller Dag for syges Betjenelse. Thi endskønt jeg dengang havde Kapellan, maatte jeg svage-lige Stakkel dog selv ud til de syge, eftersom de alle saa indstændelig forlangte mig selv at komme til dem. — Mestendels faldt de syge i en stor og skrækkelig Rasen etc.«

Under 1774 faar man at vide, at unge Præster ikke maa læse deres Prædikener af Papiret. Det er til Ans-tød for Menigheden, som svnes, at saa kunde enhver ustuderet ligesaa godt læse af en Postil.

Immervæk faar man Bibeler fra salig Stistrups Les-gat samt undertiden tillige en Bog, kaldet »Guds Raad til Salighed«. En saadan Bog, tilsendt dette Aar, skulde være fælles for Felding og Vind Sogne. Men

Kapellanen, Hr. Randrup i Felding Præstegaard, beholdt den til sit eget Sogn, hvilken Uret Hr. Terkel naturligvis indstiller til »vores højædle og højværdige Hr. Biskop Blochs behagelige og myndigste Resolution«.

1775 fortæller Præsten, at han har faaet en ny Kapellan ved Navn Hr. Jens Poulsen, og han kommer saa i Tanker om »Den højstbedrøvelige Casus som her eksisterede i Vinding Kirke paa tredie Pinsedag Anno 1764, da Prædikestolen faldt ned og ihjelslog Sognefogeden Lars Madsen Ramskov«, medens den daværende Kapellan Hr. Bagmand ved Guds underfulde Naade slap fra Forskrækkelsen med Livet.

Mit Emne er imidlertid Liber Daticus og ikke Terkel Dorschæus, som jeg har skænket 25 Sider i min Bog, »Kirker, Præste og Degne«. Han var aldeles blottet for Humor og opfattede sig selv gravalvorlig, var døv og mistroisk, processyg og galsindet, for Folk med Humør en komisk Figur, iøvrigt en from Præst af pietistisk Skole og fremfor alt gennem sine naive Optegnelser i alle de Protokoller, han kom i Berøring med en festlig Kilde for enhver Historiker.

Den opmærksomme Læser faar af Dorschæus efterhaanden saa mange Lysglimt ind over Datidens økonomiske og aandelige Liv i et Par vestjyske Hedesogne, af Levevilkaar og Sædvane, langt flere, end jeg har kunnet medtage, at et dagklart Billede med stærke Konturer efterhaanden stiger frem i Bevidstheden.

Bønderne brød Hede op og mærglede 1766, havde gjort det længe, længe før Bondereformerne. Kornafgrøden var i Løbet af et godt Aarhundrede omtrent fordoblet; men ordentlig Forsørgelse af Almissemønstre var en haabløs Opgave. De grundærlige Vest-

jder vilde gerne snyde Præsten hans Tiende fra, de vilde nødig i Skole, men greb med Begærlighed efter den Strøm af Bibeler, Katekismer og Salighedsraad, som Kirken lod tilflyde Lægfolket. — Meget mere siges os, som jeg kunde vise, hvis Tiden var til at kommentere de faa Træk, jeg har meddelt.

Men Emnet er Liber Daticus. Og hvad er saa Liber Daticus? Sognepræstens Embedsbog, hvoraf for Vinding-Vind Sognes Vedkommende tre tætskrevne Bind findes paa L. A. i Viborg. Den indeholder foruden sognehistoriske Oplysninger Ekstrakter eller fuldstændige Afskrifter af kgl. Reskripter, Forordninger, Kancelliskrivelser, Plakater, Bispebreve og Cirkulærer, Breve fra Provsten, Referater fra Synoder og meget andet. — Gennem Kirken kommuniceredes Tidens Lovgivning for Almuen. Love om Skolevæsen, Bondereformer, Brændevin, Trolovelse o. s. v. publiceredes Almuen gennem Kirken og skrives ind i Liber Daticus. Vi ser af Liber Daticus, at Stiftets Kirker, Præster og Degne gensidigt støttede hverandre f. Eks. efter Ildebrand.

Jeg skal nu til Slut give nogle Prøver uden anden Orden end den, der findes i Liber Daticus.

Under 4. Oktober 1775 skriver Biskop Bloch bl. a.: »Jeg har ligeledes paa min Visitats anmærket, at Præsteskabet paa mange Steder i Stiftet understaar sig at døbe uægte Børn under lige Kirkehæder med Ægte Børn, tværtimod den kgl. allernaadigste Forordning af 27. Februar 1772, hvilket udtrykkelig igenkalder og ophæver Forordningen af 13. Juni 1771, og befæler, at dermed bør sig forholdes efter Loven. Thi vilde samtlige Præster ved slige Børns Daab holde sig Lovens Pag. 230⁴ efterrettelig«.

Hans Højærværdighed truer med at efterse, om Liber Daticus er ført som den skal og fortsætter:

»Saa fornøjet, som jeg paa de fleste Steder har fundet mig med Præsternes Flid og Menighedernes Kundskab, saa har jeg derimod paa en Del Steder maattet finde Stiftet bebyrdede med Degne, der fandtes dels højst vankundige dels forsømmelige i deres Embeder og uordentlige i deres Levned, dels uartige, genstridige og overmodige. — Provsterne vilde desaaarsag alvorligen have Tilsyn med Degnene i deres anbetroede Herreder: flittig efterforske deres Skudsmaal af Præsterne, ingenlunde se dem igennem Fingrene, men skarpeligen tilholde hver Degn at forrette troligen alt, hvad dem efter deres Embede vedkommer, føre en kristelig og værdig Vandel som Betjente i Helligdommen som og vise deres foresatte Præster al tilbørlig Lydighed og Ærbødighed i alt, hvad Præsten paa Embeds Vegne har at kræve af dem«.

Biskoppen forudser, at det kan volde Præsterne en Del Besvær at forvandle slige Degne til Dydsdragoner og fortsætter:

»Skulde Præstens Formaning eller Irettesættelse intet kunne frugte, haver Præsten mig uden Skaanselig en uværdig Degns Navn og Opførsel at indberette, da efter Forbrydelsens Beskaffenhed enten Suspension eller Straffebøder eller Tiltale til Afsættelse bliver de udeblivelige Følger«.

Biskoppen befaler sluttelig enhver Præst at give sin Degn en Genpart af dette »7de Monito synodati in duplo«, som Degnen egenhændig maa kvittere for. Det ene Eksemplar beholder han; det andet med Kvitteringen gaar tilbage til Provsten.

Heldigvis var den Vinding Degn, Student Høj-

bergs Vandel upaaklagelig paa det nær — altsaa — at han græssede sine Bæster i Runder og Sig, græsgrønne Pletter i Heden, som maaske tilhørte Præsten.

Biskop Bloch passede godt ind i en ensrettet Tid. Men der var jo ved at gaa Brok i Ensretningen. Struense var naturligvis Ophavsmand til Bestemmelsen om, at ægte og uægte Børn skulde nyde samme Hæder under Daaben. Efter hans Fald troede Bispen, man vendte tilbage til det gamle. Men et Par Aar efter, 22. Marts 1777, maatte han kommunikere en Kancelliskrivelse, der forlanger de to Slags Børn behandlet ens, da de uægte Børn ikke plettes paa Grund af Forældrenes Brøde.

— Og vi gaar videre i Liber Daticus, hvis Smaastykker falder som Smaaprojektører trindt omkring i Landet.

Kancelliskrivelse til Biskoppen, at Jacob Nielsen i Haastrup, som agter at indlade sig i Ægteskab med hans Stifmoders anden Mands efterladte Hrstru, behøver ingen Bevilling (23. 3. 1776).

Kancelliskrivelse til Biskoppen, at lade Hr. Jørgen Micklenborg, fordi hans Kone er efter Brylluppet for tidlig nedkommen i Barselseng, paa lovlig Maade tiltales og straffes (6. April 1776).

Reskript til Biskoppen, at Løjtnant Høeg paa Volstrup med Hustru og Børn, som over to Aar skal have holdet sig fra Sakramentet, maa dertil antages uden at udstaa Kirkens Disciplin (10. Marts 1776).

1775. Eltang Kirke, solgt ved Auktion, indbragte den kgl. Kasse 7155 Rdl.

Kancelliskr., at paa Grund af Collegi medici Erklæring kan imod Hr. Micklenborg i Aggerskov, hvis Hustrus Barselfærd er sket i den syvende Maaned efter Brylluppet, videre Tiltale og Suspension ophæves (29. Juni 1776).

Kgl. Reskript, at den imellem Lars Mathiasen af Nebel Sogn og hans Farbroders Enke indgaaede og forrettede Trolovelse skal aldeles ophæves og tilintetgøres, hvilket i Ministerialbogen skal antegnes og Menigheden af Prædikestolen tilkendegives, samt at han ikke maa opholde sig i Vester Herred herefter (21. Aug. 1776).

(1776 den 4. Novbr.) gør Kristian den Syvende alle vitterlig, at kun Sædegaarde maa stalde (opstalde Stude til Udførsel). Kun Staldstude maa udføres, men der skal betales Told af dem, hvorfor det hedder videre: »Alt det Kvæg, som findes paa anden Vej end Landevejen ad Gredsted Bro og Folding Bro ad Ribe er konfiskeret«.

T. Bloch indskærper, at tvende kgl. Reskripter af 1683 og 1704 udtrykkelig forbyder Præsterne at oplæse andet fra Prædikestolen, end hvad af Biskopperne er tilsendt. Forlanger den verdslige Øvrighed noget bekendtgjort, kan Degnen ved Gudstjenestens Slutning tilsiige Sognefolket at møde til Kirkestævne.

Reskript af 24. Okt. 1777, at Guldsmed Carl Lorentsen af Møgeltønder, som med fire Døtre i nogle Aar har entholdt sig fra Herrens Bord, maa til privat Absolution og Alterens Sakramente antages.

Under 21. Jan. 1778 tilskrives Biskop Bloch, at den

Uskik at holde Bryllup i Stiftet om Løverdags skal op-
høre, da de Bryllupsgæster, som følger med Brudfol-
kene til Kirke Dagen efter, sidder og sover til Menig-
hedens Forargelse. Bønderne vil nødigt opgive Skik-
ken af økonomiske Grunde, da de slipper Gæsterne
den anden Dag efter at de har været i Kirke. Men
Skikken skal nu ophøre. Kongen tror nemlig ikke, at
ret mange kommer i Kirke, men i Stedet for sover
Formiddagen bort. Og de faa, der evt. kommer, sover
altsaa ogsaa. Befalende eder Gud. Kristian Rex.

(4. Okt. 1783). Kancelliskrivelse til Amtmand og
Biskop, at advare Poul Østergaard mod at afholde el-
ler stifte utilladelige Forsamlinger saavel som at ind-
trænge sig i Sognepræstens Hr. Hegelahrs Embeds-
forretninger.

17. Maj 1784 ankom kgl. Bevilling, at til Lydum
Kirke i Ribe Stift som ved Lynild den 11. Septbr. tog
Skade, betaales af hver Kirke i de fire Stifter i Jylland
efter Studeskats Ligningen (!). Af Vinding 5 Mk. 9
Sk., af Vind 3 Mk. 1½ Sk.

Efter dette lille Landsvue slutter jeg med en Baga-
tel fra Vinding, der røber en glædelig Udvikling mod
det bedre i Naboskabet mellem Præstegaarden og
Tusholt. Det er Pastor Kühlmann, der skriver: I Au-
gust 1784 lod jeg med Tusholts Mænd sætte en Aa-
legaard ved Brunbjerg. Halvdelen af Aalene tilfalder
mig, og den anden halve Del bemeldte Mænd.

Ogsaa paa anden Vis røbes en glædelig Udvikling,
om end noget senere. Pastor Buchhave erklærer saa-
ledes 1840 i Liber Daticus, at de Vind Oste i hans Tid
har været ulastelige.

Meget mere, end jeg her har kunnet medtage, staar at læse i Liber Daticus. Men jeg haaber allerede gennem mit Causeri, thi et Causeri er Liber Daticus, at have meddelt Dem et Pust fra en gammel Tid, vist hvilken rig Kilde, Liber Daticus kan være, og skulde jeg tillige have givet en og anden Lyst til at kikke i Deres eget Sogns, saa var det maaske ikke det ringeste Resultat af min Passiar.

EN MESALLIANCE I RINGKØBING

BROCKDORFFER OG BETTENHAUSER

Af *P. Schou*.

I.

Brockdorfferne.

I AARET 1745 døde i Preetz i Holsten Major Henrik v. Brockdorff, der foruden Preetz ejede den store Gaard Visselbjerg vest for Varde, (Alslev Sogn, Skads Herred, Ribe Amt). Henrik Brockdorff havde blandt sine Forfædre mange kendte holstenske Grever, og hans Stamtavle kan følges tilbage til Marquard v. Brockdorff, der i Aaret 1336 var en af Grev Gert's (Den kullede Greve) Feltherrer i Nørrejylland. (Se Kroniker i »Skive Folkeblad« 11. og 14. Januar 1941).

Henrik v. Brockdorff efterlod sig 2 Børn, den 8aarige Christian Ehrenreich og den 7aarige Charlotte Amalia.

Som Formynder for dem udpegedes Landraad Hans Adolph Brockdorff fra Kiel og Conferensraad Detlef Brockdorff paa Rohlsdorf; men da de boede saa langt borte, befuldmægtigedes »Oberst-Lieutenant Jochim Brockdorff i Colding« til at repræsentere dem og administrere Visselbjerg. Formynderne vilde have Godset solgt og lod det vurdere til Auktionsefterretning af Retten udmeldte edsvorne Mænd. Disse vurderede det til 11,536 Rdl. 3 Mk. og

7 Sk., men ved den paafølgende Auktion blev det højeste Bud kun 8210 Rdl. Det besluttedes derfor, at Godset skulde bevares og administreres for Børnene, til den 8-aarige Chr. Ehrenreich blev myndig. 12 Aar efter — i 1757 — solgte Børnene, der nu var blevet voksne, Godset for 16,000 Rdl. til den tidligere nævnte Joachim Br., der nu var blevet Generalmajor, og som havde været Godsets Administratior. Det var altsaa en god Forretning at vente med at sælge Ejendommen.

Charlotte Amalia Br. blev gift med en Landraad Brockdorff i Holsten, medens Christian Ehrenreich levede sin meste Tid i Danmark. I 1763 købte sidstnævnte Herregaarden »Hessel« ved Grenaa, som han ejede til 1769. Fra 1770—73 ejede han Rugballegaard ved Vejle, og endelig i 1778 købte han Hovedgaarden Søndervang med Gaarden Østertoft i Stadil Sogn ved Ringkøbing, af Generalauditor Andr. Høyer til Iruø for 32,000 Rdl. — I Pontoppidans »Danske Atlas 1769« betegnes denne Ejendom saaledes: »Syndervang er en gammel fri og complet Sædegaard. Bygningen er ikkun maadelig, siden Gaarden sielden af Eierne har været beboet, men gjerne bortforpagtet. Ladegaarden er stor og sat i god Stand«. — Den gamle Hovedgaard er nu nedrevet for mange Aar siden. Den nuværende Hovedbygning er en almindelig god Avlsbygning, hvortil der hører ca. 8 Tdr. Hartkorn. — Søndervang har sin egen gamle Spøgelseshistorie. Naar nogen skal dø paa Gaarden, flyver Porten op ved Midnat, og med stort Bulder kommer der ind i Gaarden sydfra rullende en Vogn, som snart efter giver sig paa Rejsen nordpaa.

Christian Ehrenreich Br. ægtede Henriette Kir

stine Pultz, der ogsaa var af tysk Adelslægt. (Fra Slægten Pultz nedstammer bl. a. Forfatteren Harry Søiberg). De fik ialt 8 Børn, nemlig Sønnerne Hendrik og Chr. Ehrenreich (født paa Rugballegaard) og 6 Døtre: Charlotte Augusta, Sophia, Lovise, Juliane, Lise og Karen.

Christian Ehrenreich Br. skal have været en haard Mand, saavel mod sine Bønder som mod sig selv. Herom fortælles der forskellige Historier.

Saaledes brækkede han engang sit Ben, og da han kom op og saa, at det var sat skævt sammen, satte han efter Sigende Benet fast i Dørkarmen og brækkede det paany, for at Lægen kunde faa en Chance for at have bedre Held med sig anden Gang.

Om den mærkelige Maade, hvorpaa han kom af med Søndervang, er der berettet i Hardsyssels Aarsbog 1941. — Efter Afstaaelsen flyttede han med Familien ind til den nærliggende Købstad Ringkøbing. Han var da 46 Aar gammel. Her i Ringkøbing boede han antagelig til sin Død som 83-aarig i 1819, altsaa i 37 Aar.

Chr. E. Brockdorffs Efterkommere.

Sønnen Hendrik blev som voksen Kaptajn, fik Ejendommen Aa Mølle ved Struer og blev Medlem af Stænderforsamlingen i Viborg. En Søn af ham, Christian Brockdorff, var i flere Perioder Folkestingsmand for Lemvigkredsen.

Søndervangsmændens anden Søn Christian løste i 1810 Borgerskab som Købmand i Ringkøbing; men det gik sørgeligt tilbage for ham, thi 23. Juni 1845 døde han i Ringkøbing som Fattiglem.

Han havde Døtrene: 1) Henriette Christine,

f. 29. December 1811, g. 17. Januar 1834 med Skræder Hans Juel Jensen, d. 16. Maj 1868 i Ribe. 2) Karen Juulsgaard, f. 28. August 1818, g. 29. November 1849 m. Møllebygger P. Jensen, Hvorup. 3) Poulina Julsine Kirstine, f. 18. Januar 1820, g. 11. Maj 1850 m. Smedemester Thomas Torp Nyboe, f. 19. December 1825 i Ringkøbing.

Hvad de 6 Døtre angaar, blev Charlotte Augusta g. m. Købmand i Ringkøbing Andreas Feld. De »bekom« en Datter: Henriette Christence, f. 17. April 1794.

Sophia blev gift med Krigsraad Bendix Andreas Heide. De fik den 9. Maj 1794 en Datter Christence.

Lovise blev 19. September (Aarstallet ubekendt) viet til Told- og Consumptionsinspektør Jacob Als-bak (iflg. Wibergs Præstehistorie blev hun senere g. m. Præsten Gomme Frederik Brandt i Tryggevlev paa Langeland).

Juliane g. m. Købmand Poul Bettenhausen.

Lise blev 20. August 1802 viet til Købmand Henrik Husted, Ringkøbing. De fik bl. a. en Søn: Konsul Chr. Husted, Ringkøbing. Af hans 3 Døtre blev en gift med den kendte Fysikus Dr. med. Erik Holst, en anden med Konsul Berthelsen, begge Ringkøbing, og en tredie med Bankdirektør Thorup i Skive. — Konsul Chr. Husted's Hustru var en Søster til den førnævnte Pastor Gomme Fr. Brandt, og deres Mor var ogsaa født Brockdorff.

Karen blev gift med Købmand Jens Christian Juulsgaard.

Det Ægtepar, der har Interesse i denne Forbindelse, er Købmand Poul Bettenhausen og Juliane Brockdorff.

II.

Bettenhausen'erne.

I Tyskland er der flere Landsbyer, der har Navnet Bettenhausen,*) nemlig en i Württemberg, en i Hessel-Kassel og en i Sachsen-Meinungen. Fra en af disse Byer stammer den til Danmark indvandrede Slægt af dette Navn.

I den første Halvdel af det 18. Aarhundrede var der i den danske Landmilits en ung Tambour (Trommeslager) ved Navn Johan Henrik Bettenhausen; han var født i Aaret 1705. Antagelig er han den første af Slægten her i Danmark. Det var urolige Tider dengang, og f. Eks. Hessel-Kassel var udsat for Krigsbegivenheder. Det var paa den Tid ikke ualmindeligt, at de unge Mænd lod sig hverve til en fremmed Hær. I den danske Milits var der saaledes mange Tyskere, og en af dem var aabenbart Bettenhausen. — Omkring Aaret 1750 var han nok blevet ked af Krigerhaandværket, thi da slog han sig ned i Ringkøbing som Skomager. Der havde ellers ikke været saa glimrende Forhold for Skomagerne i Ringkøbing i Aarene, før Bettenhausen etablerede sig, hvilket fremgaar af en Indberetning fra det lokale Toldkammer i 1735. Det hedder her bl. a.: Byens tre Skomagere . . . ere alle tre saa fattige, at de ikke har Læder til et Par Sko, men maa købe det i Byen til hvert Par. (De) arbejder efter, som de kan afsætte, og i saa Maade dem intet andet end Fattigdom at tilskrive«.

Af en Indberetning af Byens Magistrat i 1744 frem-

*) I Tyskland menes der kun at leve en enkelt Person af Slægten Bettenhausen.

gaar det endvidere, at Ringkøbing i det hele taget paa det Tidspunkt var en fattig By. Om »Indvaærnerne« i Byen hedder det saaledes her, at de foruden at være »godgjørendes, høflige, arbeidsomme, flittige og ambitionerede« (ærgerrige) tillige er fattige. Ringkøbing havde paa det Tidspunkt ca. 500 Indbyggere.

Johan Bettenhausen lod sig altsaa ikke afskrække af Udsigten til Fattigdom, men tog fat. Han havde været gift, mens han var ved Militzen; men hans Hustru døde og efterlod ham en lille Datter, der hed Anna Hedvig. I Aaret 1757 giftede han sig som 52-aarig for 2. Gang, denne Gang med Kirsten Holme.

Ringkøbing Kirkebog fortæller herom: »4. Dec. 1757 Lars Johan Henrich Bettenhausch (man ser Endelsen »en« er bortfaldet) og Kirsten Lauritsdatter Holme copulerede i Kirken«. — I dette Ægteskab kom der fire Børn, nemlig Anna Barbara (f. 1763), Wilhelmine (f. 1768), Poul Frederik (f. 18. Marts 1769) og Frederikke. Datteren af første Ægteskab, Anna Hedvig, rejste til Holland.

I 1779 døde Johan Henrik Bettenhausen. Den 20. Marts 1779 blev der skiftet efter ham. Som saa ofte paa den Tid viste det sig, at Boets Gæld oversteg dets Aktiver, idet Gælden udgjorde 104 Daler, 3 Mk., 2 Sk. og Aktiverne 86 Daler, 1 Mk., 7 Skp. — Det har da sikkert været smaa Kaar, Familien har levet under — selv om det nok var almindeligt, at Boerne blev gjort saledes op, at der ikke skulde svares for meget i Afgift. Lavværge for Enken var Postillon Jacob Lauritsen Holm, antagelig hendes Broder, han og Købmand Jens Crone kautionerede for hende, saa at hun kunde beholde sine Ejendele. —

Den 27. Marts 1779 blev Bettenhausen begravet; han blev 74 Aar. Enken Kirsten Holme døde to Aar efter, altsaa i 1781.

III.

Poul Frederik Bettenhausen og Juliane v. Brockdorff.

Sønnen Poul Frederik kom i Handelslære — vi kan jo gætte, at det var hos den Købmand Crone, som ved Skiftet efter Johan Bettenhausen af en eller anden Grund — maaske Slægtsskab — viste Interesse for Familien. — Poul Frederik Bettenhausen blev som 24-aarig — i 1793 — selv Købmand i Ringkøbing.

Fem Aar efter, i Januar 1798 — giftede han sig med den førnævnte Juliane v. Brockdorff, som jo sammen med sin Far og sine Søkende havde boet i Ringkøbing siden 1792. — Hvem skulde have tænkt sig, at den fattige, hvervede Tambur og Skomagere Søn, skulde faa en adelig Ritmesters Datter? — I Aaret 1799 fik Poul Bettenhaus, som Navnet nu gerne blev forkortet til, og Juliane deres første Barn, en Datter, der blev kaldt Henriette Christine efter sin Mor. Hun holdtes over Daaben af »Frue Brockdorff« (sikkert Mormoderen), der ledsagedes af Frøken Lise Brockdorff (senere Fru Husted). Titlerne Frue og Frøken brugtes da kun om Damer »af Rangen«, ellers anvendte man Betegnelserne Madame og Jomfru.

I 1803 fik Ægteparret endnu en Datter, som fik Navnet Kirstine Frederikke og endelig i 1804 en Søn Christian Henrik.

Poul Bettenhaus's Købmandsgaard laa paa den østre Side af Østergade i Ringkøbing. Bygningerne var forsikret for 2120 Rdl.

Fra Aaret 1812 drev Købmand Bettenhaus sammen med sin førnævnte Svoger, Købmand J. C. Juulsgaard (gift m. Karen Brockdorff) og en Garver J. Korsholm et Garveri eller en Læderfabrik. (Om dette Garveri se Hardsyssels Aarboeg for 1933 Side 83).

Poul Bettenhaus's Død.

Poul Bettenhaus blev imidlertid indhentet af Døden, mens han endnu stod i sin Manddoms bedste Aar. Den 7. December 1815 afgik han nemlig ved Døden, kun 46 Aar gammel. — Hans Hustru var da 34 Aar.

Den 31. Januar 1816 mødte Skifteforvalteren, Kammerjunker Sponeck og gjorde Boet op. Det var et ret rigt Bo; der ejedes ikke saa faa Obligationer og andre Værdipapirer. Enken Juliane Brockdorff tilsagde Børnene en Arv paa 4000 Rdl., og dermed var baade Slægtninge og Skifteret tilfreds.

I 1817 giftede Juliane sig igen. Hendes anden Mand hed Peder Schmidt Schouboe. Han overtog Bettenhaus's Købmandsforretning og traadte ogsaa ind i hans Sted som Medejer af Garveriet sammen med Svogeren Juulsgaard.

I Fællesskab med denne og den tredie Svoger C. H. Husted (g. m. Lise Br.) ejede han et Fartøj (en Schaluppe). Juulsgaard var forøvrigt Medejer af de fleste Skibe, der da havde hjemme i Ringkøbing, nemlig af 2 Smakker, 2 Galeaser, 2 Schalupper, 2 Jagter og 1 Pram. Foruden disse hørte paa det Tidspunkt (1817) kun 3 Jagter og 1 Galease til Ringkøbings Flaade. (I Englandskrigen havde Byen mistet de 12 Skibe, som den da havde). — Ogsaa Husted var Medejer af flere af Skibene. Det har sikkert været

virksomme Mænd disse Købmænd, der hver fik en Datter af Christian Ehrenreich Brockdorff.

I 1817 anlagde Købmand Juulsgaard og Købmand Husted hver for sig en ny Tobaksfabrik, De synes at have hørt til de mest velhavende i Byen.

Da saaledes 11 af Byens Mænd samt en københavnsk Grosserer ved den Tid skænkede 2500 Rdl. til en ny Skolestue, var Juulsgaard, næst efter Grossereren, og ved Siden af en Købmand M. A. Cohn den højeste Bidragyder med 300 Rdl., og Schouboe og Husted gav hver 100 Rdl.

Poul Bettenhaus's og Juliane Brockdorffs Datter Henriette Kristine blev gift med Købmand F. Chr. Schou, (Hardsyssels Aarbog 1933), og da hun døde 9 Maaneder efter Brylluppet, blev den yngre Søster Kirstine Frederikke efter et Aars Forløb gift med Schou.

Det tredie af Poul Bettenhaus's Børn, Sønnen Chr. Henrich blev født 10. April 1804 i Ringkøbing, dismitteret fra Snedsted Seminarium i Thy i 1829 med Karakteren »udmærket duelig« — den bedste Karakter, der gaves. Han var en Tid Huslærer i Tødsø Præstegaard paa Mors og 1831—33 Biskolelærer i Tim. Han døde 12. April 1833. Gift 29. December 1831 med Ane Pommer, Datter af Skomager P., Odense. Hun døde i Rindum 1877.

En Søn af ham hed ligesom Farfaderen Poul Frederik Bettenhaus. Han blev gift med Christine Caroline Marie f. Strandbygaard. Han ejede en Tid Rindum Kjærgaard ved Ringkøbing og var senere Vejassistent.

De havde Børnene Chr. Henrik B., f. 3. December 1855, Anton Strandbygaard B., f. 14. Sep-

tember 1858 og Meta B., f. 18. Oktober 1874. Den førstnævnte af disse bor (hvis han lever endnu) i Byen Oskos ved Michigansøen i U. S. A. — Han var tidligere Post- og Telegrafuldmægtig bl. a. i Odense, Silkeborg og Rødby.

Anton S. Bettenhaus blev Anlægsgartner i Ribe.

Datteren Meta, der gik over til Katolicismen, kom i Dalum Kloster ved Fruens Bøge.

FRA TØRLÆGNINGSFORSØGENE I NISSUM FJORD

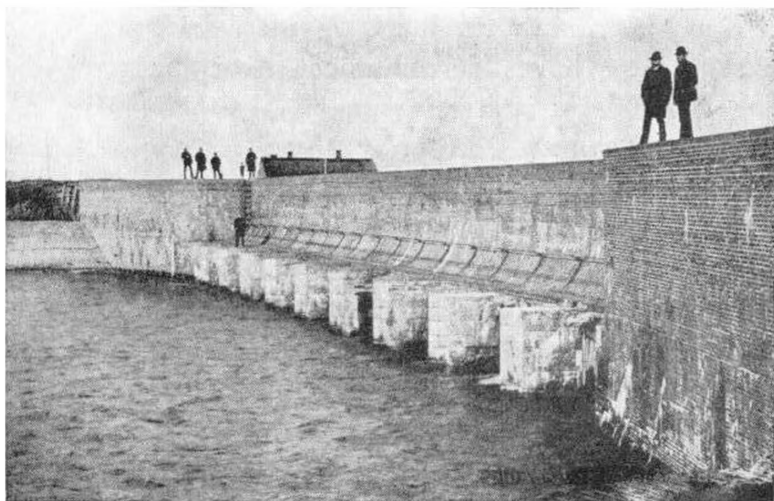
Af J. Gr. Pinholt.

I DETTE Efteraar, da man kan fejre Tiaaret for de Arbejder, der gjorde Forholdene i og ved Nissum Fjord stabile og produktive, og hvorved der nu er skabt betryggende Tilstande, som formentlig vil kunne bevares i en meget lang Fremtid, vil det maa-
ske kunne læses med nogen Interesse, hvad der tidligere over en lang Aarrække og med særdeles store økonomiske Ofre søgtes udført for at kunne opnaa Udnyttelse af de derværende Muligheder. Det var herhjemme en af Datidens største Projekter, men næppe noget tilsvarende mislykkedes som dette og bragte Tab af Millioner. Det maa siges at være en industriel Tragedie, som vort Land næppe tidligere endog tilnærmelsesvis har set Magen til.

Nissum Fjord har et Flademaal af henved halvanden Kvadratmil. Klittangen, der afgrænser Fjorden fra Vesterhavet, er paa de smalleste Steder som ved Thorsmindeløbet kun ca. 3000 m bred. Dybden er ikke stor i nogen Del af Fjorden; paa de fleste Steder er den ubetydelig ved almindelig Vandstand. Det kan skønnes af, at man under Højbjergningen paa Tangen har adskillige Køreveje tværsover, og at dens nordlige og østlige større Del, nærmest Fjaltring og Bøvling Sogne, under stadig Østenvind endog kan ligge tør.

Netop den Omstændighed vakte Strandingskommissær Kastbergs Opmærksomhed, og han opnåede 1844 Bevilling til at inddæmme Fjordens nordligste Del. Der lagdes nogle Dæmninger om ca. 3000 Tdr. Land af Fjordomraadet. De opførte Diger var sikkert temmelig primitive, idet Planen var beregnet paa den størst mulige Billighed, og da Vestenvinden bragte Vandet til at stige, faldt Digerne, og dermed gik dette første Forsøg i Vandet.

Men der var nu vist Vej til Vinding, og snart toges fat paa Arbejdet i det store. Bevillingen overtoges af det københavnske Handelsfirma Josef Owen & Sønner. Den nye Koncession var fra Begyndelsen af ligeledes kun paa en partiel Udtørring, men senere udvidedes den til at omfatte hele Fjordsarealet. Man omgikkes med Planer om at føre Vandmasserne ud i Havet gennem Jernrør under Klitterne. Dette blev dog kun ved Teorien. Paa dette Stadium overtoges Projektet af Thomas Kingdon, London, efter hvis Initiativ Aktieselskabet »The Danish Landcompany« dannedes. Den ledende Ingeniør Thomas Earle greb ind med kraftig Haand, saa nu blev der livligt Røre og travl Beskæftigelse paa de ellers øde Klitlængder. Paa Tangen opførtes Dæmninger for at holde Vesterhavet ude. Der byggedes et Sluseværk ved Thorsminde, for at man uforstyrret kunde foretage Arbejder inde i Fjorden, og der paabegyndtes Anlæg af en kraftig Dæmning efter den første Plan i den nordlige og østlige Del af Fjorden. Selskabet forfulgtes imidlertid af Uheld. Vesterhavet var ikke til Sinds saadan at lade sig tøjle. Snart hist og snart her brød det over Dæmningerne paa Tangen, og da Thorsmindeslusen næ-

Den gamle Thorsmindesluse.

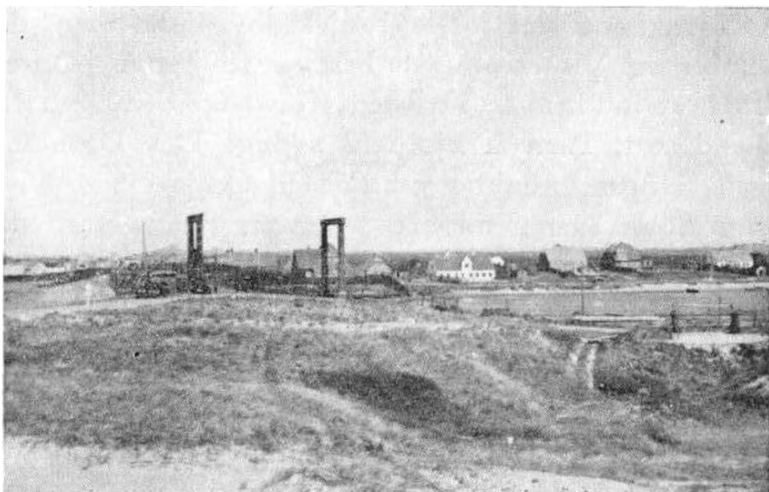
sten var fuldendt, tog Havet Tilløb og ødelagde i Løbet af et Par Timer, hvad der var blevet opført med Ofre af Penge i Tusindvis og en Masse Menneskekraft. Kun enkelte forvredne Bjælker blev tilbage som en Slags Paamindelse om Menneskers Afmagt til at udrette noget paa denne Tumleplads for mægtige Naturkræfter. I blodig Ironi lukkede saa Havet samtidigt Mindeløbet med en stor Sandbarre — rigtignok lidt længere borte fra Havstokken, end Slusen havde staaet. Inde i Fjorden ødelagdes desuden Earles ikke fuldførte Digeværk. Kort Tid efter, den 5. Oktober 1860, satte han Livet til ved som frivillig at deltage i et heltemodigt Redningsforsøg for at frelse Mandskabet fra det engelske Dampskib »Arctic«, strandet for Nordharboøre. Han ligger begravet paa Lemvig Kirkegaard.

Alt dette var et haardt Slag for Selskabet; men Ævret blev dog ikke opgivet. En ung Ingeniør, en Englænder Birckenshaw, engageredes.

Det blev imidlertid mere og mere indlysende, at man maatte have Herredømmet over Thorsmindeløbet, hvis Udtørringsforsøgene skulde føre til et gunstigt Resultat. Derfor toges igen fat paa Opførelsen af en Sluse og i endnu større Dimensioner; men dens Skæbne blev snart som Forgængerens; Birckenshaw magtede ikke at overvinde de Vanskeligheder, Naturen frembød, og han trak sig tilbage.

Hans Eftermand blev i Aaret 1866 den danske Ingeniør C. Bruun, der løste den hidtil uløselige Opgave: at opføre et fast Sluseværk, saa Fjorden kunde blive en Indsø. Hans Arbejde var i sin Slags et af Landets stolteste. Slusen, der kostede godt 100,000 Rdlr. og stod færdig i Efteraaret 1870, har nu staaet siden, og man kan næppe paavise en mangelfuld Fuge, endsige at en Sten har forskudt sig i hele det kolossale Murværk. Og dog har den ofte rystet i sin Grundvold, naar det vældige Havbrod drev sine Bølgeslag mod Portene, saa Vandet endog piskedes over Bølgeskærmen — en Snes Fod over daglig Vandstand.

Ingeniør Bruun brød med de tidligere Teorier. Ca. en halv Fjerdingvej Nord for Mindeløbet udgravedes i en Afstand fra Havstokken et stort Bassin af betydelig Dybde og Udstrækning. Bunden blev forsvarligt udført med Masser af Beton, hvilende mellem og paa nedrammet Tømmer, for at Bunden kunde blive fast. Under Sluseportene fik det hele desuden en solid Forskalning af et Murværk, bestaaende af bedste hollandske Klinker, nedlagt i Cement. Over dette opførtes en mægtig Mur, hvilende paa ni svære Piller, uden om hvilke fandtes ti Gennemløb. Disse lukkedes mod Vest af svære, selvvirkende Porte, der lod Vandet passere ad Havet til, naar Fjordens Vand

Den nye Thorsmindesluse.

stand var højere end Havets, og lukkede sig, naar Havet brød paa. Desuden var der anbragt svære Reserveskod, som ved Spil kunde hæves eller sænkes for at regulere Strømmen. Paa hele det gigantiske Murværk, som var omtrent 200 Fod langt, byggedes mod Vest en stærk Bølgeskærm.

Sluseværket, der støttedes af store, i omfattende Udstrækning med Beton beklædte Dæmninger, blev ved Kanaler sat i Forbindelse med Havet og Fjorden. Det gamle Mindeløb lukkedes med en forsvarlig Dæmning, da det, som det plejede næsten hvert Aar, sandede til.

Nu skulde man tro, at Maalet endeligt var naaet; hvad der længe havde staaet som Hovedvanskeligheden, var overvundet. Foretagendet var imidlertid overgaet til et nyt Selskab, »Nissum Fjord-Company«, ligeledes engelsk, hvis Koncession gjaldt til 1880. Dette sparede da ogsaa hverken paa Penge eller Arbejde for at skumme Fløden af Foretagendet.

Tværtimod det første Projekt begyndte man, da Slusen om Vinteren havde bestaaet sin Prøve, i Aaret 1871 at inddæmme »Falsted Kog«, et 3—4000 Tdr. Land stort Parti af Fjordens sydlige Del. Dæmnings Udgangspunkter var Falsted Odde i Sdr. Nissum Sogn. Derefter løber den tværs over »Fjorden« til Gjørding. Ca. 400 Fod fra Land drejer Diget af i Sydøst og gaar en Del uden for Kysten, paa hvilket Sted Holstebroaa løber parallelt med den. Derefter tager den Retning videre uden om Fjordens sydlige Parti tilbage til Falsted, stadig i saa stor Afstand, at der er god Plads for Afløbet af Oplandsvandet.

Denne mægtige omtrent to Mile lange Dæmning kostede store Summer. Langs Nordsiden, hvor Højden er 10 Fod over d. V., blev den paa en Strækning af ca. 6000 Fod beklædt med en Betonforskalning af indtil 4 Fods Højde for at beskytte mod Bortskylning, idet der med nordlig Vind kan opstaa kraftig Bølgegang og om Vinteren komme stærke Isskruninger. Paa Østsiden er Højden 9 Fod, paa de bageste Sider 6—7 Fod.

For at pumpe dette store Indelukke læns blev der paa Falsted Odde anbragt Pumpemaskiner, deriblandt en stor Centrifugal-Pumper paa 75 HK., der udkastede 5—6000 Tdr. Vand pr. Minut. Det udpumpede Vand blev ledet i en Kanal under Maskinen ud i den større Del af Fjorden. Paa Falsted opførtes ogsaa Huse til Maskinerne, Arbejderne og den ledende Ingeniør, — en hel lille Koloni. Men lige meget hjalp det! Man fik vel i Begyndelsen blottet den højeste Del af Partiet, ca. 1000 Tdr. Land med 1 Fod Vand; den lavere Del med indtil 7 Fod Vand kom ogsaa til Syne. Bunden var af udmærket Beskaffenhed med et

Det nye Indløb ved Thorsminde.

dybt og fedt Lag Ler. Der gravedes Kanaler og projekteredes Veje; der fulgte en Inddeling i Parceller, og alt var saare godt, — kun paa det nær, at Vandet ikke rigtigt vilde forsvinde af Kogen! Koncessionen udløb; den blev fornyet nogle Aar, og i den Tid lærte saa »Nissum Fjord-Company«, at dels vilde Udgifterne til Dæmningens Vedligeholdelse og til Driften blive alt for store, og — hvad der var endnu værre — man kunde aldrig opnaa betryggende Garanti for Arealets stadige Tørholdelse. Da Interessenterne idelig maatte punge ud uden Udsigt til Gran af Gevinst, blev endelig med eet hele Foretagendet opgivet af Kompagniet 1885, som var yderste Termin for Foretagendets Fuldførelse. Og saaledes blev da Staten som før 1844 Herre over Nissum Fjord, der med sine storslaaede Arbejder laa som et slaende Bevis paa, hvor risikabelt det er at slaa større Brød op, end man kan bage.

Den 29. August blev samtlige Kompagniets Ejen-

dele stillet til offentlig Auktion. Gennem de Salgspriser, som opnaaedes, fik man et lille Begreb om, hvad Selskabet havde maattet ofre paa denne Spekulations Alter, skønt dette jo var forsvindende imod, hvad der i det hele spildtes paa Tørlægningsprojektet. Maskinhuset og samtlige kostbare Udpumpningsmaskiner solgtes for i alt 2400 Kr., — en enkelt havde kostet 70,000 Kr.! Den store Dæmning omkring Falsted Kog blev budt ind for ca. 1000 Kr.; — Køberne vilde anvende den til Høslæt, da dens Overflade — ca. 50 Tdr. Land stort — gav fortrinligt Hø. Den ubeskadigede Thorsminde-sluse solgtes senere med tilhørende Slusemesterbolig for — 700 Kr. — Slusen indgik som bekendt i Statsarbejderne 1931, idet den eksproprieredes for 2500 Kr. Den udvidedes mod Syd med to Gennemstrømsaabninger og en Kammersluse.

Den store, mislykkede Spekulation gav saaledes endelig noget værdifuldt til Udbytte; men det blev ikke til dem, der egentlig fortjente det.

H J E R M K I R K E

Af Lærer *P. Nørskov Lauritsen.*

NÆRVÆRENDE Afhandling har ligget i 10—15 Aar. Den blev i sin Tid skrevet med Tanken paa muligvis at kunne indgaa som Led i en eventuel samlet Beskrivelse af Hjerm Sogns Historie. Dens Fremkomst nu skyldes en Opfordring af Hr. Kirkearkitekt Fritz, Aarhus, som ledede Arbejdet ved Kirkens Istandsættelse 1937—38, og som dengang fik Afhandlingen til Laans. Tiden har nødvendiggjort enkelte Smaaændringer.

P. N. L.

Kirkebygningen.

Hjerm Kirke var i Middelalderen en af de saakaldte »Fjerdingskirker« og Herredets Hovedkirke. Dens Beliggenhed i Sognet, ca. 1¼ km fra det vestlige Sogneskel og ca. 6½ km fra den nordøstligste Del af Sognet, synes at vidne om, at Sognets Beboere ikke har været ene om at bestemme Kirkens Plads. Kirken er maaske oprindelig bygget for et større Omraade end Hjerm Sogn. Hjerm Herredsting har sikkert fra først af været holdt her i Nærheden. Og der er Grund til at antage, at her engang har været en hedensk Helligdom, hvori der i Forbindelse med Tinget blev foretaget Ofringer. Da Kristendommen kom til Egnen, blev der uden Tvivl i Stedet for den hedenske Helligdom bygget en Kirke af Træ her — en Kirke, som vel ogsaa brugtes i Forbindelse med Her-

Hjerne Kirke.

redstinget. Det er rimeligvis disse Omstændigheder, der har bestemt Kirkens Plads, og ikke — hvad Sagnet fortæller her som saa mange andre Steder — onde Trolde, der hindrede, at Kirken opførtes midt i Sagnet.

Den nuværende Bygning er opført omkring Midten af det 12. Aarhundrede af Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Og Sognets Beboere har hjulpet hverandre med at slæbe Stenene sammen fra hele Sagnet. Hvem, der som Haandværkere har tilhugget Stenene, vides ikke. Heller ikke hvem Bygherren var, hvem der havde Initiativet og Ledelsen i Arbejdet. Man ved, at nogle af Svend Estridsens Kongeslæggt havde Gods her i Eggen. Saaledes skænkede Svend

Estridsens Sønesøns Søn Hertug Buris Henriksen 1163 Gods her i Sognet til Oprettelsen af Tvis Kloster. Og Biskoppen i Ribe havde vistnok ogsaa Gods her. Man kan maaske derfor gætte paa, at en af disse to Herrer har haft en Haand med i Kirkebyggeriet her. Men det er kun Gisninger.

Oprindelig bestod Kirken kun af Skib og Kor, der ligesom nu havde lige Afslutning mod Øst, som vistnok de fleste vestjydske Kirker har. Der var to Indgangsdøre, Mændenes mod Syd, Kvindernes mod Nord. Den sidste ses nu tilmuret. Vaabenhuse fandtes ikke. Skib og Kor havde flade Bjælkelofter, og under en Bue kom man fra Skib til Kor. Vinduerne var faa og meget smaa, som det var almindeligt i den romanske Bygningsstil. De havde rundbuede Karmsten af tilhugget Granit. Det er sandsynligt, at der ingen Vinduer fandtes mod Nord. Der har altsaa hvilet et noget tungt og mørkt Præg over Kirkerummet, saa Sindet stemtes til Alvor. To tilhugne Sten i Gærdet ved søndre Kirkegaardslaage er vistnok Overliggere fra de oprindelige Vinduer.

Kirken stod nu som en taarnløs Bygning i ca. 300 Aar. Men i 15. Aarhundrede blev Bygningen underkastet en gennemgribende Forandring, idet Taarnet byggedes. Kirkens Vestgavl blev nedbrudt, og Granitkvadrene herfra ses endnu indmurede i Taarnets nederste Parti, mens man forøvrigt opførte Taarnet af Tegl (Munkesten). Det underste Taarnrum forsynedes med Krydshvælving og sattes i Forbindelse med Kirkeskibet ved en halvrund Bueaabning.

Taarnets nuværende Tagkonstruktion, der minder noget om Løgformen, kun at den er firkantet, er utvivlsomt fra 1791, hvilket Aarstal staar i Fløjen.

Udsigt til søndre Korsarm 1938.

Indtil da havde Taarnet antagelig enten Pyramidetag (4 Tagflader) eller Sadeltag (2 Tagflader). Det var tækket med Bly. I et Regnskab fra 1612 meddeles, at der er taget noget Bly fra Vaabehuset og lagt op paa Taarnet, »paa det man kand vide, huor det er bleffuen aff«, tilføjes der. Ingen maatte altsaa tro, at det var stjaalet, og heller ikke, at det var gaaet i Kirkeværgernes Lommer!

Ved samme Tid, som Taarnet byggedes — vel altsaa omkring 1450 — fik Kirken bygget sine to Korsarme mod Syd og Nord. Ogsaa her benyttede man Granitten, saa langt Kvadrene rakte, og for Resten Tegl. Den oprindelige Korbue, ud for hvis Murpiller Korsarmene skulde bygges, blev nedbrudt, og i dens Sted opførte man en langt større halvrund Bueaabning længere mod Vest, saa Kirkeskibet blev noget kortere, maaske omtrent saa meget som Halvdelen af Korsarmens Bredde. Korsskæring, Kor og begge

Udsigt til nordre Korsarm 1938.

Korsarme fik Krydshvælvinger ligesom Taarnrummet. Ved Siderne af Indgangsdøren i søndre Korsarms Gavl sidder nu udvendig to stærkt profilerede Granitsten. De er utvivlsomt Kragstenene fra den oprindelige Korbue, de Sten eller de Baand paa Sidepillerne, som selve Buen hvilede paa. Indgangsdøren i søndre Korsarm er indsat 1891. Der synes før at have været et Vindue over Dørens Plads.

Af hvilken Grund har man mon foretaget denne store Udvidelse af Kirkerummet i 15. Aarhundrede? Det kan ikke tænkes, at det har knebet med Plads til den Menighed, som da samlede. Snarere gjorde man det for at give Kirken mere Anseelse og Værdighed.

Ogsaa det lille Vaabenhus, som staar uden for Skibets Syddør, er opført i 15. Aarhundrede. Indtil 1612 havde Vaabenhuset ligesom selve Kirken Blytag. Men dette Aar fik Vestsiden Tegltag, idet Blyet

— som nævnt foran — lagdes op paa Taarnet. Aar 1700 stod Vaabehuset endnu med Bly paa den ene og Tegl paa den anden Side. Der meddeles intet om, hvornaar det sidste Bly er fjernet fra Vaabehuset. Man kan altsaa ikke »vide, huor det er bleffuen aff«.

1639 fik Kvinderne deres »Vaabehus«. Da hentes der, som det ses af Regnskabet, 3 Læs Kalk (18 Tdr.) i Daugbjerg. Der købtes Tømmer til Vaabehuset samt Mur og Tagsten, og man betalte en »Murmester for Vaabehuset at mure og Tagsten paa baade Sider at hænge«. Endnu i 1700 stod dette Hus med sit Tegltag »paa baade Sider«. Hvornaar det er nedbrudt, kan ikke siges. Rimeligvis stod det til 1834 — til sidst benyttet som Gravkapel (se Arkitektens Bemærkninger S. 143 om Gravkapel 1834). Aftegning af dets Taglinier ses endnu paa Kirkemuren udvendig.

Kirkens Klokker.

Kirken har to Klokker. Den store, som indtil 1938 hang i en Aabning i Taarnets Nordmur, bærer Indskriften: »Aar 1869 den 7. August faldt Hjerm Kirkes største Klokke ned gennem Hvælvingen i Begravelsen i Taarnet, og Kirkeejerne Chr. Sloth, S. Chr. Pedersen, J. Willemoes og Nybye lod da denne Klokke støbe hos P. P. Meilstrup i Randers«.

Man stod vistnok ved en Begravelse og ringede med Klokkerne, da den store Klokke pludselig styrtede ned og gik gennem Taarnets Hvælving og gennem Gulvet ned i Begravelsen og knuste nogle Kirster. Derved revnede Klokken og maatte støbes om. Det var en lykkelig Hændelse, at der ved Klokkens Nedstyrtning ikke skete nogen Ulykke paa Mennekeliv, idet Ringeren blev hængende i Taarnets Træ

værk, da Klokken gik forbi ham ned i Dybet. —

Den revnede Klokke var imidlertid ikke Kirkens oprindelige. Denne ved man intet om. Den, der nu gik i Stykker, var støbt af Christian Mejer i Hamburg 1703. Den bar følgende smukke og ejendommelige Indskrift: »Dum trahor audite, voco vos ad gaudia vitæ.*) Anno 1703 haver Christen Linde til Wolstrup, Kiergaardsholm og Pallisberg etc. ladet denne Klokke støbe i Hamburg, Hjerm Kirke, Gud til Ære og Mennisken til opmuntring. Christian Mejer me fecit Hamburgi«.**))

Paa den lille Klokke, der indtil 1938 var anbragt i Taarnets Østmur, staar »anno dni. m. d. ceptimo her. abbet nels« (d. v. s. I det Herrens Aar 1507. Herr Abbed Niels). I Aarene 1503—1516 nævnes flere Gange en Abbed Niels Andersen i Tvis Kloster; og det er utvivlsomt ham, som har støbt denne Klokke. Dog er den næppe støbt til Hjerm Kirke. Indtil 1673 havde denne nemlig kun een Klokke. Men dette Aar fik Fru Elisabeth Friis, Axel Juuls Enke, kgl. Tilladelse til at indrette Begravelse under Kirkens Kor; og til Gengæld tilbød hun bl. a. at lade ophænge en Klokke »foruden den, som nu er«. Og da er den lille Klokke temmelig sikkert kommet til Hjerm Kirke. Hvor Fru Elisabeth har faaet Klokken fra, vides ikke. Den er ganske lille.

Kirkerum og Inventar.

I det 15. Aarh. — altsaa mod Slutningen af den papistiske Tid — blev mange Kirker smykkede med Kalkmalerier. Ogsaa vor Kirke fik sine. Men de sad

*) Lyt, naar jeg drages, jeg kalder eder til Livets Glæde.

**) Chr. M. gjorde mig i Hamburg.

Hjern Kirke indvendig før 1938.

der aabenbart ikke ret længe. Da der — vistnok i 1912 — blev indlagt et nyt Varmeapparat, og man førte en Skorsten op gennem Korbuens Pille mod Nord, stødte man efter Sigende paa nogle Ornamentter paa Kirkens Nordmur, som Pillen hidtil havde dækket. De før omtalte store Tilbygninger til Kirken har altsaa delvis ødelagt Malerierne. Indmurede Vinduer og andre foretagne Forandringer har vel ogsaa ødelagt en Del af dem, saa det vil vel næppe være af stor Interesse at faa afdækket de Rester, som endnu maatte findes bag de mange Kalklag. (cfr. Arkitekt Fritz' Oplysninger nedenfor). — De nu afdækkede Hvælvingsdekorationer viser Mogens Munks Slægtsvaaben og stammer vel fra kort efter Aar 1500.

Døbefonten — af Granit — er fra romansk Tid — fra samme Tid som Kirkebygningen. Nørre Nisum Kirkes Font har samme Form. I gammel Tid var det almindeligt, at Fonten havde sin Plads tæt ved Indgangsdøren; dermed symboliseredes Daaben som Indgang i Guds Menighed. Det er derfor tænkeligt, at Fonten her forhen har haft sin Plads ved Døren, og at den blev flyttet, da Ausumgaard's Herskabsstol, som nedenfor omtales, blev indrettet ved Døren. Senere havde Fonten i alt Fald sin Plads i den søndre Korsarm bag Pillen ved Prædikestolen. Men 1892 blev den efter Provstesynets Bestemmelse anbragt i Koret midt for Kirkeskibets Midtergang.

Et Krucifiks, som indtil 1938 hang paa Korbuens Pille mod Syd, er — bortset fra Døbefonten — Kirkens ældste Stykke Inventarium. Det menes at stamme fra kort efter 1400. Det er udskaaret i Træ i ca. $\frac{3}{4}$ Legemsstørrelse. Og man tør vel antage, at det oprindeligt havde sin Plads over Alterbordet, indtil Kirken et Par Hundrede Aar senere fik en Altertavle. 1938 istandsattes Korset med 4 Endestykker, hvor de fire Evangelistsymboler: Mennesket, Løven, Oksen og Ørnen er fremstillede, og Krucifikset flyttedes over paa Kirkens Nordvæg.

Altertavle og Prædikestol.

Kirkens Regnskab fra 1607 fortæller os, at Kirken i dette Aar fik sin Altertavle og Prædikestol — og sikkert ogsaa Lydhimlen. Mesteren for dette Arbejde var fra Viborg; men vi faar desværre ikke hans Navn opgivet.

Et Bud blev skicket til Viborg for »at tinge Sne-dickeren«. Der betaltes 2 Mark i Budleje. Der blev

lejet Vogn til Viborg for at hente Mesteren, som havde een, og maaske noget af Tiden to, Snedkere til Hjælp. Tømmer blev hentet baade i Viborg og i Lemvig. En Viborgtur kostede 1 Daler, til Lemvig 3 Mark. Snedkeren boede maaske, mens Arbejdet stod paa, i Telling, i alt Fald blev der sendt Vogn fra Telling til Kirken med »Øl og Mad til Snedckeren«. Hele Arbejdet stod vistnok paa i ca. et Fjerdingaar og maaske noget mere. Der var to Kirkeværgere, og en af disse har betalt 2 Snedkere til Kost, »da dy gjorde Prædickestollen oc Tafflen i 11 wgger og 2 Dage, som ehr 79 Dage«, 20 Dlr. 1 Mark. Den anden Kirkevæрге har Udgift til en Snedkers Kost i 62 Dage, 15½ Dlr. Kostpengene synes at have været ½ Mark daglig for hver og Arbejdsløen det samme.

I Snedkerløen har den ene Kirkevæрге betalt 5½ Dlr. 15 Skilling, den anden 3 Dlr. 15 Skilling. Men der kom naturligvis en Del flere Udgifter til: Der købtes Jern, og der betaltes Smedeløen, en Murermester maatte indmure Prædikestolen, en Karl maatte hjælpe til i Smedien, der maatte Hjælp til at oprejse Prædikestolen og Tavlen o. s. v. Men endelig var man saa vidt færdig, at man kunde leje Vogn »med Snedckeren til Wiborg at føre hanom hiem«.

Først næste Aar 1608 fik Tavlen sin sidste Pryd: Malingen. Da kom »Morten Maaller« for »Tafflen at formaalle«. Mester Mortens Hjemsted kender vi ikke. Det tog ham og hans Medhjælper 28 Dage at gøre Arbejdet færdigt, og han fik foruden Kosten 15 Dlr. ½ Mrk. i Løen.

Hele Arbejdet kostede vistnok Kirken ca. 120 Dlr., hvor Snedkerarbejdet tog ca. 90, og Malerarbejdet Resten.

Ved Kirkens sidste Istandsættelse opdagedes det, at der paa den indvendige Side af Panelet ved Prædikestolstrappen, dækket af senere Overmaling, fandtes en Indskrift, der meddelte, at daværende Sognepræst og Provst Christen Pedersen havde givet 20 Daler til Tavlen og Prædikestolen.

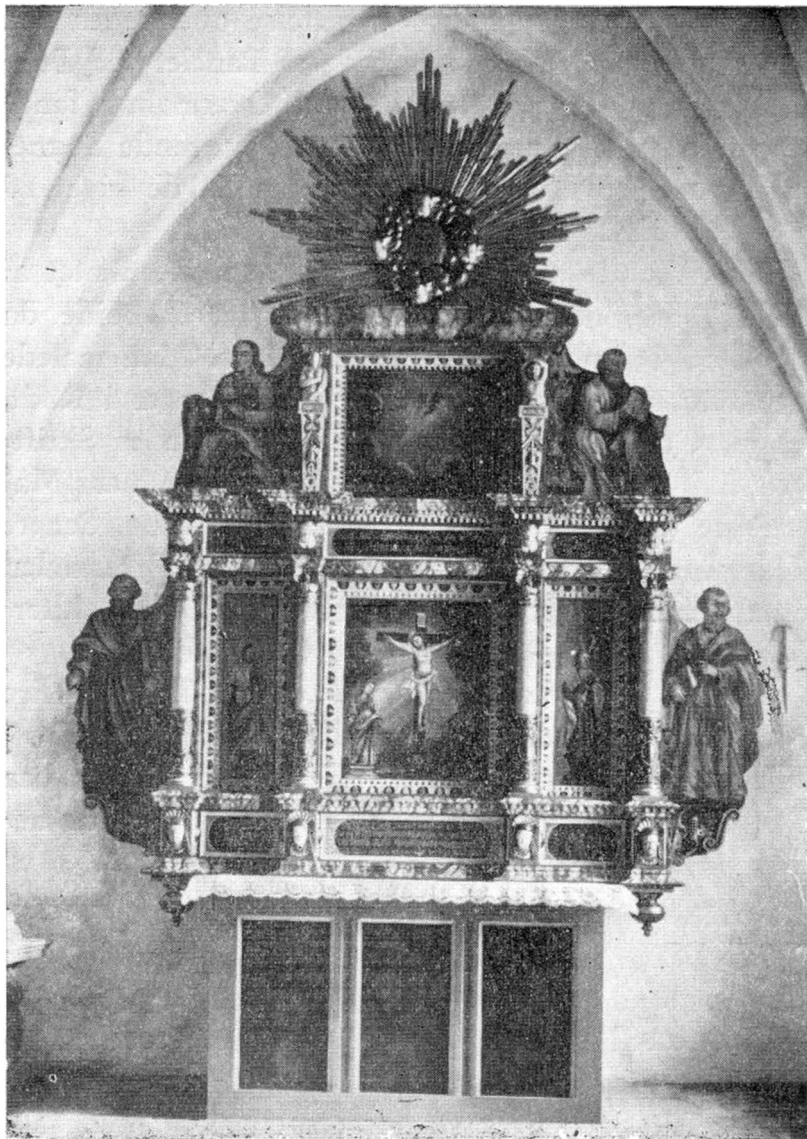
Hvor kunde man ønske at have set Resultatet af den Viborg-Snedkers og Morten Malers Arbejde, da det stod i sin første straalende Glans. Man malede dengang med stærke, rene og klare Farver i Rødt, Guld, Grønt o. fl. I Tavlens Felter maledes Skriftord, hvilket endnu kan ses under Malingen, naar Malerierne betragtes under den rette Belysning. Senere Tider har med unænsom Haand forandret Altertavlen og dækket Mester Mortens Farver baade paa Altertavle og Prædikestol med nyere Overmaling.

Tavlens oprindelige Parti er nu smykket med fire Malerier, som ikke just er udført med stor Kunstsmaag. I Midten forneden et Billede af Kristus paa Korset med et Par Kvinder ved Korssets Fod, og nedenunder læses:

»See, Siel, paa dette Billede,	»See nøje til, se op og need,
See til, at du kan giennemsee	Og siig, om du nu andet veed
Din saaret Frelser overalt	Til Salighed end Jesu Saar,
Udi hans blodige Gestalt«.	Just der du Lægedommen faar«.

I Feltet til Venstre er malet en staaende Kristus-skikkelse med et Rigsæble i Haanden, og i det lille Rammefelt oven over staar: »Lær dem at holde alt, hvad jeg har befalet eder, saa er jeg med eder alle Dage indtil Verdens Ende. Matth. 28, 20«. I Rammefeltet nedenunder er anbragt Klingenberg's Vaaben.*)

*) Poul v. Klingenberg giftede sig til Volstrup 1757, idet han ægtede E. F. Zythens Enke Øllegaard Marie Jermiin og døde 1771.

Altertavlen 1938.

Billedet til Højre forestiller Moses staaende med de to Stentavler, og i Rammen over læses: »Loven er givet ved Moses. Johs. 1, 17«. I Rammen nederunder: Jerminernes Vaaben.

I Feltet over det nederste Midterfelt er fremstillet en neddalende Due, og i Rammen nedenfor staar: »Jeg saa, at Aanden foer ned som en Due fra Himelmen og blev over ham. Joh. 1, 32«.

Altertavlens Topstykke er et udskaaret Arbejde: i Midten en lille sølvmalet Plade, hvori Navnet Jehova staar paa Hebraisk; og ud fra dette til alle Sider noget, der skal forestille Lysstraaler.

Tavlens oprindelige Fløjvinger er fjernede og erstattet med udsavede og malede Billeder af de fire Evangelister: Mod Nord Matthæus for neden (staaende) og Johannes foroven (siddende) og mod Syd Markus (staaende) og Lukas (siddende).

Tavlens Topstykke og Evangelistbillederne er antagelig paasat 1770 af P. Klingenberg og Hustru, hvis Vaaben som nævnt findes foruden. Billederne i Altertavlens fire Hovedfelter er utvivlsomt fra en noget ældre Tid, da de næppe kan være fra samme Haand som Evangelistbillederne. De stammer maaske fra Begyndelsen af 18. Aarhundrede og skyldes antagelig Chr. Linde den Yngre til Volstrup, der døde 1723, og som gjorde meget for Kirkens Udsmykning omkring 1707.*)

Paa Alterbordets Fløjlsomhæng var indtil 1938 fastsyet to Sølvplader med Høegs og Zytphens Vaaben og mærket »L. W. Høeg« og »H. C. Zytphen 1780«.**)

*) Altertavlens Udsmykning 1770 foretoges af Dekorationsmaleren Baltzar Reinath, der boede i Viborg (eller Bækkelund), og som har smykket en Række Kirker i Viborgegnen. Her i Vesteregnen har han foruden i Hjerm ogsaa malet i Vinding og Vedersø Kirker.

**) Hedevig Cathrine Zytphen var først gift med Konsistorialraad A. F. Grib, der var Præst i Rudkøbing, men som havde

Ved Kirkens sidste Restaurering er Alterbordet forandret og Fløjlsomhænget fjernet.

Paa Alterkalken læses: »JESU. CHRISTI. GUDS. SØNS. BLOD. RENSER. OS. AF. ALLE. SYNDER. JOHANNES I CAP.«. Paa Foden: »Anno 1636 lode erlige oc welbørdige Axel Jul til Wolstrup oc Lisbet Friis denne deris Sognekirckes Hiermb Kalck oc Disken i Sølf forbedre oc forgylde«. Endvidere findes Juulernes og Friisernes Vaaben anbragt.

Paa Disken er en Fremstilling af Nadverens Indstiftelse.

Prædikestolen har fire Felter, hvert med et tarveligt Maleri, som ogsaa er fra 18. Aarh. Motiverne findes paa flere af Landets Prædikestole: 1. Et Kors med en Krone over og derunder: »See, Korset her trykker, Men Kronen der smykker«. 2. Et lille Bord med en lukket Bog paa, og der over en Haand holdende en lukket Bog, men med en Finger mellem Bladene. Neden under: »Ordets Bog for dig tillukkes, Naar om Aandens Hjælp ey sukkes«. 3. En Ambolt med en Ædelsten paa og oven over to Hænder, hver holdende en Hammer. Underskrift: »Haarde Hjerter, Demant lige, Vil for Ordets Straf ei vige«. 4. En Fugl (Ørn) i en Rede. Fuglen hakker med Næbbet i sit Bryst, saa Blodet sprøjter frem, og dens Unger drikker af Blodet. Underskrift: »Min Jesus selv sit dyre Blod For mig og hver udøse lod«. Dette er jo en meget drastisk, men enfoldig Maade at fremstille aandelige Sandheder paa. I de smaa Rammefelter ne-

været Venøs første Præst. Som Enke kom H. C. Zytphen hjem til Volstrup og blev senere gift med Major Ludv. Vilh. Hoeg; han døde 1784, hun 1787. Det er sikkert de to sidst nedsatte Lig i Lindeslægtens Begravelse her i Kirken.

derst paa Prædikestolen findes ligesom paa Altermavlen Klingenbergernes og Jermiinernes Vaaben samt Aarstallet 1770.

Alterskranken er et Løvsavsarbejde med malede Bladslyngninger og Engleskikkelser. I Midten holder to havfrulignende Figurer hver sit Vaabenskjold, det ene Lindernes, det andet Obelitzernes. Skranken er sandsynligvis lavet i Tiden omkring 1710—20.

I Kirkens Vestende fandtes indtil 1937 et paa temmelig raat tilhuggede Egestolper hvilende tarveligt Pulpitur. Det strakte sig naturligvis over hele Kirkens Bredde og naaede saa langt frem, at det gik ud over Indgangsdøren. Det stammede formentlig fra Tiden kort efter 1650, da Kirken fik sit første Orgel. Allerede i en Beskrivelse af Kirken fra 1870erne skriver Arkitekt Uldall om Pulpituret, at det »er smagløst og burde fjernes«. Foran paa Pulpiturets Brystværn sad 6 Malerier forestillende: 1. Livet i Paradis, 2. Syndefaldet, 3. Uddrivelsen af Paradiset, 4. Korsfæstelsen, 5. Dommen, samt 6. et Billede med ubestemmeligt Motiv. Da der 1903 opstilledes Orgel, rykkedes Malerierne ud med 3 paa hver sin Side af Orgelfacaden. Disse Billeder skal, efter hvad den gamle Kirkebetjent L. Pedersen har meddelt mig, forhen have dannet Rækværk om Volstrups Herskabsstol, som nedenfor omtales. Paa Pulpituret har der før været et Vindue mod Syd ved Vestgavlen. 1892 krævede Kirkesynet, at det skulde »omsættes«, men det blev rimeligvis tilmuret ved denne Tid. Dets Plads ses indvendig paa Muren.

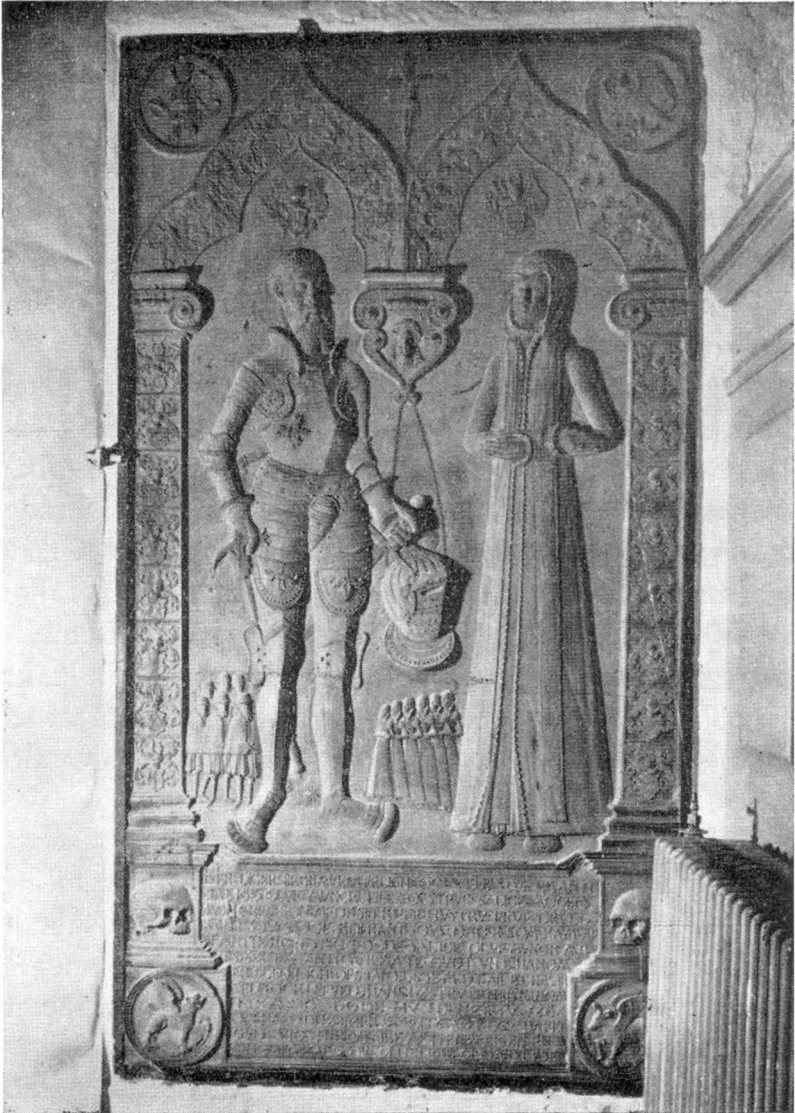
Begravelsesrum og Epitafier. I en Indberetning om Sognet 1638 skriver Præsten, at der i Kirken »findis adtskillige fromme adelige begraffuelser, der

iblant her Mogens Munckes, gammell Olluff Munkis till Wolstrup, begge Danmarckis rigis raadte etc.«. Af disse Begravelser kendes nu kun Munkernes, idet de andre Begravelser, der nu findes i Kirken, alle er af senere Dato end 1638. Mogens Munk er den kendte Landsdommer fra Christian II.s Tid, og hans Søn Oluf var den sidste katolske Biskop i Ribe.

Munkernes Begravelse findes i et Rum under søndre Korsarm, men Adgangen er lukket. Efter hvad der er meddelt mig af forlængst afdøde Kirkebetjent Laust Pedersen, skal der have været Nedgang til Begravelsen ved Pillen mellem Kirkeskibet og søndre Korsarm.

To Mindestene over de afdøde er indmurede indvendig paa Korsarmens Østvæg. S. Abildgaard, som 1773 tegnede Billeder af Stenene, og hvis Tegninger findes i Nationalmuseet, siger, at M. Munks Sten bestaar af »hvidagtig Marmor«; men J. B. Løffler, der har givet en Beskrivelse af Kirken 1880, skriver — og vistnok rigtigere — at Stenen er af »graagul Kalksten«. Paa Stenen er indhugget fire Vaabenskjolde: de Munkers, Juulers, Krabbers og de Hvas'ers; i Stenens Hjørne de fire Evangelistsymboler. Langs Stenens Kanter og tværs over den paa Midten løber en Indskrift, der meddeler, at Mogens Munk og 6 af hans Børn, 4 Sønner og 2 Døtre, ligger begravet her, og at Mogens Munk døde »1558 den 3. Dag December«.

Umiddelbart syd for denne Sten er Oluf Munks Mindesten anbragt. Den er rigt og overordentligt smukt udført i sort Marmor. Her fremstilles Oluf Munk og hans Hustru Drude Rantzau i henvend 1½ m høje Figurer, han i smukt prydet Rustning, hun i Enkedragt. De staar under Baldakiner, der hviler paa

Biskop Oluf Munks Grav.

joniske Pilastre,*) som er forsynede med de afdødes Aneskjolde. Dog er der den Mærkelighed ved Hustruens Skjolde, at de kun er udført i Omrids, idet

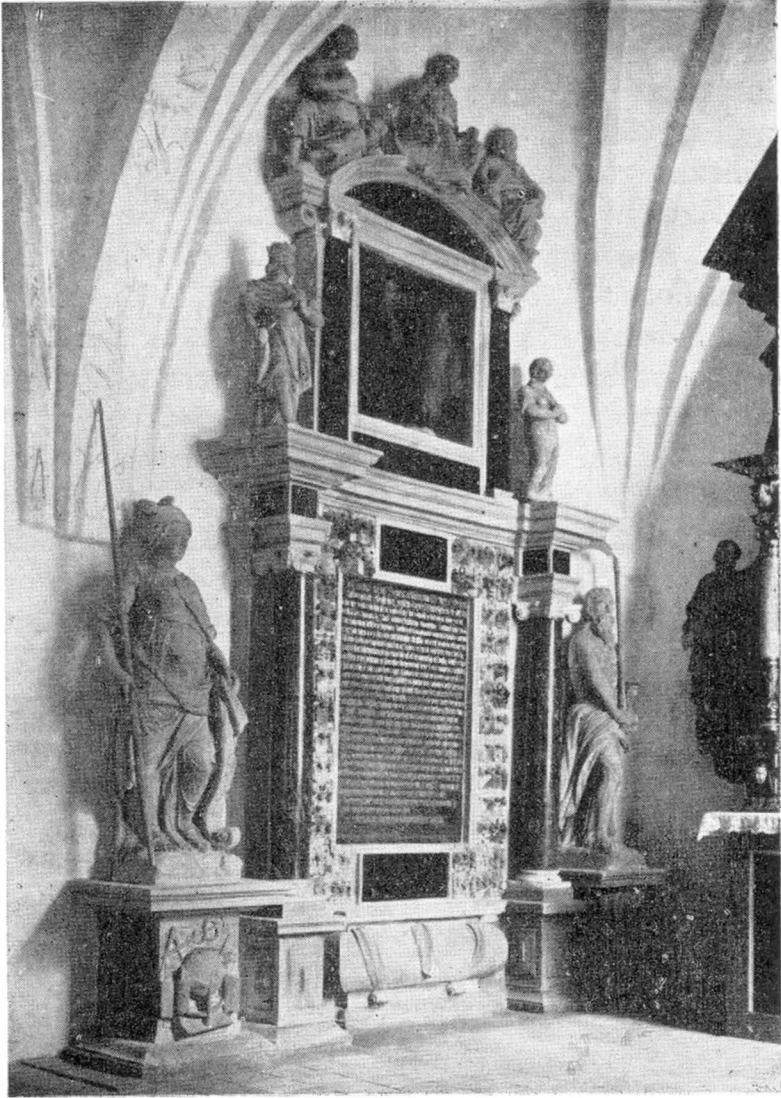
*) flade Halvpiller.

alle Vaabenmærker mangler, uvist af hvilken Grund. Ved de to Hovedfigurers Fødder ses alle deres 12 Børn udhuggede i ca. 25 cm høje Figurer. Stenen er et meget smukt Arbejde. Den Finhed og Omhu, med hvilken hele Arbejdet er udført, maa fremkalde Beundring og gør det til et virkeligt Kunstværk. For neden paa Stenen læses de afdødes Data. Han døde 1568, St. Catrine Aften (24. Nov.); hun, der kom fra Holsten, døde 1606, 28. Jan.

Under Kirkens Kor er indrettet Begravelse for Axel Juul til Volstrup og hans Slægt.*) Der er ingen Adgang til Rummet. Men dette var aabnet, da Døbefonten 1892 skulde anbringes i Koret, og der skulde mures Fundament for Fonten, og den gamle Kirkebetjent har fortalt mig, at man i Rummet fandt fløjls- og læderbetrukne Kister; de Søm, hvormed Betrækket var paahæftet, havde store Hoveder af et blankt Metal (Tin?), og i hvert Sømhoved var præget et Vaabenskjold. Sømmene blev pillet af og forsvandt, mens der var Adgang til Rummet.

Ved Korets Nordvæg er opsat et meget anseligt og rigt udstyret Epitafium udført i Renæssancestil af Sandsten og Marmor over Axel Juul og Elisabeth Friis. Dette Mindesmærke var i 90'erne blevet meget forfaldent og truede med at styrte ned. Provstesynet indberettede til Ministeriet, at man ansaa det for livsfarligt for Kirkegængerne at passere Monumentet. Sognepræsten Pastor Fenger, som ikke var uvittig, skal i en Indberetning have bemærket, at Mennesker i Almindelighed mest frygtede Døden; men han var nu mest bange for »Livet« (en af Epitafiets Figurer). Ved Nationalmuseets Foranstaltning blev Monumentet

*) Axel Juul overtog Volstrup fra sin Moder ca. 1634.

Axel Juuls Epitafium.

tet undersøgt i 1895 og udset til Restaurering. Denne udførtes i 1897—98 af Billedhugger W. Fjeldskov. Et Overslag paa ca. 1300 Kr. blev indsendt, og Beløbet blev bevilget. De to Søjler af sort Marmor med

hvide Stænk og flere andre Dele paa Epitafiet maatte erstattes med nyt. Man har sagt, at den Slags Marmor kun kan faas eet Sted i Italien. Tavlens Indskrift fik ny Forgyldning, og Vaabenskjoldene blev opmalede. Billedhuggeren gav følgende Beskrivelse af Epitafiet:

»Axel Juuls Epitafium er 18 Fod højt og 14 Fod bredt, meget omhyggeligt udført i Marmor og Sandsten. Fodstykket er dannet som en Sarkofag; yderst paa Siderne er paa rigt udstyrede Piedestaler med mange Emblemer rejst to kolossale Figurer; den ene forestiller en Valkyrie (»Livet«) støttende sig til et Skjold, hvori er indhugget en Løve, den anden en Saturnus *) (»Døden«) med sine Attributter. Over Fodstykket en Mindetavle, som med 1924 gyldne Bogstaver meddeler de afdødes gode Gerninger og Levnedsløb; paa dens Sider staar to ca. 6 Fod høje Marmorsøjler med Kapitæler og Basis. Disse Søjler er Bærere for en svær Gesims, som atter bærer Figurer og Pilastre af sort Marmor, og imellem disse en Stenramme, hvori er indsat et særdeles smukt Billede af Axel Juul og Hustru malet paa Kobber (3 Fod bredt). Over Pilastrene og Billedet er atter Gesims og derover en halvrund Bue; øverst paa denne troner en Skjoldmø med Troskab paa højre Side (Figur med en Hund) og Visdom paa venstre Side«. (Figur med en Ugle).

»Monumentet er sikkert rejst i de nærmeste Aar efter Juuls Død, eftersom Hustruen er malet med Enkedragt. Det hele Mindesmærke udøver ved sine gode Forhold og forenet med Finhed i Udførelsen et særdeles tiltalende Indtryk paa Beskueren«.

*) En italiensk Guddom fra Oldtiden, der tænktes at beskytte Sæden, til den modnedes. (P. N. L.).

Axel Juul levede 1606—1671; hans Hustru Elisabeth Friis fra 1619 til 1677. Indskriften har til sidst Aarstallet 1678.

Ved Siden af Epitafiet, paa Murpillen mellem Koret og søndre Korsarm er fastmuret en Stenplade (flyttet ved Restaureringen) af rødtligt Marmor med en Ekstrakt af den Skrivelse af 29. Oktober 1673, hvorved Christian V gav Elisabeth Friis Tilladelse til at indrette Begravelsen med den Forpligtelse, at hun, efter hvad hun selv havde tilbudt, skulde lade opsætte »paa den enne Side ved Choret en oprigtig fast Muur fra Grunden op i Kirken« og desuden — som foran nævnt — en Klokke. Der var øjensynlig Fare for, at Muren skulde skride ud, naar Kælderrummet blev udgravet; derfor skulde den nye Mur være »oprigtig«. Det drejede sig vel nok om Nordmuren, hvor Epitafiet blev opstillet.

Under Kirkens nordre Korsfløj er 1707 indrettet et stort hvælvet Begravelsesrum for Lindeslægten fra Wolstrup. Udvendig fra er der i Gavlen Nedgang til Begravelsen. Over denne Nedgang er indmuret en Marmortavle med Fundats for Begravelsen. Fundatsen, der er underskrevet af »Christen Christensen Linde,*) Ellen Mari von Oblitz«, meddeler, at Stifterne skænker 14 Tdr. 4 Skp. 1 Alb. Hartkorn paa Venø, som efter deres Død skulde anvendes til Be-

*) Chr. Linde fødtes 1664 som den rige Chr. Lindes ældste Søn. Han arvede Wolstrup 1706. Den overhvælvede Begravelse her i Kirken indrettede han 1707. Han døde 1723. Det tør vel antages, at det ogsaa er ham og hans Hustru, som har ladet male Billederne i Altertavlens Hovedfelter, ligesom han har ladet Altersranken opstille og maaske ogsaa ladet opsætte den Herskabsstol over Kirkestolene i Kirkeskibets Nordside, som omtales nedenfor.

gravelsens Vedligeholdelse. Det, som derefter blev tilovers, skulde uddeles; men da en Linie nu er bort- hugget af Tavlen, ses det ikke, til hvem det skulde uddeles. Den aabne Plads paa Tavlen har gennem et Par Hundrede Aar givet Anledning til mange Giss- ninger. Man har ymtet om, at en senere Ejer af Vol- strup i Hemmelighed skulde have forfalsket Testa- mentet for at unddrage sig en Forpligtelse. Allerede 1783 under en Sag om Fiskeri ved Venø blev Spørgs- maalet om Inskriptionen fremdraget ved Skodborgs Vandfuld Herreders Ting; men det blev ikke besva- ret, da det ikke vedkom Sagen. Forholdet er dog sik- kert ikke saa mystisk, som man har troet. Chr. Linde og hans Hustru, der døde ca. 1730, har utvivlsumt selv ændret Fundatsen, da de senere besluttede at give Godset paa Venø til en Skole i Hjerm, saa kun noget af Indkomsten skulde bruges til Begravelsens Ved- ligeholdelse.

I Løbet af 18. Aarhundrede blev Begravelsen fyldt med to Rækker Kister, der stod Side om Side blot med en ganske smal Midtergang mellem Rækkerne. Men efterhaanden forfaldt Kisterne, saa Kistebræd- der og Skeletdele flød mellem hverandre, indtil det hele ca. 1930 blev nedgravet paa Kirkegaarden uden for Begravelsen.

I 1920'erne saas i den yderste Kiste til højre for Nedgangen et mærkelig velbevaret Mandslig. Man skelnede ganske tydeligt Ansigtstrækkene og Skæg- gets Form: Overskæg med kortstudsede Bakkenbar- ter, der gik ned over Kinderne i en sænket Bue og forenede sig med Overskægget ved Mundvigerne. Lige overfor ham laa yderst til venstre et Kvindeligt, hvis Træk man dog ikke skelnede saa tydeligt. Disse to

var utvivlsomt de sidste, som blev jordfæstet her og var antagelig Resterne af Major L. W. Høeg (død 1784) og hans Hustru Hedevig Cathrine Zytphen (død 1787).

I en af Kisterne laa et Stk. Reb, uden at det i 1920'erne kunde ses, til hvilken Kiste det oprindeligt havde hørt, da der vistnok var flyttet omkring med det. Det hørte rimeligvis til Major Poul v. Klingenberg's Kiste fra Volstrup. Han skal i 1771 have hængt sig i Sønderdskov paa Venø og blev bisat her 15. Marts efter at være død 23. Februar nævnte Aar.

Præsten Henrik Jensen, der var Præst her 1669—1689, og som blev Svigersøn af den rige Christen Linde og Stamfader til Jermiin-Slægten, lod indrette Begravelse for sin Slægt i et Kælderrum under Taarnet. Rummet havde Bræddeloft med Egebjælker. I de Aar (1700—1777), da Sognets Præster var af denne Slægt, blev en Række af Slægten jordfæstet her. Men da Kisterne ogsaa her forfaldt, blev de hensemlidende Rester 1924 skovlet sammen og nedgravet uden for Kirken mellem søndre Korsfløj og Vaabenhuset. Jægermesterinde Fru Buchwald paa Ausumgaard lod en lille Natursten med Indskrift: »Henrik Jønsøn 1637—1689« lægge paa Graven.

I Taarnrummets Nordvæg er indmuret en Marmorstavle, hvorpaa læses, at her hviler Henr. Jensen og hans trede Hustruer. Han fødtes i Viborg 1637, blev Præst her 1669 og døde 1689. Hans første Hustru Magdalene Andersdatter døde 1676, den anden, Cæcil Linde, med hvem han havde een Søn, døde 1679. Hans sidste Hustru, Margrethe Reenberg, der døde 1722, lod sammen med Stedsønnen denne Sten opsætte.

Paa Kirkeskibets Nordvæg hænger et udskaaaret

Egetræs-Epitaflum over Provst Anders Pedersen (Stadel). Topfiguren er en Kristusfigur, vistnok forestillende Frelseren i Opstandelsen eller maaske i Himmelfarten. To Figurer paa hver sin Konsol over Epitafliets to Søjler forestiller Moses og Johannes Døber. I Epitafliets Midte er malet et Billede af Anders Pedersen og hans Hustru samt deres 18 Børn, »Døtre seks og Sønner tolv«, som i Tordenskjolds Barndomshjem. Under Billedet staar:

»Hæderlig Hr. Anders Pedersøn, Sognepræst til Hierom oc Giemsing oc Provst i Hierom Herret. Blev født Anno 1589, ordineret Anno 1611.*) Døde Anno 1659 Den 25. May. Hans kierre Hustru Ide Christensdaatter Fødde hannem Attan Børn, Tolff Sønner oc Sex Døttre. Hun døde Anno 1671 den 15. Septemb«.

Af Malingen ses det, at Dato og Aarstal for Dødsfaldene er senere Tilføjelser, at A. Pedersen altsaa har ladet Tavlen lave, før han døde. En af de senere Præster meddeler i Embedsbogen, at Anders Pedersen døde i Kirken efter endt Gudstjeneste.

Over Maleriet læses:

»Arbiter es vitæ, mortis »Heic peregrinamur sed
Supremus, Jesu vivere vera est patria coelum ibisit
da sancte, da placide mori«. tandem quod POLITEVMA volo«.

Oversættelse:

»Hersker over Livet, Dødens Overvinder, Jesus; giv (os) at leve helligt, giv (os) at dø saligt (blideligt).

Her vandrer vi som Udlændinge; men Himlen er vort sande Fædreland; der vil jeg ogsaa, at mit sande Borgerskab skal være«.

*) blev Provst 1649.

Efter Præsteindberetning 1766 skal der dengang paa Kirkens Sydvæg have hængt et Epitafium af Træ med følgende Indskrift: »Christen Pedersen, Præst i Hjerm, blev ordineret 1571, blev sat til Proust 1591, døde 1611 og hviler her neden med 2de sine Ægtefæller, som begge vendte en ærefuld opstandelse«.

Herskabsstole.

Af den forannævnte Legatfundats fra 1707 for Begravelsen under Kirkens nordre Korsarm synes det at fremgaa, at Volstrups Ejere omkring Aar 1700 har haft deres Stol i denne Korsarm: »Kierken har deris forige Stoellestade ofven paa Begravelsen«, staar der.

Kirkebetjent L. Pedersen meddelte, at Volstrups Herskabsstol senere fandtes over Stolestaderne paa Nordsiden i Langkirken og med Indgang udefra gennem Nordmuren ved Hjørnet mellem Hovedkirken og nordre Korsarm, omtrent hvor Kirkens Nordvindue nu sidder. Han, der rimeligvis var født engang i 1840'erne, huskede, at der oppe i Herskabsstolen stod et rundt Bord med nogle Stole omkring, og at de seks Malerier, der siden anbragtes paa Pulpiturets Rækværk, og som nu sidder foran Orgelet i Taarnrummet, dannede Rækværket om Herskabsstolen. Stolen maa være nedtaget senest 1880. Dette Aar blev der — efter en Synsprotokol — indsat et nyt Vindue i Skibets Nordside.

For Ausumgaards Ejere har der fra den Tid, da Præsterne i Hjerm var Ejere af Ausumgaard, været indrettet Stol i Kirkens sydvestre Hjørne, mellem Kirkens Indgangsdør og dens Vestgavl og med Indgang til Stolen fra Kirkens Midtergang. Stolen var hævet

et Par smaa Trin over Kirkegulvet og helt lukket fra Gulv til Loft, dog med Glasvinduer foran, som kunde aabnes. Ved Siden af Indgangsdøren til Stolen var ud mod Midtergangen anbragt en Slags Briks til Sæde for Herskabstjeneren. Denne Herskabsstol blev først fjernet nogle Aar ind i dette Aarhundrede, ved den Tid, da Taarnrummet ved en Bræddevæg skiltes fra det øvrige Kirkerum (ca. 1910).

Kirkens Orgel.

Allerede ved Midten af 17. Aarhundrede fik Kirken sit første Orgel. I den gamle Kirkeregnskabsbog skrives Sysselprovsten Jørgen Rosenkrantz 1666: »Och eftersom welb: Axel Juul hafuer for nogle Aar siden foræret til Kirken et positiff, som nu udi Krigen er bleffuen kommen tilskade, da hafuer ieg bevilget til detz reparation Thiuffue Slette Daler, som Kirkeværgeren i nestfølgende Aars Regnskab skal gott giøris«.

Dette »Positiv« menes at være fjernet fra Kirken kort efter Begyndelsen af 19. Aarhundrede. Den gamle Kirkebetjent fortalte, at han i sin Ungdom havde set dette Instrument i en eller anden Gaard her i Sognet; jeg husker ikke hvilken (Nygaard i Skettrup?) Orgelet lignede et Chatol med en saakaldt »Skænk« ovenpaa. Bag fra saa man de mange Piber, som alle var af Træ. Nu er Resterne af dette Orgel rimeligvis for længe siden gaaet helt til Grunde — beklageligvis. Der ymtes om, at Orgelet fjernedes fra Kirken, fordi man frygtede, at Kirkemurene ikke taalte »Spektaklet«!! De er dog ca. 1 m tykke. Udsættelsen kunde maaske ogsaa skyldes Mangel paa Vedligeholdelse, eller Savnet af en Organist.

Da man i 1903 arbejdede paa at faa bygget en ny

Kirke her i Sognet, henvendte Præsten sig til en gammel Mand, Chr. Mogensen, som tidligere havde været Kromand og Købmand her i Sognet, med Spørgsmaal, om han vilde give et Bidrag til den nye Kirke. Dette vilde han ikke; men derimod kunde han tænke sig at give en Gave til den gamle Kirke. Resultatet blev saa, at han vilde give 1000 Kr. til et Orgel mod, at han fik Renter af Beløbet i sin Levetid. Ved Indsamling blandt Sognets Beboere indkom yderligere 750 Kr. Orgelfabrikant Joh. P. Andresen, Ringkøbing, byggede Orgelet med et Indhold af 6 Stemmer, og det blev taget i Brug Juleaften 1903.

Da det gamle Pulpitur fjernedes 1938 fik Orgelet sin Plads i Taarnrummet. Orgelbygger Emil Nielsen, Esbjerg, som forestod Flytningen, tilføjede Orgelet Oktavkobler og Svællekasse.

Kirkens to Lysekroner i Korsskæringen og i Skibet er, kort før Kirken 1911 blev selvejende, skænket af Kirkens daværende private Ejere. Den førstnævnte Krone er dog nu fjernet, da dens Plads midt i Korsskæringen virkede uheldigt.

En syvarmet Messing Lysestage, der har sin Plads paa Alteret, har forhenværende Gaardejer Niels Krog i Gaarden Krog i Hjermhede foræret til Kirken, da han havde solgt sin Gaard, hvor han var født og opvokset.

Kirken som Stiftelse (Institution).

Fra Middelalderen har Kirken ejet Gods og Midler, som har været givet til dens Vedligeholdelse og Drift. Derfor har Kirken sin Historie ikke blot som Bygning med dens Inventarium, men ogsaa som en Stiftelse, en Slags juridisk Person, der har været Selv-

ejer. Det er denne Side af Kirkens Historie, der her skal siges nogle Ord om.

Af Kirkestiftelsens Midler har Tienden naturligvis haft mest Betydning for Kirken. Tienden blev som bekendt delt i 3 Parter, af hvilke Kirken fik den ene, Præsten den anden og Biskoppen den tredie. Efter Reformationen blev Bispetienden til »Kongetiende«.

Kirken fik altsaa Trediedelen af al Tienden eller hvert tredivte Neg af det Korn, der avledes paa den tiendeydende Jord i Sognet. Da Kongen ved Reformationen blev Kirkens øverste Styrer, bortfæstede han Kirkens Tiende — som Biskopperne vel havde gjort det tidligere. Fæsteren var oftest en Herremand i Sognet eller i Nærheden. Den første Fæster af Tienden her var rimeligvis den tidligere Biskop Oluf Munk, som efter Reformationen købte Volstrup og kort efter Tviskloster med Kvistrup. 1607 havde hans Sønesøn Oluf Munk paa Kvistrup Hjerm Kirke-tiende, og Iver Munk til Tviskloster havde Gimsing Kirketiende. Da Oluf Munk 1613 solgte Kvistrup til Iver Juul, den førnævnte Axel Juuls Fader, fik Iver Juul ogsaa Hjerm Kirketiende, som senere gik over til Sønnen Axel, hvis Slægt beholdt den i Fæste, indtil Kongen solgte Kirken.

Tiendens Størrelse var sat til 10 Ørte*) Rug og 31 Ørte Byg, som altsaa var den aarlige Afgift til Kirken. 1584 havde en Ørte af begge Slags Korn en Værdi af 5 Mrk. Ved Fæsterskifte skulde der svares

*) En Ørte var et Slags Værdimaal paa Korn, derfor af forskellig Størrelse efter Kornets Art:

Af Rug var 1 Ørte = 10 Harboskæpper = 1 Td.

Af Byg var 1 Ørte = 12 Harboskæpper = 1 $\frac{1}{6}$ Td.

Af Havre var 1 Ørte = 20 Harboskæpper = 2 Td.

en Indfæstning. Saaledes skulde Kirkeværgerne i 1613, da Iver Juul fik Fæstet, modtage af ham 1 Rigsdaler for hver Ørte Korn, Tienden bestod af.

Foruden Korntienden modtog Kirken ogsaa Kvægstiende, saaledes f. Eks. 1584 10 Lam à 6 Skill.

En Kommission af 21. August 1702 fik den Opgave i Lundenæs og Bøvling Amter at taksere Tienderne til Hartkornsansættelse, hvor dette ikke før var sket, samt, hvis Kongens og Kirkens Tiende var ulige i Takst, da at sætte dem begge til den højeste af de to forskellige Takster. Her i Hjerm var Kirkens lidt højere end Kongens Anpart, som altsaa blev hævet. Begge Tiender blev nu forandret fra Ørte- til Tønde- maal og sat til: Rug 10 Td. 2 Skp. 2 Fdk., Byg: 38 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. og til Hartkorn: 48 Td. 7 Skp. Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb., altsaa til væsentlig samme Størrelse i Hartkorn som den samlede Tiende.

Var Tienden saaledes Kirkens vigtigste Indtægtskilde, saa var den dog ikke dens eneste. I Middelalderen var større og mindre Jordstykker skænket til Kirken, som denne havde Indtægten af. Det vigtigste af disse var den Gaard (Præstegaarden) i Øster Ausum, som var henlagt til Præstens Underhold. Foruden Præstegaarden, som selve Kirken altsaa ingen Indkomst havde af, ejede Kirken fra gammel Tid en halv Snes mindre Jordstykker, som var udlejede, og af hvilke der til Kirken betaltes Jordskyld.

I den ældste af Kirkens bevarede Regnskabsbøger har vi fra 1584 en Fortegnelse over disse Agre og Indtægten af dem:

»Aff en agger, Niels Jensønn og Anders

Jensønn y vester Ausom haffe. 2 Skill.

Aff en stuff (Stk.) Jord paa Løffskoff,

Frantz Matzen haffe	10	Engelske
Aff en stuff Jordt hos Hermandtz Hyff (Høj), Christen Jensen y Villemoes..	4	Grott.
Christen Thusen aff 1 agger	4	Skill.
Jens Kongskoff aff Jordskyld	1	Skill.
Vittus aff Jordskyld	2	Grott.
Matz Smidt aff Jordskyld	2	Grott.
Peder Koch aff Jordskyld	1	Skill.
Per Jensen y Quiim aff Jordskyld	6	Skill.
Jep Persen aff Jordskyld	7	Skill.α

Men ak, det meste af alt dette var vel nok allerede 1584 kun en Herlighed »paa Papiret«. De middelalderlige Møntnavne tyder paa, at Listen er gammel. Kun Jorden paa Løvskov blev bevaret og blev vist senere en Del af Degnelodden; de »10 Engelske« er nok »Skilling Sterling«. 1655 var kun denne Jord tilbage, og Afgiften var da 3 Rigsskilling. Alt det øvrige er vel blevet Kirken »forvildet og fraforvendt« ved Reformationstidens Omskiftelser eller maaske før.

Ved Midten af 17. Aarhundrede var Jørgen Rosenkrantz til Kjeldgaard i Salling Sysselprovst over Hardsyssel. Han søgte med stor Dygtighed at bringe Orden i Kirkernes økonomiske Forhold og fik udarbejdet en »Jorde Bog paa Harsøsell Provstie 1655«. Denne Jordebog indeholder bl. a. »Haardsyssel Provsties Kierchers aarlige wisse Indkomme aff Tiender, Gaarder, Jorder, Enge och Eigendomme, med anden Rettighed; huo dett nu udi Leye och Brug haffuer. Disligeste huer Kierchers aarlig ordinary Udgifft. Och huis (hvad) dennem wdi forrige Tider er forvildet och fra forwendt«.*)

*) Om Sysselprovsten og hans Virksomhed se P. Severinssens Afhdl. i Hards. Aarb. 3. Bd. 1909, S. 1 ff.

Om Kirken i Hjerm meddeles, at Axel Juul til Volstrup har Tienden i Fæste og giver aarlig 10 Ørte Rug og 31 Ørte Byg. Jordskyld: »Jens Poulsen i Hiermhie aff en stug Jord paa Løff Skouff 3 Rigsskill. Aff Quegtienden fanger Kiercken aarligh den thride parth. Kirkens »aarlig wisse wdgift befindes efter Regenschab att uærre«:

»Til win och brød	Roug 4 Tdr.
Kiercheschatt och Proustepenge	3 Rdlr.
Regenschabspenge	2 Rdlr.
Giesteri	5 Rmrk.
Schriffuerpenge	1 Rdlr.
Mesklederne att tho	1 Mrk.
Degnen for Kierchen at holde Reen och Ly-	

sestagerne att schuere Biugh: 4 Skpr.«

Forschreffne Kierche er udj forrige Thidder for-wildet oc fra forwendt«.

Derpaa følger hele den foran nævnte Fortegnelse fra 1584 undtagen Jorden paa Løvskov, der jo er nævnt.

Da Landet i 17. Aarhundrede som Følge af de mange Krige kom i stor Pengenød, greb Kongerne til den sørgelige Udvej at sælge Kirkerne eller — om man vil — deres Tiende, for ad denne Vej at faa Penge i Kassen. Kongerne, især Christian IV og Frederik III strittede længe imod og krympede sig ved den Tanke at berige sig paa Kirkens Bekostning paa denne Maade; men man saa ingen anden Udvej, og i Christian V's Tid, da det blev en temmelig daglig-dags Begivenhed, gik det lettere, selvom det altid var med Sorg, Kongen handlede med Tienden. Ved Salget fulgte almindeligvis det saakaldte »jus patronatus et vocandi« (Patronatsret og Kaldsret) med i Han-

delen. Dog kunde efter Loven kun adelige Personer faa Kaldsret.

1687 slog Hjerm Kirkes Skæbnetime.

Admiral Marquor Rodsteen havde i den skaanske Krigs Tid forstrakt Kongens Kasse med et Laan paa 20,000 Rigsdaler til 6 pCt. aarlig Rente; Gældsbevis dateret 11. Marts 1679.

Efter Admiralsens Død ønskede Arvingerne deres Tilgodehavende. Og med Sønnen Peder Rodsteen som Ordfører androg de Kongen om at faa Gods og Tiende i Stedet for Pengene, da disse ikke kunde udbetales. Peder Rodsteen var dengang Sekretær i Kancelliet og senere Stiftamtmand i Aalborg. Han havde ønsket Gods og Tiender i Østjylland, hvor han havde sine øvrige Ejendomme. Men en Del af det ønskede var allerede dels afhændet, dels udlovet, hvorfor noget andet maatte træde i Stedet. Saaledes blev Kalø Ladegaard til sidst ombyttet med Hjerm og Gimsing Kirker. Hver Tønde Tiendehartkorn blev »formedelst Kirkernes Vedligeholdelse« beregnet til 25 Rdl. Saaledes solgtes Hjerm Kirke for ca. 1200 og Gimsing for ca. 340 Rdl., og 27. Januar 1687 gav Kongen Skøde paa de to Kirkers Tiender sammen med andet Gods. Men allerede samme Dato solgte Rodsteen Kirkerne til Rasmus Andersen til Søgaard paa Holmsland, og 4. April samme Aar 1687 fik Chr. Linde til Volstrup Skøde fra Rasmus Andersen. Chr. Linde var dengang endnu ikke adlet; men faa Aar i Forvejen havde han faaet kgl. Tilladelse til at eje sine Besiddelser med de samme Privilegier, som Adelsmænd havde for deres Gods. Chr. Linde fik altsaa ogsaa jus patronatus et vocandi; fik Patronats-

ret over Kirkerne og deres Gods samt Ret til at kalde Præst og Degn.

Efter 1687 fulgte Hjerm og Gimsing Kirker derefter Volstrups skiftende Ejere indtil 30. Marts 1847, da begge Kirkerne med deres Tiender ved Dødsboauktion efter Etatsraadinde Skov paa Volstrup solgtes for 14,810 Rigsbankdaler til følgende fire Mænd: Tiendekommissær Proprietær Boserup paa Stubbergaard, Møller Niels Breinholt, Lemvig Mølle, Købmand Mathias Smith, Lemvig, og Proprietær Niels Breinholt, Sønder Vinkel. Til Hjerm Kirke var der af tiendeydende Hartkorn 372 Td. 2 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb., og Tienden var matriculeret for Hartkorn 47 Td. 3 Skp. Fdk. $2\frac{3}{5}$ Alb. For Gimsing Kirke var de tilsvarende Tal henholdsvis 142 Td. 7 Skp. 3 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. og 13 Td. 6 Skp. Fdk. $1\frac{1}{5}$ Alb. Proprietær Boserup og Møller Breinholt transporterede imidlertid før Skødets Udstedelse deres Halvdel af Kirkerne til Gaardejer Mads Bank i Struer. Ved Skøde 15. December 1856 solgte Mads Bank, som nu boede i Christiansfeld, sin Halvdel for 9000 Rdlr. Rigmønt til følgende fire Gaardejere i Hjerm: Forvalter Nybye, Øster Ausum, Søren Chr. Pedersen, Hjermgaard, Christen Slot, Kærgaard, og Jens Willemoes i Hjermhede, hvilke 4 Mænd allerede 1855 havde købt Proprietær Breinholts Fjerdedel af Kirkerne. Da Købmand M. Smiths eneste Datter var gift med Distriktslæge M. Glerup i Holstebro, kom M. Glerup ved Arv i Besiddelse af Smiths Fjerdedel af Kirkerne. Denne Fjerdedel solgte Glerup 31. Juli 1866 til Købmand og Konsul Schou i Struer; Købesum 6837 Rdl. 3 Mrk. 15. Februar 1871 foretoges Mageskifte mellem Konsul Schou og de 4 ovennævnte Mænd i Hjerm,

af hvilke J. Willemoes nu boede i Vejrum, idet Schou til disse solgte sin Fjerdedel af Hjerm Kirke (ansat Værdi 4800 Rdl.) og fik derfor $\frac{3}{4}$ af Gimsing Kirke (ansat Værdi 6000 Rdl.) og desuden 1200 Rdl. Saa ejede Konsul Schou hele Gimsing Kirke, og de nævnte Gaardejere hele Hjerm Kirke.

30. September 1885 solgte F. A. Nybye sin Fjerdedel af Kirketienden til Søren Chr. Pedersens Børn og Svigerbørn. Senere ejedes Tienden af S. C. Pedersen, Chr. Slots og J. Willemoes' Arvinger.

Tiendeafløsningsloven 15. Maj 1903 medførte, at Kirken 1911 solgtes til Selveje. 11. Januar 1911 afholdtes en Kommissionsforretning og 8. December samme Aar en Afleveringsforretning, ved hvilken Sognemenigheden overtog Kirken. For Kirketiendejerne mødte Gaardejer A. Willemoes fra Vejrum, Partikulier N. Chr. Sørensen fra Holstebro, forhen Hjermgaard, Henrik Nygaard, Hjerm, og Chr. Sørensen, Holstebro, og paa Sognemenighedens Vegne Sognepræst Engberg og Gaardejer Chr. Nielsen fra Kirkegaard, Hjerm.

Til Kirkens almindelige Vedligeholdelse blev henvestet en Kapital paa Kr. 15,850 og desuden til større forestaaende Reparationer 5000 Kr.

ISTANDSÆTTELSEN AF HJERM VESTRE KIRKE 1937—38

Af S. Pritz.

Under en Samtale med tidligere Sognepræst i Hjerm, Provst Steffensen, Struer, i Sommeren 1936 berørte denne overfor mig Ønskeligheden i at faa

udført en indvendig Istandsættelse af Hjerm vestre Kirke. I Løbet af Vinteren arbejdede Menighedsraadet med Sagen, og efter et i Juli 1937 afholdt Menighedsmøde blev Sagen indsendt tjenstligt, og i December 37 forelaa Godkendelsen.

Istandsættelsen omfattede for det første en Udskiftning af det Caloriferevarmeanlæg, der laa i Skibets N.Ø. Hjørne — omkring Aarhundredskiftet stod en Kakkellovn her og en i søndre Korsarms N.V. Hjørne — med et for Kirkens Størrelse og Form mere effektiv Lavtryksdampanlæg (projektet af Civilingeniør H. K. Holm). Ideligt Nedslag i Skorstenen nødvendiggjorde dennes Flytning til nordre Korsarms Gavl, hvorved den bragtes udenfor det af det brede Taarn foraarsagede Luftstrømningsomraade; Kedelanlægget installeredes i den forlængst rømmede Gravhvælving, hvis udvendige Nedgangsparti forblev urørt. Saavel Menighedsraadet som Ingeniøren stillede sig imødekommende overfor mit Ønske om, at Rørledningerne blev lagt saa meget dybere, at en senere Sænkning af Kirkens Gulve kunde gennemføres til den Højde, hvori Gulvene havde ligget ved Korsarmenes Tilføjelse, uden at Rørnettet berørtes, ligesom Radiatorerne opstilledes saaledes, at man ved en evt. senere Fornyelse af Kirkens Stoleværk ikke var hindret af disses Placering. Den egentlige Istandsættelse laa dog deri at søge en Frigørelse af Kirkerummet for det meget Inventar, det i Aarenes Løb, indtil Hjerm østre Kirke blev opført, havde været nødvendigt at indbygge for at skaffe den overvældende store Menighed Plads. Med Filialkirkens Opførelse overflyttedes saa mange Kirkegængere, at en Reducering af Siddeplads kunde gen-

nemføres, ja var uomgængelig nødvendig for at gengive Rummet værdig Stemning, og ca. 35 Aar efter Filialkirkens Rejsning blev Sagen da gennemført.

Af de viste Grundplaner ses, hvorledes Korsskæringen blev frilagt, og Koret derved i nogen Grad fik sin oprindelige Størrelse. Omkring Aarhundredskiftet stod i den østre Halvdel af Koret bag Alterskranken, foruden Alteret, ogsaa Døbefont og en stor lukket Stol for Præsten, samt Epitafiet og Prædikestolen.

Alterskranken blev udbygget mod Nord og rykket noget mod Vest, saaledes at Præsten under Betjening af Nadverbordet kunde færdes fri af Prædikestolen; Fonten flyttedes til Korsskæringens N.ø. Hjørne, hvorved hele Menigheden fortsat kunde følge Daabshandlingen.

Præstens Stol, der i Provst Steffensens Tid (ca. 1928) var blevet afløst af et Omhæng i Stolen ved nordre Kors' Tilstødning til Alterskranken, blev indrettet ved Udgangsdøren. — Søndre Korsarms Dør blev fornyet og fik et indbygget Vindfang med Biserum for Præst og for Rengøringsmidler (et i Landsbykirkerne særdeles tiltrængt afsondret Rum, oftest et Taarnrum, Vaabenhus eller Alteromgang »prydet« med Kost og Spand). I Hjern findes den gode Skik, at Kirkefolket gaar ind ad Vaabenhuset alle. Efter Gudstjenesten benytter nogle paany Vaabenhuset til Udgang, medens de østligst siddende benytter søndre Kors til Udgang — og smukt er det, at Hjern Menighed stadig kommer ind af den gamle Dør og gaar op i Kirken.

Blandt de mange varierede Stolegavlstyper bevares de forskellige opstillet i Korsarmene, hvor ogsaa som første Stol i Nord, de særlige lukkede Stole, blev

opstillet, hvorved deres gode Snitværk ses fra Hovedskibet.

Orgelet, der paa det bevarede Pulpitur — 19. Maj 1853 tillades, at de i Hjerm og Gimsing Kirker værende Pulpiturstole maa nedtages — gav megen Trykethed ved Indtræden i Kirkerummet, flyttedes til forhøjet Gulv i Taarnrum, og Pulpiturets i 1800s Tallets Begyndelse manierede *) Malerier benyttedes som Panel (med Bevarelse af Pulpiturpanelets fra 1600s Tallets Midte stammende oprindelige Dele: De i 13 Felter inddelte Over- og Underrammestykker, hvorimod de egentlige Hovedfelter — vel formentlig ogsaa her Bueslagsfelter — ved Udskiftningen med de store malede Firkantfelter maa være gaaet tabt).

Ved Ændring af Lysinstallationen blotlagdes Ribbedekoration, der førte til Afdækning af Skjoldfrisen i Korets vestre Hvælv; denne Afdækning, ligesom det paa Skibets Nordvæg hængende Epitafium samt Altertavle, Skranke, Prædikestol, Pulpiturmalerier, Krucifiks og lukkede Stole, blev istandsatte under Nationalmuseets Tilsyn ved H. Borre, P. K. Andersen og E. V. Jensen.

Desværre blev der ikke Lejlighed til at foretage en Fundamentundersøgelse af det nedbrudte nordre Vaabenhus (18. Marts 1834 tillades Nedbrydelse af et paa den nordre Side af Hjerm Kirke værende Gravkapel).

I Taarnovret var Glamhullernes Murværk forvitret og Ophængningen af Klokkerne her i det hele lidet rar, hvorfor Klokkerne ophængtes i ny dobbelt Stol, opstillet midt i Rummet paa isoleret Jernbetonetageadskillelse, og de reparerede Glamhuller staar nu fri for Lemme etc.

*) tilberedt efter en Form, uægte, kunstlet.

Saaledes udførtes i 1937—38 ved Fjernelsen af Caloriferen og Pulpituret, ved Frilæggelsen af Korskæringen og ved Benyttelsen af de gule Gulvfliser Forudsætningen for det, der med godt afstemte Farver, samtidig maa fremhæve den enkelte Inventarkunstgenstand og samle Enkeltvirkningerne til den krævede festlige Ramme om Gudstjenesterne i Hjerm vestre Kirke, og et Vidnesbyrd om, at Menigheden i Tiden mellem de 2 Krige var sindet at holde Kirkebygningen i Hævd og ikke væg tilbage for en byrdefuld Udgift, naar det gjaldt at bevare Slægters Gave til Kirkens Forskønnelse.

Anm.: Af Pladshensyn har de af Arkitekten (S. 142 foroven) nævnte Grundplaner ikke kunnet medtages her, ligesom andre Billeder har maattet udelades. Alligevel vil en nøjere Betragtning af Billederne S. 114, 110 og 111 vistnok kunne give et Indtryk af den foretagne Forandring.

BOGANMELDELSER

H. P. Hansen: De gamle fortalte I. og II. Ejnar Munksgaard. Da Museumsforstander H. P. Hansen i 1939 fyldte 60 Aar, udsendtes 1. Del af Bogen, og i Fjor fulgte 2. Del. I to statelige Bind er her samlet en Række Dagbladsartikler, der er skrevet, naar de gamle fyldte 80—85—90—95 eller 100 Aar. Det er de gamle, der fortæller, og deres Ord er troværdige Vidnesbyrd om Livet i gamle Dage, ofte om trange Kaar i strenge Tider, men ogsaa om den Nøjsomhed og det gode Humør, der bar over Vanskelighederne. Der er megen Livsvisdom i de Ord, de gamle selv siger, og i Forfatterens Bemærkninger. Og der er saa megen Personalhistorie og Kulturhistorie i de 86 Biografier, at Bogen stadig vil være et Kildeskrift af stor Betydning.

Finn Hjerl-Hansen (Red.): En dansk Naturpark. Hjerl Hede og den gamle Landsby. G. E. C. Gad. Bogen giver i korte Træk Besked om et af vort Lands storladne og uberørte Naturomraader, og samtidig redegør den for den kulturhistoriske Bygningssamling, der i den sidste halve Snes Aar har rejst sig paa denne fredfyldte Plet af Danmarks Jord. Hjerl Hedes Grundlægger, Direktør H. P. Hjerl Hansen, indleder med en Oversigt over Udviklingen, siden han i 1910 begyndte Opkøbet af de Arealer paa begge Sider af Flyndersø, der nu danner Hjerl Hede, og han og de Mænd, der har været med i Arbejdet, fortæller hver om sit Omraade. De mange smukke Fotografier af Egnen og Bygningerne giver sammen med Beskrivelserne et levende Indtryk baade af Gangen i Arbejdet og det storslaede Resultat, der er naaet; og et stort Kort viser Beliggenheden af de ca. 1000 ha, som den fredede Hjerl Hede nu omfatter.

Poul Hansen: Fra Ødemarker til Storskove. Gyldendal. »Det er et mærkeligt Amt, Ringkøbing, og et herligt Amt. — Det mest ejendommelige i hele Landet«. Bogen fortæller om de Forandringer, der er foregaaet i Egnen sydøst for Ulfborg ved, at de store Heder og Flyvesandsstrækninger er forvandlet til Storskove. Der gives god Besked om Stats- og Privatplantagernes Oprettelse, om Blomsterne og Planterne (her har Forfatteren sin Viden fra Lærer Alfred Kaae, Kronhede Skole) og om Dyrelivet. Det er især om det sidste, der fortælles, og her er det igen

Kronvildtet, der har Forfatterens Hjerte, og om det bringer han udførlige og interessante Oplysninger. Bogen er forsynet med instruktive Kort og med Fotografier, der er saa fint udført, at det er en Nydelse blot at blade Bogen igennem.

C. Davidsen: Harboøre. O. Lohse. Til næste Aar er der gaaet et halvt Aarhundrede, siden den store Drukneulykke ud for Harboøre og de Taler, der blev holdt ved Begravelsen, vakte Opsigt ud over Landet. Bogen, hvis første Oplag udkom kort efter, giver god Besked om Livet paa Harboøre, om den kristelige Vækkelse og især om Pastor Moes Virksomhed. Det er en god Ide af Forlaget at udsende det lille Skrift, der, netop fordi det er samtidigt med Begivenhederne, giver Læserne en stærk Følelse af at være dem paa nært Hold.

Karen Johansen: Morten Larsen. I. Barndom og Ungdom. Hilmer Thomsens Boghandel, Holstebro. Forhenværende Skolebestyrerinde Frk. Karen Johansen, Holstebro, har skrevet en overordentlig tiltalende Bog om sin Morbroder, Frimenighedspræst Morten Larsen. Der fortælles om hans Barndoms og Ungdoms mærkelige Oplevelser, om hans Virksomhed som dansk Præst i Paris, hvorfra han syg og nedbrudt paa Sjæl og Legeme vendte tilbage til Danmark, og om hvordan han kom gennem Krisen og derefter blev Højskolelærer i Ebeltoft, hvorfra han 1887 kom til Holstebro som Præst i den nystiftede Valgmenighed. Her slutter Bogen; men i 2. Del vil der blive fortalt videre om hans Liv og Virken. Selvsagt bliver det 2. Del, der vil give de mange Oplysninger om Egnens Historie; men for at faa det fulde Udbytte af den, maa man kende 1. Del.

Knud Thøgersen: Træk af et langt Livs Oplevelser. Det danske Forlag. I 1931, da Forfatteren fyldte 80 Aar, udkom disse Erindringer første Gang. Knud Thøgersen har i sjælden Grad levet med i det værdifulde, der var oppe i Tiden, og Bogen er derfor i lige saa høj Grad et Tidsbillede, som den er en Selvbiografi. Der er levende Træk fra Barndommen i Salling, fra Ungdommen i Himmerland og fra Manddomsgerningen paa Lemvigegnen. De mange Karakteristikker af de Mennesker, Kn. Th. har arbejdet sammen med, er præget af, at han »stadig har haft Raad til at agte Mennesket udenom Parti- og Klassehensyn«. De mange Oplysninger, der findes om Andelssagen, Husmandsbevægelsen, det politiske Liv og Menighedslivet, gør, at Bogen altid vil bevare sin Værdi som en Kilde til vor Egnshistorie.

H. C. H.

HISTORISK SAMFUNDS VIRKSOMHED I 1942

Aarsmødet holdtes paa Jespersens Hotel i Lemvig den 15. Februar. Formanden, Amtmand Karberg, aflagde Beretning om Samfundets Virksomhed i det forløbne Aar og gav dernæst en Oversigt over de sidste 10 Aars Mødevirksomhed. Han rettede en Tak til de Pengeinstitutioner, der havde støttet Samfundet, og betonede, at denne Støtte fortsat var nødvendig, hvis det vedblivende skulde fortsætte med to offentlige Møder om Aaret.

Til Medlemmer af Styrelsen genvalgtes Tømmerhandler K. K. Jensen, Vemb, og Lærer E. Jespersen, Vinding; i Stedet for Maler Th. Kr. Hansen, Hoven, der ikke vilde tage mod Genvalg, valgtes Gaardejer Kristian Raunkjær, Lyhne. Til Revisor genvalgtes Købmand A. Kr. Kjeldahl, Maabjerg.

Formanden bragte Maler Hansen en varm Tak for hans troste faste mangeaarige Arbejde som Medlem af Styrelsen, hvor han har været med fra første Færd. Han har betydet meget for vort Arbejde, og han fortjener vor Paaskønnelse. Jeg vil foreslaa, at vi giver det Udtryk ved at udnævne ham til Æresmedlem af Historisk Samfunds Styrelse. Forsamlingen rejste sig og gav Tilslutning til Forslaget.

Til næste Aarsmøde valgtes Ringkøbing.

Det offentlige Møde, der havde samlet ca. 100 Mennesker, indledes med, at man sang Thøger Larsens Hardsysselsang, der ved denne Lejlighed første Gang blev sunget offentlig.

Museumsdirektør Peter Holm, Aarhus, holdt Foredrag om »Den gamle By« og viste smukke Lysbilleder fra den gamle By i Aarhus. Dyrnlæge S. Stigaard fortalte derefter mange fornøjelige Træk om Folk, der i ældre Tid havde levet paa Lemvigsegnen.

Ved et efterfølgende Styrelsesmøde genvalgtes Amtmand Karberg til Formand, Redaktør Erlang til Næstformand og Lærer Hansen til Sekretær og Kasserer. I Stedet for Redaktør Erlang, der bad sig fritaget for Hvervet som Medlem af Redaktionsudvalget, valgtes Redaktør Lilholt, medens Lærer Hansen og Lærer Jespersen genvalgtes.

Sommerstævnet afholdtes Søndag den 21. Juni paa Volstrup; det var begunstiget af smukt Sommervejr og havde samlet 250 Deltagere. Formanden bød Velkommen og takkede Ejerinden, Fru Gottrup, fordi Samfundet havde faaet Tilladelse til at indbyde til Møde paa dette historiske Sted. Lærer H. C. Hansen, Trabjerg, fortalte derefter »Træk af Volstrups Historie«, og Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, talte om »Trange Tider før og nu«.

H. C. H.

Alle Henvendelser til Historisk Samfund bedes sendt til Sekretæren; Adresse: Trabjerg Skole v. Holstebro.

NAVNE OG SAGLISTE

A

- Alsbak, Jacob Toldinspektør, 92
Andersen, Niels, Abbed i Tvis Kloster, 113
Ausumgaard, 115 ff.

B

- Bagmand, Kapellan i Vinding, 82
Berthelsen, Konsul i Ringkøbing, 92
Bettenhaus, Medlemmer af Familien —, 89 ff.
Birckenshaw, Ingeniør, 101.
Bloch, Biskop i Ribe, 72 ff.
Bolderup, Jacob Frandsen, Tim Vandmølle, 50
Bossrup, Stubbergaard, 139
Brammer, Generalmajor, 69
Brandt, Gomme Frederik, Præst i Tryggelev, 92
Brockdorff, Medlemmer af Familien —, 89 ff.
Bropenge, 51
Bruun, C., Ingeniør, 102
Buchhave, Præst i Vinding, 87
Buris, Hertug, 109
Bøl i Lønborg, 22 ff.

C

- Christensen, Eskild, Tim Vandmølle, 50
Christensen, Jens, Tim Vandmølle, 50
Cohn, Heinrich, Købmand i Ringkøbing, 52
Cohn, M. A., Købmand i Ringkøbing, 97
Crone, Jens, Købmand i Ringkøbing, 94

D

- Danevirke, Tilbagetoget fra —, 57
Daugbjerg, Kalk fra —, 112
Dorschæus, Terkel, Præst i Vinding, 72
Dybbøl Mølle, 62

E

- Earle, Thomas, Ingeniør, 100
Eltang Kirke, 85
Engberg, Præst i Hjerm, 140
Eskildsen, Christen, Tim Vandmølle, 50

F

- Fjerdingskirker, 107
Friedenreich, Krogsdal, 73
Friis, Elisabeth, Axel Juuls Enke, 113

G

- Gottorp Slot, 55
Grib, A. F., Præst paa Venø, 119
Gyldenstjerne, Knud, Timsgaard, 7

H

- Hansen, Amtmand, 78
Hansen, H. P., Museumsforstander, 145
Hansen, H. P. Hjerl, Direktør, 145
Harboøre, 146
Hardsyssels Provsti, 136
Henchell, Christen Aagaard, Kapellan i Vinding, 79
Herning Museum, 37 ff.
Hessel ved Grenaa, 90
Hjerm Herredsting, 107

Holst, Erik, Dr. med., 92
 Holstein, F., Generalløjtnant, 47
 Hosekræmmer, Borgerskab
 som —, 42
 Husted, Chr., Konsul i Ring-
 købing, 92, 97
 Husted, Henrik, Købmand i
 Ringkøbing, 92, 96
 Hvas, Jens, Tvis Kloster, 77
 Hygum, Cancellieraad, 51
 Hæg, L. W., Volstrup, 85, 119
 Højberg, Degn i Vinding, 84

I

Ingversen, Kaptejn, 70

J

Jensen, Henrik, Præst i Hjerm,
 129
 Juul, Axel, Volstrup, 137
 Juulsgaard, Jens Chr., Køb-
 mand i Ringkøbing, 92, 96

K

Kaae, Alfred, Lærer, 145
 Karstoft i Skarrild, 55
 Kastberg, Strandingskommisær,
 100
 Kingdon, Thomas, London, 100
 Klingenberg, Poul v., Volstrup,
 117, 119, 129
 Koefod, Landvæsenscommisær,
 51
 Korsholm, J., Garver i Ring-
 købing, 96
 Krag, Christian Peder, Tim
 Vandmølle, 50
 Krogsdal, 73
 Kvindedragter, vestjyske, 15 ff.
 Kühlmann, Præst i Vinding, 87
 Kynde, Provst i Holstebro, 72,
 79

L

Larsen, Christen, Tim Vand-
 mølle, 50
 Larsen, Morten, Frimenigheds-
 præst, 146
 Lege, Børnenes, 36
 Lim, Kalk til Jordforbedring,
 77, 82

Lind, Medlemmer af Slægten —,
 36 ff.
 Lind, Christian, Købmand i
 Lemvig, 52
 Lindahl, Timgaard, 51
 Lindeslægten, 119 ff.
 Livjægerkorps, Kongens, 44
 Lund, F. C., Maler, 13
 Lydum Kirke, 87
 Lønborg Birketing, 22 ff.

M

Madsen, Mads, Tarm Bisgaard,
 27
 Meilstrup, P. P., Klokkestøber,
 112
 Mejer, Christian, Klokkestøber,
 i Hamborg, 113
 Midsunde, Slaget ved 58
 Moe, Præst i Harboøre, 146
 Molbech, J. C., Præst, 43, 48
 Munk, Iver, Tviskloster, 134
 Munk, Mogens, 122 ff.
 Munk, Oluf, Biskop, 122 ff.
 Munk, Oluf, Kvistrup, 134
 Mygdal, Elna, Museumsinspek-
 tør, 15
 Müller, Henrik, Lønberggaard,
 22
 Møbjerg i Sdr. Omme, 55

N

Nødskov, P. M., Forfatter, 49
 Nør Esp i Torsted, 5 ff.
 Nørre Vosborg, 13

O

Olufsen, Karsten, Lønborg-
 gaard, 26
 Owen & Sønner, Handelsfirma,
 100

P

Pallisbjerg i Staby, 7 ff.
 Pedersen, Anders, Præst i
 Hjerm, 130
 Pedersen, Christen, Præst i
 Hjerm, 117
 Pedersen, Poul, Tim Vand-
 mølle, 50
 Pontoppidans Forklaring, 79

Poulsen, Jens, Kapellan i Vin-
ding, 82
Pultz, Henriette Kirstine, 90

R

Rahr, Mathias Christian, Kap-
tejn, 37 ff.
Rahr, Rasmus, Præst i Felding,
40 f.
Randrup, Kapellan i Felding, 82
Ringkøbing, 89 ff.
Rodsteen, Marquor, Admiral,
138
Rodsteen, Peder, Stiftamtmand,
138
Rosenkrantz, Jørgen, 136
Rugballegaard ved Vejle, 90

S

Schou, F. Chr., Købmand, 97
Schouboe, Peder, Købmand i
Ringkøbing, 52, 96, 97
Segl, Brugen af, 20
Sponeck, Kammerjunker, 96
Strandbygaard, Pallisbjerg, 11
Styg, Christen Nissen, Birke-
foged i Lønborg, 33
Søiberg, Harry, Forfatter, 91
Sønder Esp i Torsted, 5 ff.
Søndervang i Stadil, 90

T

Tang, Etatsraad, Nørre Vos-
borg, 13
Therkelsen, Jens Chr., Kars-
toft, 55
Thorup, Bankdirektør i Skive,
92
Thøgersen, Knud, Husmand,
146
Tim Vandmølle, 36 ff.
Torsted, 5 ff.
Trolle, Niels, Troldholm, 10
Tvis Tloster, 109, 134

V

Vilster, General, 70
Vind, 72 ff.
Vinding, 72 ff.
Visselbjerg, Alslev Sogn, 89
Voksborn, 32
Volstrup, 119 ff.

Z

Zytphen, E. F., Volstrup, 117

Ø

Øllgaard, Biskop, 39
Øllgaard-Lind Slægten, 38 ff.

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1941.

Indtægt:	Kr	Ø.	Udgift:	Kr.	Ø.
Beholdning ved Aarets Begyndelse:			Foredragsmøder.....	250	00
I Sparekassen.....	2609	19	Forfatterhonorar.....	328	00
Overført fra 1940.....	374	98	Aarbogens Irykning og Hæftning.....	1425	00
Medlemsbidrag fra 733 Medlemmer....	2199	00	Billeder og Klichéer.....	28	03
Fra 46 Medl. af andre hist. Samfund...	69	00	Postpenge og Konvolutter.....	382	78
Efterbetalt Medlemsbidrag f. f. Aar....	30	00	Kundgørelser i Bladene.....	133	54
Statstilskud.....	155	00	Dansk historisk Fællestovning.....	44	70
Tilskud fra Banker og Sparekasser:			Danmarks Riges Breve.....	158	00
Holstebro Landmandsbank.....	25	00	Bogindkøb.....	57	00
Ringkøbing Landbobank.....	50	00	Sekretærens og Kassererens Løn.....	300	00
Lemvig Folkebank.....	20	00	Overlærer Aldal Tilgodehavende.....	125	73
Ringkøbing Bank.....	25	00	Andre Udgifter.....	92	65
Lemvig Bank.....	50	00	Beholdning ved Aarets Slutning:		
Lemvig og Omegns Sparekasse.....	50	00	I Sparekassen.....	2859	64
Holstebro Bank.....	25	00	At overføre til 1942.....	217	53
Holstebro og Omegns Sparek..	50	00			
Ringkøbing og Omegns Sparek.	25	00			
Skjern Sparekasse.....	20	00			
Ulfborg Sparekasse.....	50	00			
Salg af Aarbøger (især ældre).....	273	32			
Salg af Sanghæfter.....	27	00			
Godtgjorte Portoudgifter.....	172	05			
Indvundne Renter.....	103	06			
	6402	60		6402	60

Trabjerg v. Holstebro, 29. Januar 1942.

H. C. Hansen,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er Dags Dato revideret af undertegnede; Kassebogen er sammenholdt med Bilagene. Kassebeholdningen er forevist, og iøvrigt er intet fundet at bemærke.

Holstebro, 5. Februar 1942.

S. Leth Danielsen.

A. Kr. Kjeldahl.